

161

162

163

164

165

166

167

168

169

170

171

172

173

174

175

176

177

178

179

180

181

182

183

184

185

186

187

188

189

190

191

192

193

194

195

196

197

198

199

200

201

202

203

204

205

206

207

208

209

210

211

212

213

214

215

216

217

218

219

220

221

222

223

224

225

226

227

228

229

230

231

232

233

234

235

236

237

238

239

240

241

242

243

244

245

246

247

248

249

250

251

252

253

254

255

256

257

258

259

260

261

262

263

264

265

266

267

268

269

270

271

272

273

274

275

276

277

278

279

280

281

282

283

284

285

286

287

288

289

290

291

292

293

294

295

296

297

298

299

300

301

302

303

304

305

306

307

308

309

310

311

312

313

314

315

316

317

318

319

320

321

322

323

324

325

326

327

328

329

330

331

332

333

334

335

336

337

338

339

340

341

342

343

344

345

346

347

348

349

350

351

352

353

354

355

356

357

358

359

360

361

362

363

364

365

366

367

368

369

370

371

372

373

374

375

376

377

378

379

380

381

382

383

384

385

386

387

388

389

390

391

392

393

394

395

396

397

398

399

400

401

402

403

404

405

406

407

408

409

410

411

412

413

414

415

416

417

418

419

420

421

422

423

424

425

426

427

428

429

430

431

432

433

434

435

436

437

438

439

440

441

442

443

444

445

446

447

448

449

450

451

452

453

454

455

456

457

458

459

460

461

462

463

464

465

466

467

468

469

470

471

472

473

474

475

476

477

478

479

480

481

482

483

484

485

486

487

488

489

490

491

492

493

494

495

496

497

498

499

500

501

502

503

504

505

506

507

508

509

510

511

512

513

514

515

516

517

518

519

520

521

522

523

524

525

526

527

528

529

530

531

532

533

534

535

536

537

538

539

540

541

542

543

544

545

546

547

548

549

550

551

552

553

554

555

556

557

558

559

560

561

562

563

564

565

566

567

568

569

570

571

572

573

574

575

576

577

578

579

580

581

582

583

584

585

586

587

588

589

590

591

592

593

594

595

596

597

598

599

600

601

602

603

604

605

606

607

608

609

610

611

612

613

614

615

616

617

618

619

620

621

622

623

624

625

626

627

628

629

630

631

632

633

634

635

636

637

638

639

640

641

642

643

644

645

646

647

648

649

650

651

652

653

654

655

656

657

658

659

660

661

662

663

664

665

666

667

668

669

670

671

672

673

674

675

676

677

678

679

680

681

682

683

684

685

686

687

688

689

690

691

692

693

694

695

696

697

698

699

700

701

702

703

704

705

706

707

708

709

710

711

712

713

714

715

716

717

718

719

720

721

722

723

724

725

726

727

728

729

730

731

732

733

734

735

736

737

738

739

740

741

742

743

744

745

746

747

748

749

750

751

752

753

754

755

756

757

758

759

760

761

762

763

764

765

766

767

768

769

770

771

772

773

774

775

776

777

778

779

780

781

782

783

784

785

786

787

788

789

790

791

792

793

794

795

796

797

798

799

800

801

802

803

804

805

806

807

808

809

810

811

812

813

814

815

816

817

818

819

820

821

822

823

824

825

826

827

828

829

830

831

832

833

834

835

836

837

838

839

840

841

842

843

844

845

846

847

848

849

850

851

852

853

854

855

856

857

858

859

860

861

862

863

864

865

866

867

868

869

870

871

872

873

874

875

876

877

878

879

880

881

882

883

884

885

886

887

888

889

890

891

892

893

894

895

896

897

898

899

900

901

902

903

904

905

906

907

908

909

910

911

912

913

914

915

916

917

918

919

920

921

922

923

924

925

926

927

928

929

930

931

932

933

934

935

936

937

938

939

940

941

942

943

944

945

946

947

948

949

950

951

952

953

954

955

956

957

958

959

960

961

962

963

964

965

966

967

968

969

970

971

972

973

974

975

976

977

978

979

980

981

982

983

984

985

986

987

988

989

990

991

992

993

994

995

996

997

998

999

1000

หอสมุดแห่งชาติรัชมังคลาภิเษก
จันทบุรี

ฟ้าซ้อซ้อปลาซ

หม่อมเจ้าหญิง ดวงจิตร์ จิตรพงศ์
บันทึก

พิมพ์เป็นเกียรติแก่ในวามพระชนมายุครบ ๕๐ ปี

๑๖ กันยายน ๑๙๖๓

ด้วยอภินันทนาการ
จาก คุณหญิง อารี คุณดัก

เลขที่ ๑๑

เลขหมู่ ๐๘๙.๙๕๙๑๑
๑ ๑๖๓๗

เลขทะเบียน ๖๓๖๗ ๕๓๗๖ ๐๗.

สารบัญ

	หน้า
คำปรารภ	ก
ปลาสี่เสียด	๑
วังท่าพระ	๑๕
ผี	๕๕
กระได	๗๕
ช่างสิบหมู่	๗๕
วังหลวง	๘๓

คำปรารภ

๔๖ หลานทรกทุกคน

ตามที่มอบหมายให้หญิงยาเป็นผู้บอกแก่ข้าว่า หลาน ๆ
พร้อมใจกันขอร้องให้เขียนเล่าเรื่องต่าง ๆ ที่ข้าเคยเล่าให้
ฟังตั้งแต่ยังเล็ก ๆ ซึ่งล่วงมาถึงบัดนี้หลานก็พากันหลงลืม
จำได้บ้างไม่ได้บ้างไปหมดแล้ว กับทั้งเรื่องอื่น ๆ ที่ยังไม่เคย
ทราบอีกด้วย เพื่อหลานจะได้มีความรู้ถึงความเป็นไปเรื่อง
วงศ์สกุลของตน ตลอดจนขนบธรรมเนียม และเรื่องราว
ของชาติบ้านเมืองนั้น บารุสก็ปลื้มใจเป็นอย่างยิ่ง ทั้งนี้
เพราะเขื่อนตรงกบใจข้าพอดี ข้าเคยคิดว่าเมื่อหลาน ๆ
ยังเล็กอยู่นั้น ข้าก็ช่วยเหลือเลี้ยงดู อบรมสั่งสอนมาทุกคน
บัดนี้หลาน ๆ ต่างก็เติบโตไปตามกันหมดแล้ว ไม่ต้องการ
ความทะนุถนอมจากข้าอีกต่อไป ข้ายังต้องจากกันไปอยู่
ห่างไกลเพื่อทำหน้าที่ของตน บารุสก็คิดถึงและเงิบเหงา
ก็ครุ่นคิดอยู่เนือง ๆ ว่าจะทำอะไรให้เป็นประโยชน์แก่หลาน
อีกจึงจะดี . การส่งลูกหลานไปเล่าเรียน ณ ต่างประเทศ
แต่เดิกันนั้น เคยทำกันมานานแล้ว ล่วงมาถึงสมัยนี้ก็ยังนิยม
กันว่าจำเป็นมากชน แต่ผู้หลักผู้ใหญ่ยังคงมีความเห็น

ชัดแย้งกันเป็นสองฝ่ายตลอดมา ฝ่ายหนึ่งเห็นว่าเป็นโทษ
 เพราะการที่ออกไปเล่าเรียนอยู่ในต่างประเทศ จะต้อง
 ไปเสียเวลาเรียนวิชาหลายอย่างที่ไม่มีความจำเป็น ไม่ต้องใช้
 ในเมื่อกลับมาทำงานในเมืองไทย ทำให้สิ้นเปลืองเงินไป
 โดยใช่เหตุ ชำการที่ไปเติบโตอยู่ในต่างประเทศนั้นย่อม
 บังเกิดความคุ้นเคยนิยมยินดีกับขนบธรรมเนียมประเพณี
 ของฝรั่ง จนมีนิสัยและความคิดความเห็นเป็นฝรั่ง
 ไปหมด ถึงแม้จะไปเรียนวิชาใด ๆ จนสำเร็จอย่างดีเลิศ
 มากก็ตาม ก็จะนำวิชานั้นมาใช้ผิด ๆ เพราะไม่รู้จักดินฟ้า
 อากาศ ความเป็นไปในบ้านเมืองของตน ไม่คุ้นเคยกับ
 ความประพฤติก ขนบธรรมเนียม ประเพณี และนิสัยใจคอ
 ของคนไทยด้วยกันเองดีพอ แม้แต่ภาษาของตนเองก็ยังไม่
 พูด
 ไม่ชัด หนังสือไทยก็ไม่ได้เรียนรู้จนแตกฉาน ใช้การได้
 จะกลายเป็นมาทำคุณบูชาโทษ สู้เล่าเรียนอยู่ในบ้านเมือง
 จนสำเร็จออกทำงานแล้วจึงไปศึกษาวิชาต่อในแขนงนั้น ๆ
 เพิ่มเติมขึ้น เฉพาะที่มีอาจจะหาเรียนได้ในบ้านเมือง หรือ
 ไปดูงานที่บ้านเมืองอื่นเขาทำว่าดีกว่าแปลกกว่าของเรา
 อย่างไร เขาใช้วิธีดำเนินงานกันอย่างไร แล้วจึงมาดัดแปลง

ทำในบ้านเมืองของเราบ้างนั้นไม่ได้ ได้ประโยชน์กว่าเปลือง
 เงินน้อยกว่า การไปแต่เด็กก็เหมาะที่จะไปแต่งงานกับฝรั่ง
 แล้วตั้งรกรากอยู่ทำมาหากินในต่างประเทศเท่านั้น แต่อีก
 ฝ่ายหนึ่งก็มีความเห็นว่า จำเป็นจะต้องส่งไปเรียนแต่เด็กให้
 ได้เข้าเรียนในโรงเรียนและมหาวิทยาลัยร่วมกับเด็กของเขา
 เพื่อให้ได้รู้จริงเห็นจริง มีวิชาหลายอย่างที่ควรจะได้เรียน
 กันแต่เริ่มต้น จึงจะแตกฉานสามารถทำได้ด้วยตัวเอง การที่
 ไปเรียนแต่เด็ก ทำให้สามารถรู้ถึงจิตใจและนิสัยของฝรั่ง รู้
 ถึงสิ่งที่ดีและที่เสียของเขา วิชาของเขาลึกซึ้งพอที่จะพูด
 จะอธิบายให้เข้าใจถึงความคิดความเห็นความต้องการและ
 ความจำเป็นของกันและกัน ความเจริญทำให้โลกแคบเข้า
 ทุกวันถ้าเราไม่มีความรู้เท่าทันเสมอมาเสมอไหลกับเขา ไม่
 สามารถปรับปรุงบ้านเมืองให้เจริญเทียมเขาเราก็เสียเปรียบ
 คนที่ออกไปดูงานในระยะเวลาสั้น ๆ นั้น หากเป็นคน
 ที่มีพื้นฐานวิชาความรู้ดีอยู่แล้วก็มีประโยชน์ขึ้น แต่ถ้ามีพื้น
 ความรู้ไม่พอ ก็ให้เห็นแต่สีเขียว ๆ แดง ๆ ที่เคลือบผิวอยู่
 ภายนอก ไม่ได้เห็นลึกลงไปถึงแก่นภายใน เมื่อได้เห็น
 แต่ความเจริญหรูหราฟุ่มเฟือยที่ผิดกว่าของเรามากเช่นนั้น

หาทางแก้ไขข้อบกพร่องต่าง ๆ ในการที่หลานต้องไปอยู่ห่าง
จากบ้านเมือง ว่าถ้าข้าจะเขียนเล่าเรื่องอะไร ๆ ที่เป็นความรู้อ
รอบตัวเกี่ยวกับวงศ์สกุลและประเพณีบ้านเมืองไปให้อ่าน
ก็คงจะมีประโยชน์ แต่ก็คิดกลับใจเสียใหม่ด้วยเจียมตัวว่า
ข้าก็ไม่ใช่นักที่มวิชาความรู้เท่าใดนัก ผู้หญิงรุ่นข้าโดยมาก
ก็ถูกอบรมกวาดขันแต่เฉพาะความประพฤติกิริยามารยาท
นิสัยใจคอและหน้าที่ของแม่เรือนเพื่อให้สมกับที่เป็นกุลสตรี
ผู้ที่ได้เข้าโรงเรียนอย่างสูงก็เพียงจบชั้นมัธยมบริบูรณ์ ซึ่งข้า
ก็มิได้มีโอกาสถึงเช่นนั้น แต่เป็นวาสนาของข้า ที่ทรงเสด็จ
และคุณย่าช่วยกันควบคุมสั่งสอนตลอดมา ประกอบทั้งข้า
เป็นคนชอบอ่านหนังสือ หนังสืออะไรที่สามารถจะหยิบฉวย
มาอ่านได้ก็อ่านจนหมด ทำให้มีความรู้รอบตัวดีขึ้น

เมื่อสิ้นรัชกาลที่ ๖ พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว
เสด็จขึ้นเสวยราชย์ มีพระราชดำรัสตรัสเหนือเกล้า ๆ ชวน
เสด็จไปให้ทรงกลับเข้าช่วยกันทำราชการเพื่อเห็นแก่บ้าน
เมือง เสด็จไปทรงรับพระบรมราชโองการไว้เหนือเกล้า ๆ
โดยทรงปรารภว่า ทรงพระชราพระชันษากว่า ๖๐ แล้ว
ข้ายังมีพระโรคประจำพระองค์ประชวรสามวันสี่วันไข้อยู่

ด้วย จะมีพระชนม์อยู่สนองพระเดชพระคุณไปได้สักกี่วัน
 แต่ถ้ามหากจะสามารถทำประโยชน์ทางใดได้แล้วก็จะขอสนอง
 พระเดชพระคุณจนสุดกำลังกว่าจะสิ้นชีวิต แต่ด้วยเดชะ
 พระบารมีปกเกล้าฯ ท่านทรงมีพระอนามย์ดีขึ้น ทำให้
 สามารถทรงรับราชการสนองพระเดชพระคุณมาได้หลาย
 ตำแหน่งหน้าที่จนตลอดรัชกาล ขณะนั้นบำโทพอที่จะทำ
 อะไรได้บ้างแล้วจึงทรงใช้ให้บำช่วยท่านทำราชการ ในชั้น
 แรกยังทำอะไรไม่เป็นเลยก็ได้แต่เป็นเสมียนเขียนคัดลายมือ
 ถวาย ทั้งที่เป็นจดหมายและอื่น ๆ หากผิดตกสกปรกยับเยิน
 ท่านก็ให้เขียนใหม่จนกว่าจะใช้ได้ ครั้นมีงานมากขึ้นจน
 เขียนไม่ไหว ก็ทรงซื้อพิมพ์ดีดประทาน ให้ซ่อมพิมพ์ไป
 จนคล่อง สามารถทำงานเป็นเสมียนพิมพ์หนังสือถวายได้
 นับว่ามีโชคดีที่มีโอกาสได้เรียน ได้มีความรู้ในเรื่อง
 ราชการต่าง ๆ ที่ผ่านมือมาอีกด้วย แต่ก็เพียงแต่เหมือน
 เป็นกระต่ายขั้รับไว้อย่างเลื่อน ๆ ลาง ๆ เพราะฉะนั้น
 จึงดูไม่น่าจะตั้งตัวเป็นอาจารย์หาญไปสอนผู้ใดแม้แต่หลาน
 ซึ่งมีโอกาสได้เรียนรู้อ่างขวางกว่า ครั้นเมื่อหลานขอร้อง
 บำจึงมีความยินดีที่หลานอยากรู้อยากเรียน เต็มใจเขียนเล่า

ให้ฟังจนเต็มสติปัญญา ข้าขอเสนอให้ตั้งชื่อหนังสือที่จะเขียนขึ้นว่า “بابอนหลาน” เพราะเหตุว่าเมื่อหลานเล็ก ๆ บ้าก็ได้อ่านข่าวปลาอาหาร และสิ่งต่าง ๆ ตามความต้องการของเด็กให้ บัดนี้จะร้อ่านบ่อนวิชาความรู้ให้อีก แต่เป็นความรู้ที่ค่อนข้างเลอะเทอะไม่สู้เป็นแก่นสาร จึงนึกถึงคำที่แต่ก่อนเขามักจะกล่าวเปรียบการกระทำใด ๆ ที่ไม่เรียบร้อยว่า “เลอะเทอะเหมือนبابอนหลาน” เพราะเหตุว่าบ้าแก่มุ่งงำแล้วจึงบ่อนหลานหกบ่าไปตามบุญตามกรรมคงจะเหมาะดี

หลาน ๆ อยากทราบอะไรจงตั้งหัวข้อมา มิฉะนั้นบ้างนึกเรื่องไม่ออก และเมื่อฟังบ้าเล่าแล้วก็ย่ำยติถ้อว่าเป็นตำรับตำราที่ผู้หลักนักปราชญ์เขียนขึ้น จงคิดเสียว่าเป็นนิทานที่ยายแก่แก่เล่าเรื่องเก่า ๆ ให้หลานฟังเท่านั้น

ขอแนะนำว่าหากฟังนิทานที่บ้าเล่าสนุก อย่ากรูรายละเอียดให้แจ่มแจ้งยิ่งขึ้น จงอ่านหนังสือเก่า ๆ เช่นพงศาวดารและตำนานต่าง ๆ ที่ท่านผู้รู้ท่านแต่งไว้ต่อไป การอ่านหนังสือมากทำให้เกิดสติปัญญา มีความรู้รอบตัวกว้างขวาง เป็นประโยชน์แก่ตัวในอันที่จะทำการใด ๆ ทั่วไปในภายหน้า.

ปลาตีเสียด

หญิงยา (กัลยา) ถามว่า

บ้าจำ เรื่องห้ามไม่ให้กินปลาตีเสียดนั้น หญิงเคย
ได้ยินเรื่องมาแต่เล็ก ๆ บัดนี้จำไม่ได้ถนัดเสียแล้ว บ้า
เล่าใหม่ซึ่งจะว่าทำไมถึงห้าม ใครเป็นคนห้าม

เรื่องห้ามไม่ให้กินปลาตีเสียดนั้น บ้าได้ยินได้ฟังมาตั้งแต่
เล็กจนสนใจเป็นนิทานที่ฟังก่อนเข้านอนทีเดียว เรื่องที่เล่า
นั้นมียุว่า “คุณกงเป็นจีนพ่อค้า เดินเรือสำเภาค้าขาย
ระหว่างเมืองไทยกับเมืองจีน ครึ่งหนึ่งเรือถูกพายุลมพัด
เข้าไปอาศัยเกาะกำบังลม แต่เคราะห์ร้ายต้องเรือกระทบหิน
จนแตกรวนน้ำไหลเข้าในอับเฉามากมาย พยายามวิดน้ำออก
แก้ไขอย่างใด ๆ ก็ไม่สำเร็จ เห็นว่าเรือจะจมเป็นแน่ จึงบน
บานสิ่งศักดิ์สิทธิ์ขอให้ช่วยคุ้มครอง หากรอดพ้นภัยอันตราย
ไปได้ จะทำบุญทำทานให้หนักหนา สักครู่หนึ่งเรือก็หยุด
ไปเองโดยไม่มีเหตุผล พอลมพายุผ่านพ้นไปแล้ว ก็รีบซ่อม
แซมเรือ เดินทางกลับมาเข้าท่าได้โดยสวัสดิภาพ เมื่อจัดแจง
ขนสินค้าขึ้นแล้ว จึงเอาเรือเข้าอู่ซ่อม ก็ได้พบว่ามีปลาตีเสียด

แทรกตัวเข้าไปฝังแน่นอยู่ในรอยไม้ที่แตกนั้นจึงได้ทำให้เรือ
 หยุครว คุณก้งทำบุญทำทานเป็นอันมาก แล้วสั่งไว้ว่า
 ปลาสี่เสียดมีบุญคุณแก่บรรพบุรุษ เพราะฉะนั้นห้ามมิให้ลูก
 หลานต่อจากท่านไปจับตัวโคตรกินปลาสี่เสียด ทั้งสาปแช่ง
 ไว้ด้วยว่า หากผู้ใดออกตัญญูฝ่าฝืนคำสั่ง ขอให้เป็นขเรอน
 กุฎฐิง” เมื่อบ้ายังเด็ก ๆ ก็เป็นแต่เชื่อฟังระมัดระวังตัว ไม่
 ยอมละเมิดคำสั่งสาป เพราะกลัวจะเป็นขเรอนยิ่งนัก ไม่เคยถาม
 รายละเอียดยิ่งไปกว่านี้ และเมื่อผู้ใหญ่เล่าให้ฟังถึงพระราช
 ประวัติของสมเด็จพระศรีสุริเยนทร์ ซึ่งเป็นพระราชชนนี
 ของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าฯ ว่า พระชนกของท่าน คือ
 “เจ้าขรวเงิน” มีพระบุรพชนสืบเนื่องมาแต่จีนแซ่ตัน บ้าก
 ทักทกร้องอ้อเอาว่า นี่เองคือคุณก้งที่ห้ามมิให้กินปลาสี่เสียด
 แต่ครั้นเมื่อคุยกกับพี่น้องที่เป็นหลานรัชกาลที่ ๔ ด้วยกัน
 ถึงเรื่องนี้ ปราบกฏว่าไม่มีใครรู้เรื่อง และไม่เคยถูกห้ามเลย
 บ้าจึงจงใจมาถามคุณย่าว่า เหตุใดพี่น้องอื่น ๆ จึงมิได้ถูก
 ห้ามเหมือนพวกเรา คุณย่าอธิบายแต่เพียงว่าคำสั่งนี้ไม่
 เกี่ยวกับทางรัชกาลที่ ๔ แต่ผ่านมาจากเสด็จย่า ส่วนจะมา
 ทางไหนนั้นคุณย่าเองก็ไม่ทราบ เรื่องปลาสี่เสียดนี้เสด็จปู่

ท่านทรงถือและระวังมาก ทุกครั้งที่มีการเสวยเป็นปลา ซึ่งเห็นเป็นชนคลุกษณะไม่ออก ไม่ว่าจะเป็นปลาสดหรือปลาเค็ม ก็ทรงสอบถามเสมอว่า “ปลาอะไร” “ไม่ใช่ปลา สีสีเสียคนะ” ถ้ายืนยั้นไม่ได้ก็ไม่ยอมเสวย ดังนั้น คุณย่าจึงต้องคอยระวัง คอยกำชับตรวจตราอยู่เสมอ ไม่ให้พลาดพลั้ง ไปได้ วันหนึ่งหลังจากที่ทรงสอบถามถึงปลาที่ตังเครื่องในวันนั้น แล้ว ท่านรับสั่งกับข้าว่า “หญิงงามต้องรับหน้าที่เป็นคน ห้ามหลาน ๆ อย่าให้กินปลา สีสีเสียคนะ” บ้าก็ทูลรับคำ แล้ว เลยจวดยโอกาสทูลถามว่า “เรื่องปลา สีสีเสียคนห้ามกินมาจาก ทางไหนเพคะ” ท่านรับสั่งว่า “ทางสมเด็จพระมาตา” บ้าก็ ทูลถามว่า “ทางรัชกาลที่ ๓ หรือเพคะ” ท่านรับสั่งว่า “ไม่ใช่ ทางคุณตาแขกคุณตาฝรั่งนั้นแหละ” บ้าทูลถามว่า “คุณกำง ของใคร” ท่านทรงตอบว่า “ไม่รู้” บ้าคิดเสียว่าเพราะลำดับ ญาติชั้นชั้นอ่อนน้ก ท่านทรงคร้านที่จะอธิบายประทาน จึงทรง ตัดบทเช่นนั้น เลยทูลว่า “อ้าวแล้วทำอย่างไรจึงจะนับถูกว่า ครบเจ็ดชั่วโคตรหรือยัง หม่อมฉันจะนับอย่างนั้นเพคะ คือถือเสียว่าเป็นคุณกำงของสมเด็จพระมาตาก็คงแล้วกัน ก่อน นั้นยุ่งยากนักก็อย่านับเลย ๑. เจ้าจอมมารดาทรัพย์

๒. สมเด็จพระมาตา ๓. เสด็จย่า ๔. เสด็จพ่อ ๕. พวก
หม่อมฉัน ๖. หลานๆ ๗. ลูกของหลานๆ ก็เป็นอันครบ
๗ ชั่วโคตรแล้วอย่างแน่นอน” เสด็จปู่ทรงยิ้ม พยักพระพักตร์
อย่างพอพระทัย ตรัสว่า “ดีแล้ว”

“สมเด็จพระมาตา” ที่ข้าพเจ้าถึงนี้ หลานอาจจะยังไม่รู้ว่า
คือใคร จึงจะขออธิบายเสียทีเดียว สมเด็จพระมาตานั้น
คือ พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหมื่นมาตยาพิทักษ์ เป็น
พระราชโอรสองค์ที่ ๗ ของพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าฯ
เจ้าจอมมารดาทรพย์เป็นพระมารดา เดิมเมื่อท่านประสูตินั้น
พระบิดาของท่านยังทรงเป็นพระเจ้าลูกยาเธอ พระองค์เจ้า
ทับอยู่ ท่านจึงมีศกดิ์เป็นหม่อมเจ้าศิริ ต่อเมื่อพระราชบิดา
เสด็จขึ้นเสวยราชย์ ก็ได้ทรงดำรงพระยศเป็นพระเจ้า
ลูกยาเธอ พระองค์เจ้าศิริวงศ์ โดยฐานันดรศักดิ์ที่ทรงเป็น
พระราชโอรสของพระเจ้าแผ่นดิน และภายหลังก็ได้ทรง
พระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ทรงกรม เป็นกรมหมื่นมาตยา-
พิทักษ์ ท่านสิ้นพระชนม์เสียแต่ในรัชกาลที่ ๓ นั้นเอง เมื่อ
พระชันษา ๒๘ ปีเท่านั้น กรมหมื่นมาตยาพิทักษ์ มีพระ-
โอรส ๓ องค์ พระธิดา ๖ องค์ เมื่อมีพระราชบัญญัติ

กำหนดให้ใช้นามสกุลชั้นในรัชกาลที่ ๖ จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานนามสกุลแก่เชื้อสายของท่านว่า “ศิริวงศ์”

ทางพระธิดานามมีเชื้อสายสืบต่อมาแต่ ๒ องค์ คือ หม่อมเจ้าหญิงรำเพย และหม่อมเจ้าหญิงพรรณราย ทั้งสององค์ได้เป็นราชบริจาริกา ในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าฯ

หม่อมเจ้าหญิงรำเพยได้ทรงรับสมมติยาภิเษกเป็นพระราชเทวี ทรงพระนามว่า “พระนางเธอ พระองค์เจ้ารำเพยภมราภิรมย์” ทรงมีพระราชโอรสธิดา ๔ พระองค์ คือ

๑. สมเด็จพระเจ้าฟ้าจุฬาลงกรณ์ กรมขุนพินิจประชานาถ
๒. สมเด็จพระเจ้าฟ้าหญิงจันทรมณฑลโสภณภควดี ซึ่งสิ้นพระชนม์เสียแต่เมื่อยังทรงพระเยาว์

๓. สมเด็จพระเจ้าฟ้าจตุรนต์รศมี ซึ่งภายหลังในรัชกาลที่ ๕ ทรงสถาปนาขึ้นเป็นสมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระจักรพรรดิพงศ์ เป็นต้นสกุล “จักรพันธ์”

๔. สมเด็จพระเจ้าฟ้าภาณุรังษีสว่างวงศ์ ซึ่งภายหลังทรงสถาปนาพระอิสริยยศขึ้นตามลำดับถึงเป็น สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรม

พระยาภาณุพันธุ์วงศ์วรเดช และเป็นสมเด็จพระราชปิตุลา
บรมพงศาภิมุข ในรัชกาลที่ ๗ เป็นต้นสกุล “ภาณุพันธุ์”

เมื่อสมเด็จพระเจ้าฟ้าจุฬาลงกรณ์ได้เสด็จขึ้นเถลิงราชสมบัติ
เป็นพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๕
แล้ว ก็ได้ทรงสถาปนาสมเด็จพระบรมราชชนนี ขึ้นเป็นกรม
สมเด็จพระเทพศิรินทราบรมราชินี ซึ่งภายหลังเปลี่ยนเป็นสมเด็จพระ
เทพศิรินทราบรมราชินี ส่วนพระเจ้าบรมวงศ์เธอ
กรมหมื่นมัทยาพิทักษ์นั้น ก็ทรงสถาปนาขึ้นเป็น สมเด็จพระ
บรมราชมาตามหัยกาเธอ (แปลว่าตาของพระเจ้าอยู่หัว)

หม่อมเจ้าหญิงพรรณรายนั้น เมื่อถึงรัชกาลที่ ๕ ได้ทรง
สถาปนาขึ้นเป็น พระสมัพันธุ์วงศ์เธอ พระองค์เจ้าพรรณราย
ทรงมีพระราชธิดาพระองค์หนึ่ง มีพระนามว่าพระองค์
เจ้าหญิงกรรณิกาแก้ว ทรงสถาปนาขึ้นเป็น เจ้าฟ้า
กรมขุนชัชวาทิตย์กัลยา ในรัชกาลที่ ๕ กับพระโอรสอีกพระองค์
หนึ่งก็คือเสด็จปู่ของหลาน เดิมมีพระนามว่าพระองค์เจ้า
จิตรเจริญ แล้วได้ทรงสถาปนาพระอิสริยยศในภายหลังตาม
ลำดับจนถึงเป็น สมเด็จพระเจ้าฟ้า กรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์
ต้นสกุล “จิตรพงศ์”

ผู้ที่เสด็จบุ๋ทรงเรียกว่าคุณตาแขก คุณตาฝรั่งนั้น ท่าน
เป็นน้องชายของเจ้าจอมมารดาทรัพย์ เชื้อสายของท่านได้
พระราชทานให้ใช้นามสกุลว่า “ศิริสัมพันธ์”

จะนั้น เท่าที่ทราบมาแต่ก่อนผู้ที่อยู่ในข่ายถูกสาปไว้ก็มี
ผู้สืบเชื้อสายสกุลศิริสัมพันธ์ ราชสกุลศิริวงศ์ สายราชสกุล
ในรัชกาลที่ ๕ ทั้งหมด สายราชสกุลจักรพันธ์ ภาณุพันธ์
และจิตรพงศ์

ปลาเสียตผู้เป็นพระเอกในเรื่องนี้เป็นปลาทะเล มี
ลักษณะตัวแบนยาวคล้ายปลากุเลาหรือปลาอินทรี ฟันตัวสี
เทาอ่อน มีจุดกลมดำใหญ่ ๆ เต็มตัว ยังมีปลาที่ลักษณะ
คล้ายคลึงกันแต่ตัวกว้างและสั้นกว่าเล็กน้อยอีกชนิดหนึ่ง
เรียกว่าปลาสะละ ปลาเหล่านี้นิยมใช้ทำปลาเค็มเนื้อสีน้ำตาล
เข้ม ความรู้แต่เดิมของปากมีอยู่เพียงเท่านี้

บัดนี้ เมื่อหลานสนใจอยากรู้ปากดีใจ อยากจะบอกรายละเอียดให้
ได้มากขึ้น จึงคิดอ่านเล่นเป็นนักสืบ ติดตามหา
ตัวคุณกึ่ง ว่าท่านเป็นคุณกึ่งของใครกันแน่ จึงได้ตรวจสอบ
ดูในหนังสือเรื่อง “ราชินิกุลรัชกาลที่ ๓” และ “ราชินิกุล
รัชกาลที่ ๕” ซึ่งสมเด็จพระเจ้าฟ้า กรมพระยาภาณุพันธ์ทรง
พระนิพนธ์รวบรวมไว้

มารดาของเจ้าจอมมารดาทรพย์ชื่อท่านผ่อง มารดาของ
ท่านผ่องคือท่านปล้อง ผู้ซึ่งเป็นธิดาของพระยาราชวังสัน
(หวัง) กับท่านชู และเป็นน้องของพระชนนีเพ็ง ผู้เป็น
พระชนนีของสมเด็จพระศรีสุลาลัย จึงร่วมสายราชินิกุล
รัชกาลที่ ๓ โดยตรง ทางนี้ไม่เกี่ยวแน่ตัดออกได้

ทางฝ่ายบิดาของท่านผ่องคือ พระยาแก้วเการพพิไชย
(ทองขาว) ผู้ว่าราชการจังหวัดพัทลุง บรรพบุรุษเป็นแขก
สุนี่พัทลุง ครองสมัยกรุงศรีอยุธยา สืบสกุลกันมาตามลำดับ
จนถึงเท่าที่ทราบ คือพระยาแก้วเการพ นามเดิมไม่ปรากฏ
เป็นผู้ว่าราชการจังหวัดพัทลุงที่ชาวเมืองยกย่องให้สมญาว่า
“มระหุ่ม” พระยาพัทลุง (มระหุ่ม) มีบุตรผู้หนึ่งชื่อ “ตะตา”
ได้เป็นพระยาราชวังสัน แล้วได้เป็นพระยาพัทลุงต่อจากบิดา
พระยาพัทลุง (ตะตา) มีบุตรชื่อขุน เป็นมหาดเล็กข้าหลวง
เดิม ในรัชกาลที่ ๑ ภายหลังได้เป็นพระยาแก้วเการพพิไชย
ผู้ว่าราชการจังหวัดพัทลุง มีสมญาที่ชาวเมืองนิยมเรียกกันว่า
“พระยาคางเหล็ก” ท่านขุนมีภรรยาชื่อ “แบ็น” ซึ่งมีเชื้อ
เชื้อสายแขกสุนี่ แต่สืบเชื้อสายมาจากมอญที่ไม่ทราบชื่อ
ท่านแบ็นขุนเป็นพี่สาวของท้าวทรงกันดาล (ทองมอญ)

พระยาพัทลุง (ขุน “คางเหล็ก”) กับท่านเบ๊นนเองเป็น
 บิดามารดาของพระยาพัทลุง (ทองขาว) ผู้ซึ่งเป็นสามี่ท่าน
 ปล้อง พิเคราะห์เหตุทางสกุลสายนี้ ก็ไม่น่าจะมีคุณกึ่งเข้ามา
 เกี่ยวข้อง ด้วยเป็นอิสลามตลอดมา หมกจะกิดขวางความ
 สัมพันธ์ไว้อย่างแข็งแรง ฉะนั้น จึงคิดว่าคงไม่เกี่ยวกับสาย
 ข้างฝ่ายทางมารดาเบ๊นนแน่ จึงลองค้นทางฝ่ายบิดา

บิดาของเจ้าจอมมารดาทรัพย์ คือหม่อมทับ มีบรรดา-
 ศักดิ์เป็นพระอักษรสุมบัติ มารดาหม่อมทับชื่อทองคำ ทำ
 ราชการเป็นผู้รักษากิจการพระราชวังในแผ่นดินพระเจ้าตาก
 มียศเป็นท้าวทรงกันดาล มีสมญาว่าทองมอญ วงศ์สกุลและ
 นามของบิดามารดาท่านนั้นไม่ทราบรายละเอียด ทราบแต่ว่า
 เป็นมอญ และมีพี่น้อง ๓ คนด้วยกัน คือ

๑. เจ้าพระยารามจตุรงค์ ครองกรุงธนบุรี เดิมชื่อ
 “ชวน”

๒. ท้าวทรงกันดาล (มีสมญาว่าทองมอญ) เดิมชื่อ
 ทองคำ

๓. ท่านเบ๊นน ภรรยาพระยาพัทลุง (ขุนคางเหล็ก) ย่า
 ของท่านผ่อง

ส่วนบิดาของหม่อมทับนั้นเป็นหม่อมเจ้าในราชสกุลหนึ่งในสมัยกรุงศรีอยุธยา แต่ไม่ทราบว่าพระนามอะไร พระบิดาคือใคร เชื้อสายรัชกาลไหน ผลสุดท้ายยังมีคมนจนใจอยู่เพียงนี้ ตามหาคุณก๋งไม่พบ

แต่ได้พบเค้าเงื่อนว่าเชื้อสายในสกุลกษัตริย์ก็ได้ฟังนิทานและถูกห้ามไม่ให้กินปลาเสียตเช่นเดียวกัน จึงสอบถามลูกหลานของสกุลนั้นว่าห้ามกันมาทางไหน ก็ไม่มีใครทราบ แต่เข้าใจกันเอาเองว่าเป็นคุณก๋งของพระเจ้าตากสิน บ้างจึงคิดว่าสกุลกษัตริย์เกี่ยวข้องกับเจ้าจอมมารดาทรัพย์ทางใดบ้างจึงถูกسابมาเหมือนกัน ก็ได้พบว่าท้าวทรงกันดาล (ทองมอญ) มีบุตรธิดากับหม่อมเจ้าองค์หนึ่ง ราชสกุลใดไม่ทราบ ครองกรุงศรีอยุธยา รวม ๔ คน คือ

๑. หม่อมอ่อน ได้เป็นพระศรีวิโรจน์ เจ้าจันทวนอกรการพन्नในกรมพระคลังมหาสมบัติ

๒. หม่อมทับ ได้เป็นพระอักษรสมบัติ เสมียนตรากรมพระคลังมหาสมบัติ

๓. หม่อมทิม เป็นสนมของพระเจ้าตาก (สิน) มีศักดิ์เป็นเจ้าจอมมารดาในแผ่นดินนั้น

๔. หม่อม (ไม่ทราบชื่อ) เป็นภรรยานายนาค บุตร
พระชนกจัน ราชินิกุลรัชกาลที่ ๓

หม่อมทิมมีพระโอรสกับพระเจ้าตากองค์หนึ่ง คือพระ-
องค์เจ้าอัมพวัน ซึ่งภายหลังต้องลดยศลงเป็นคุณอัมพวัน
คุณอัมพวันได้ท่านแจ่ม ธิดาของหม่อมทับ (แต่เกิดด้วย
ภรรยาอีกคนหนึ่งมิใช่ท่านผ่อง) เป็นภรรยา มีธิดาคนหนึ่ง
ชื่อแสง ได้เป็นหม่อมห้ามของกรมพระพิทักษ์เทเวศร์
พระเจ้าลูกยาเธอ ในรัชกาลที่ ๒ ผู้ทรงเป็นต้นสกุล “กัญชร”
มีพระโอรสด้วยกันองค์หนึ่ง คือ พระองค์เจ้าสิงหนาทราช
ดุรงค์ฤทธิ์ บิดาของหม่อมราชวงศ์หลาน ซึ่งภายหลังได้เป็น
เจ้าพระยาเทเวศรวงศ์วิวัฒน์ ดั้งนั้น ก็เป็นอันเชื่อแน่ว่า
คุณกั้งเป็นบรรพบุรุษของหม่อมเจ้าพระองค์นั้น หรือทำว-
ทรงกันดาล (ทองมอญ) ฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งเป็นแน่ อาจสอบ
ถามทางเชื้อสายของเจ้าพระยามัจจุรงค์ (ชวาน) พี่ชายของ
ทำวทรงกันดาล (ทองมอญ) ซึ่งได้แก่เชื้อสายของพระยา
ศรีสหเทพ (ทองเพ็ง) ต้นสกุล “ศรีเพ็ญ” ผู้เป็นหลานตา
ของท่าน หรือจากเชื้อสายของเจ้าจอมมารดากลิ่น ใน
รัชกาลที่ ๑ ผู้ซึ่งเป็นธิดาของท่านเป็น น้องของทำวทรง

กันกาล (ทองมอญ) คือ เชื้อสายของกรมหมื่นไกรสรวิชิต
 ต้นสกุลสุทัศน์ ว่าเคยฟังนิทานและถูกห้ามกันไว้หรือไม่
 ถ้าไม่เคยห้ามไม่เคยทราบก็ต้องเป็นทางราชสกุลของหม่อม-
 เจ้าองค์นั้น อาจจะเป็นคุณกึ่งของหม่อมมารดาหรือของเจ้า
 จอมมารดา หรือเก่าแก่ยิ่งกว่านั้นก็ได้

อย่างไรก็ตาม คุณกึ่งนั้นอย่างน้อยก็เป็นคนในสมัยอยุธยา
 และน่าจะพ้นเจ็ดชั่วโคตรไปนานแล้ว เมื่อครั้งที่บาทหลวงถาม
 เสด็จปู่ว่า “คุณกึ่งของใคร” แล้วท่านทรงตอบว่า “ไม่รู้” นั้น
 ท่านทรงตอบตามความจริงแท้ๆ บ้างจึงเกิดมีปัญหาคือ
 ในใจว่า เสด็จปู่คงทรงทราบดีว่าพ้นเจ็ดชั่วโคตรไปแล้ว แต่
 ทำไมจึงยังทรงยึดถือและตรัสสั่งให้บ้าสอนหลานต่อไป ก็ได้
 คำตอบว่า ท่านทรงเห็นว่าเรื่องปลาสีเสียดนี้ดี มีประโยชน์
 ลูกหลานเกิดมากก็ถูกอบรมด้วยฟังนิทานที่สอนให้เป็นคนมี
 ความกตัญญู ซื่อสัตย์ และใจบุญเหมือนคุณกึ่ง ทั้งยังสอน
 ให้เชื่อฟังผู้ใหญ่ และกลัวบาปอีกด้วย การسابแข่งให้กลัว
 นนทเป็นคติโบราณอันหนึ่งที่ใช้สำหรับอบรมศีลธรรม เช่น
 สอนให้กลัวตกนรก แต่เดี๋ยวนี้ใช้สอนให้รู้จักหาเหตุผล
 ตามหลักของพระพุทธศาสนา ท่านยกย่องความกตัญญูไว้

หลายประการ เช่น “ความกตัญญูเป็นเครื่องหมายของคนดี”
 “ผู้มีความกตัญญูย่อมมีความเจริญ” เป็นต้น ที่จริงคุณก่ง
 ท่านเป็นคนฉลาดมาก ท่านสร้างอนุสาวรีย์ของท่านไว้ใน
 จิตใจลูกหลานแทนที่จะสร้างไว้ด้วยอิฐหรือหิน ถึงแม้รูป
 และนามของท่านจะสูญไปแล้ว แต่คุณธรรมของท่านก็ยังอยู่
 เพราะเหตุที่ท่านสอนให้ลูกหลานเป็นคนกตัญญูนี้ดอกกระมัง
 จึงเป็นผลให้สืบเชื้อสายมีความเจริญรุ่งเรืองยิ่งขึ้นมาใช้
 น้อย เพราะฉะนั้น ข้าขอแนะนำว่า จงเล่านิทานเรื่องปลา
 สีสี่เสียให้ลูกหลานฟังต่อไป เพื่อรักษาชีวิตของคุณก่งไว้มิให้
 ตายไปเสีย ให้ยื่นยงคงอยู่ต่อไปในจิตใจของลูกหลานอีก
 เจ็ดชั่วโคตรเถิด หากไม่เห็นว่าจะมีประโยชน์อย่างอื่น ก็จง
 นึกเสียว่าช่วยกันสงวนพันธุ์ปลาสี่เสียไว้บ้างเล็กน้อย.

วังท่าพระ

จักร (จักรรถ) ถามว่า

“ข้าเจ้าวังท่าพระนั้นสร้างเมื่อไร ใครเคยอยู่มาก่อน แล้วทำไมถึงได้เป็นวังของเสด็จปู่ ท่านเสด็จอยู่ที่นี่มาแต่เมื่อไร แล้วทำไมถึงชื่อ “วังท่าพระ” จ๊ะ”

เมื่อพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก เริ่มทรงสร้างกรุงเทพฯ เมื่อ พ.ศ. ๒๓๒๕ นั้นได้ทรงสร้างวังพระราชทานเจ้านายพระองค์ชายซึ่งเจริญพระชันษาสมควรจะเสด็จอยู่วังต่างหาก ๘ วัง ตั้งอยู่ทั้งสองฟากแม่น้ำ รวมทั้งพระราชวังหลวงและพระราชวังบวรสถานมงคลด้วยเป็น ๑๐ วัง ต่อมาเมื่อเจ้านายพระองค์ชายที่ยังทรงพระเยาว์อยู่ในเวลาสร้างกรุง ทรงพระเจริญถึงเวลาควรจะเสด็จอยู่วังต่างหาก ก็ทรงสร้างเพิ่มเติมขึ้นอีกหลายวัง อยู่ทางฝั่งตะวันออกทั้งสิ้น วังที่ทรงสร้างขึ้นในยุคหลังนี้ สร้างที่ริมถนนหน้าพระลาน ตั้งแต่ท่าพระขึ้นไปถึงหน้าประตูวิเศษไชยศรีรวม ๓ วัง เรียงติดกัน สมเด็จพระยาดำรงฯ ทรงอธิบายไว้ในหนังสือตำนานวังเก่า ถึงประวัติของวังทั้งหมดดังนี้

วังถนนหน้าพระลาน วังตะวันตก

วังนี้อยู่ในพระนครใกล้ประตูท่าพระ ไปรด ๆ ให้สร้าง
พระราชทานสมเด็จพระเจ้าหลานเธอเจ้าฟ้ากรมขุนภานุ
นุชิต ซึ่งเรียกกันว่า “เจ้าฟ้าเหม็น” พระราชนัดดา ประ
ทับอยู่จนตลอดพระชนมายุถึงรัชกาลที่ ๒ พระราชทานให้เป็น
ที่ประทับของพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อ
เสด็จดำรงพระยศเป็นพระเจ้าลูกยาเธอ กรมหมื่นเจษฎา
บดินทร์ ครั้นเสด็จเถลิงถวัลยราชสมบัติในรัชกาลที่ ๓ พระ
ราชทานให้เป็นที่ประทับของพระเจ้าลูกยาเธอ พระองค์เจ้า
ลักขณานุคุณ ๆ สิ้นพระชนม์ พระราชทานให้เป็นที่ประทับ
ของพระเจ้าลูกยาเธอ พระองค์เจ้าชุมสาย ซึ่งทรงสถาปนา
เป็นกรมหมื่น แล้วเลื่อนเป็นกรมขุนราชสีหวิกรมในรัชกาล
ที่ ๔ เสด็จอยู่มาจนสิ้นพระชนม์เมื่อปีสิริรัชกาลที่ ๔ ถึงรัชกาล
ที่ ๕ พระราชทานให้เป็นที่ประทับของกรมหมื่นอดุลยลักษณ
สมบัติ พระเจ้าลูกยาเธอในรัชกาลที่ ๓ เมื่อกรมหมื่นอดุลย
ลักษณสมบัติสิ้นพระชนม์แล้ว จึงพระราชทานสมเด็จพระเจ้าฟ้า
กรมพระนริศรานุวัดติวงศ์ เสด็จประทับมาจนทุกวันนี้

วังถนนหน้าพระลาน ว่างกลาง

วังน้อยริมถนนหน้าพระลานต่อวังท่าพระมาทางตะวันตกไปรอด ๆ ให้สร้างเป็นที่ประทับของพระเจ้าลูกยาเธอ พระองค์เจ้าอรุโณทัย ซึ่งทรงสถาปนาเป็นกรมหมื่นศักดิ์พลเสพเสด็จอยู่มาจันทรชกาลที่ ๓ ได้ทรงรับอุปราชาภิเษกเสด็จไปประทับที่พระราชวังบวร ฯ (ที่ว่างกลางว่างอยู่จนสมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้าอาภรณ์เสด็จออกวัง จึงพระราชทานว่างกลางให้เป็นที่ประทับ ครั้นกรมหลวงเทพพลภักดิสันพระชนม์เมื่อ พ.ศ. ๒๓๘๐ ไปรอด ๆ ให้เจ้าฟ้าอาภรณ์เสด็จไปประทับ ณ วังหน้าประตูวิเศษไชยศรี) พระราชทานว่างกลางให้เป็นที่ประทับของสมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้าชายกลาง ซึ่งพระราชทานพระนามในรัชกาลที่ ๔ ว่า เจ้าฟ้ามหามาลา กรมขุนบำราบปรบักษ์ เสด็จอยู่จนสมเด็จพระเจ้าฟ้าอาภรณ์สิ้นพระชนม์ ถึงรัชกาลที่ ๔ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ไปรอด ๆ ให้รวมวังหน้าประตูวิเศษไชยศรีกับว่างกลางเป็นวังเดียวกัน เป็นที่ประทับของสมเด็จพระเจ้าฟ้ามหามาลา กรมขุนบำราบปรบักษ์ และประทับต่อมาในรัชกาลที่ ๕ ได้

ทรงเลื่อนเป็นกรมพระแล้วเป็นกรมพระยา แล้วจึงสิ้นพระ-
 ชนม์ กรมหมื่นปราบปรบักษ์ ซึ่งเป็นพระโอรสพระองค์
 ใหญ่ ได้เสด็จอยู่ต่อมาจนตลอดพระชนมายุอีกพระองค์หนึ่ง
 แล้วจึงตั้งเป็นโรงงานช่างสิบหมู่ ซึ่งจัดเป็นที่ว่าการกรม
 ศิลปากรในรัชกาลปัจจุบันนี้

วังถนนหน้าพระลาน วังตะวันออก

วังนี้อยู่ริมถนนหน้าพระลาน ต่อวังกลางมาทางตะวัน
 ออกจนถึงมุมถนนหน้าพระธาตุ อยู่ตรงประตูวิเศษไชยศรี
 ทางเข้าพระราชวัง โปรดฯให้สร้างพระราชทานเป็นที่ประทับ
 ของพระเจ้าลูกยาเธอ พระองค์เจ้าอภัยทัต ซึ่งทรงสถาปนา
 เป็นกรมหมื่นเทพพลภักดิ์ ต่อมาถึงรัชกาลที่ ๓ เลื่อนเป็น
 กรมหลวง เสด็จอยู่วังนี้จนตลอดพระชนมายุ แล้วพระบาท
 สมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวพระราชทานให้เป็นที่ประทับ
 ของสมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้าอาภรณ์ต่อมา ครั้นสม
 เด็จพระเจ้าฟ้าอาภรณ์สิ้นพระชนม์ ถึงรัชกาลที่ ๔ โปรดให้รวม
 กับวังกลาง เป็นที่ประทับของสมเด็จพระเจ้าฟ้า กรมพระยา
 บำราบปรบักษ์ตั้งกล่าวมาแล้วในเรื่องวังกลาง

นอกจากนั้นยังได้ทรงพรรณนาถึงลักษณะการสร้างวัง
และประเพณีสร้างวัง ตั้งแต่รัชกาลที่ ๑ มาจนถึงรัชกาลที่ ๓
จึงคัดมาให้อ่านแทนที่จะอธิบาย เพื่อให้เข้าใจได้แจ่มแจ้ง
ดังนี้

จะกล่าวถึงลักษณะการสร้างวังตั้งแต่รัชกาลที่ ๑ มาจน
รัชกาลที่ ๓ อันเข้าใจว่าทำตามประเพณีกรุงศรีอยุธยา
เป็นราชธานี คือเจ้านายพระองค์ชายเมื่อโสกันต์ และเสร็จ
ทรงผนวชเป็นสามเณรแล้วในตอนพระชันษายังไม่ถึง ๒๐ ปี
ยังประทับอยู่ในพระราชวัง บางพระองค์คงอยู่ตำหนักใน
พระราชวังชั้นในอย่างเดิม บางพระองค์ก็โปรด ฯ ให้จัด
ตำหนักให้ประทับอยู่ในพระราชวังชั้นนอก บางพระองค์ก็
เสด็จไปประทับอยู่กับเจ้านายที่ออกวังแล้ว เริ่มกะการสร้าง
วังพระราชทานในตอนนั้น จะสร้างวังที่ตรงไหน ก็ให้กรม
นครบาลไล่ที่ บอกให้ราษฎรบรรดาอยู่ในที่นั้นรอลงอนเหี้ย
เรือนย้ายไปอยู่ที่อื่น เพราะตามกฎหมายถือว่าที่แผ่นดินเป็น
ของหลวงและเจ้านายเมื่อทรงกรมแล้วย่อมมีหน้าที่ควบคุม
พลเป็นกำลังราชการทั่วทุกเหมือนอย่างเป็นที่ทำการรัฐบาล
แห่งหนึ่ง อีกประการหนึ่ง ที่ดินในสมัยนั้นก็ยังหาซื้อจะมี

ราคาเท่าใดไม่ เรือนชานทรงปวงเล็กก็เป็นแต่เครื่องไม้มาจาก
 ๗ ๕ อาจจะรื้อถอนย้ายไปหาที่ปลูกใหม่ได้โดยง่าย ครั้น
 จำเนียรกาลนานมาเมื่อสร้างวังหลายแห่งขึ้น มีคนต้องย้าย
 บ้านเรือนเพราะทำวังบ่อยเข้า ก็เกิดคำพูดกันเป็นอุปมา
 ในเวลาที่ใครถูกผู้อื่นจะเอาที่ แม้จนไล่จากที่หนึ่งอันหนึ่งให้
 ไปยังที่อื่น ก็มักเรียกกันว่า “ไล่ที่ทำวัง” ดังนี้ พระบาท
 สมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระราชดำริเห็นว่าราษฎร
 เดือดร้อน ถึงรัชกาลที่ ๔ จึงโปรดฯ ให้พระราชทานค่า
 ชดใช้แก่ผู้ที่ถูกย้ายบ้านเรือนเพราะสร้างวัง ถ้าเป็นที่มี
 เจ้าของน้อยตัว ก็ให้ว่าซ้อตามราคาซื้อขายกันในพื้นเมือง
 ถ้าเป็นที่คนอยู่แห่งละเล็กละน้อยหลายเจ้าของด้วยกัน ก็
 พระราชทานค่าที่ตามขนาดคิดเป็นราคาจตุรัสละบาท (อัน
 ๗ ๕ ถือว่าเป็นปานกลางของราคาที่ดินในสมัยนั้น) คำที่พูดกันว่า
 “ไล่ที่ทำวัง” ก็สงบไป แต่บางทีก็ไม่ต้องหาที่ทำวัง เพราะ
 พระราชทานวังแก่ที่มีว่างอยู่บ้าง และเจ้านายบางพระองค์
 ได้ทรงรับมรดกบ้านเรือนของญาติวงศ์ฝ่ายข้างเจ้าจอม-
 มารดาก็โปรดฯ ให้สร้างวังในที่นั้นบ้าง

“ลักษณะวังที่สร้างนั้นต่างกันเป็น ๒ อย่าง ถ้าเป็นวัง
 เจ้าฟ้าสร้างกำแพงวังมีใบเสมา ถ้าวังพระองค์เจ้าจะมีใบ
 เสมาไม่ได้ ประเพณีอันนี้เข้าใจว่าจะมีมาเก่าแก่ ถ้วยใน
 กฎมณเฑียรบาลกำหนดพระราชกุ่มารเป็นเจ้านายครองเมือง
 ชั้น ๑ เป็นหน่อพระเยาวราชชั้น ๑ เจ้านายครองเมืองนั้น
 ที่มากำหนดเป็นชั้นเจ้าฟ้า ในสมัยเมื่อเลิกประเพณีให้
 เจ้านายออกไปครองหัวเมือง ซึ่งสร้างวังให้มีกำแพงใบเสมา
 เห็นจะเป็นเครื่องหมายขัตติยศักดิ์ว่าเป็นชั้นเจ้านายครอง-
 เมืองตามโบราณราชประเพณี ส่วนตำหนักนั้นก็ผิดกัน
 ที่ท้องพระโรง ท้องพระโรงวังเจ้าฟ้าทำหลังคามีมุขลดเป็น
 ๒ ชั้น ถ้าเป็นท้องพระโรงวังพระองค์เจ้าหลังคาชั้นเดียว
 แต่ตำหนักที่ประทับนั้นเห็นจะผิดกันแต่ขนาด แต่แบบแผน
 เป็นอย่างเดียวกัน มีเรือนห้าห้องสองหลังแฝดเป็นตำหนัก
 ใหญ่ที่เสด็จอยู่หลัง ๑ มีเรือนห้าห้องหลังเดียวเป็นตำหนัก
 น้อย เห็นจะสำหรับเป็นที่อยู่ของพระชายนและพระโอรสธิดา
 หลัง ๑ (บางคนอธิบายว่าสำหรับเจ้าจอมมารดาอยู่แต่เห็นว่า
 จะมีใช้ เพราะเจ้าจอมมารดาจะมีโอกาสออกมาอยู่วังได้ต่อ
 เมื่อรัชกาลนั้นล่วงไปแล้ว เหตุใดจะโปรดฯ ให้สร้างเตรียม

ไว้ก่อน) นอกจากท้องพระโรงกับตำหนัก ๓ หลังที่กล่าวมา
 ก็มีเรือนสำหรับบริวารชนทั้งฝ่ายหน้าฝ่ายใน วังชั้นเดิมสร้าง
 ด้วยเครื่องไม้แก่นหลังคามุงกระเบื้องทงนน แพนผังก็วาง
 เป็นอย่างเดียว คือปลูกท้องพระโรงหันด้านยาวออกหน้าวัง
 ตำหนัก ๓ หลังที่เสด็จอยู่และตำหนักน้อยหันด้านสกัดต่อ
 หลังท้องพระโรง มีศาลาอยู่ระหว่างกลาง วังที่เคยเห็นเป็น
 ดงทงนน มาเริ่มสร้างตำหนักเป็นตึกต่อในรัชกาลที่ ๓ แต่
 ก็เป็นของเจ้านายที่เสด็จอยู่วังกั้น ๆ ทรงสร้างเองตามพระ
 อริยาศย์เช่นตำหนักตึก พระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้า
 อยู่หัว ทรงสร้างไว้ที่พระราชวังเดิมนั้นเป็นต้น

เล่ากันมาว่าประเพณีเจ้านายเสด็จออกอยู่วังแต่ก่อน ถ้า
 เป็นวังสร้างใหม่ มักไปปลูกตำหนักพักชั่วคราวประทับอยู่
 ก่อน เพราะการสร้างตำหนักพระราชทานเป็นพนักงานของ
 กรมช่างทหารใน กว่าจะสร้างสำเร็จเสร็จหมดเห็นจะช้า
 เมื่อเจ้านายเสด็จอยู่วังสนพระชนม์ลง ถ้ามีวงศ์วานจะครอบ
 ครองวังได้ ก็ได้ครอบครองต่อมาเว้นแต่เป็นที่วังสำคัญเช่น
 พระราชวังเดิมเป็นต้น และวังที่วงศ์วานไม่สามารถจะ
 ปกครองได้ จึงโปรด ฯ ให้เจ้านายพระองค์อื่นเสด็จไปอยู่

ส่วนวงศัวานของเจ้านายพระองค์ก่อนนั้น ก็ทรงพระกรุณา
หาที่อยู่พระราชทานตามคุณานุรูปประเพณีการสร้างวังมีมา
ดั่งนี้ .

“ วังท่าพระ ” นั้นเป็นชื่อดีงช่นเรียกตามตำบลที่วัง
ตั้งอยู่ แต่เสด็จปู่จะทรงริเรียกเป็นชื่อวังช่นในสมัยที่
ท่านมาประทับ หรือจะโปรดเกล้าฯ ให้เรียกดั่งนั้นก็ไม่
ทราบ ส่วนตำบลก็เรียกตามเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นซึ่งกล่าว
ไว้ในพงศาวดารว่า เมื่อ พ.ศ. ๒๓๕๑ อันเป็นปีที่ ๒๗
ในรัชกาลที่ ๑ โปรดให้เชิญพระพุทธรูปองค์ใหญ่อันเป็น
พระประธานอยู่ในพระวิหารหลวงวัดมหาธาตุล่องแพลงมา
จากเมืองสุโขทัย พระพุทธรูปองค์นั้นคือพระศรีศากยมุนี
โปรดเกล้าฯ ให้เชิญมาเพื่อประดิษฐานไว้ ณ วัดสุทัศน์
เทพวรารามที่ทรงสร้างช่นใหม่ เมื่อพระมาถึงมืองาน
สมโภชที่หน้าตำหนักแพ ๓ วัน แล้วเชิญช้กพระช่นจากแพ
ทางประตูท่าช้าง พระพุทธรูปองค์ใหญ่มาก หน้าตักถึง
๓ วา ๑ คืบ เข้าประตูไม่ได้ต้องรอกำแพงประตูนั้น ต่อมา
ก็เลยเรียกในทางราชการว่าประตูท่าพระมาจนทุกวันนี้ แต่
ท่านเดิมเคยเป็นท่าสำหรับช้างฝ่ายพระราชวังหลวงลงอาบ

หน้า ชาวบ้านจึงยังคงเรียกว่าท่าช่างวังหลวงตลอดมา ยังมี
ช่างลงอาบนาที่ท่านนมาจนถึงรัชกาลที่ ๗ และโดยทำนอง
เดียวกันก็ทำช่างวังหน้าอีกแห่งหนึ่งด้วย อยู่ที่ช่างวังหน้า
วังท่าพระนั้นชาวบ้านก็เรียกว่า “วังท่าช่าง” เช่นเดียวกัน

เจ้านายที่กล่าวไว้ว่าเคยประทับอยู่ที่วังท่าพระนับตั้งแต่
สร้างวังสืบต่อกันมานั้น หลาน ๆ คงจะไม่รู้จกัว่าท่านเป็น
ใครเกี่ยวข้องกับกันอย่างไร จึงจะเล่าถึงพระประวัติของ
แต่ละพระองค์ให้ทราบไว้โดยสังเขป

พระประวัติเจ้าฟ้ากรมขุนภานุชิต

สมเด็จพระเจ้าหลานเธอ เจ้าฟ้ากรมขุนภานุชิต
ผู้ซึ่งพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าทรงพระกรุณาโปรด
เกล้าฯ ให้ประทับที่วังท่าพระเป็นพระองค์แรกนั้น เป็น
พระโอรสของพระเจ้าตาก (สิน) สมเด็จพระเจ้าฟ้าหญิงพระนาม
เดิมว่าฉิมใหญ่ ซึ่งเป็นพระธิดาของพระบาทสมเด็จพระ
พุทธยอดฟ้าเป็นพระมารดา ประสูติในสมัยกรุงธนบุรี เมื่อ
วันศุกร์ขึ้น ๗ ค่ำ เดือน ๑๐ จุลศักราช ๑๑๔๑ (พ.ศ.
๒๓๒๑) ประสูติได้ ๑๒ วัน พระมารดาก็สิ้นพระชนม์
ขณะนั้นพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้ายังดำรงพระยศเป็น

สมเด็จพระเจ้าพระยามหากษัตริย์ศึก เสด็จไปราชการสงคราม
 อยู่ ณ เมืองเวียงจันทน์ ที่เมืองแตกมีชัยชนะได้พระแก้ว
 มรกตกับพระบางมาในครั้งนั้น แต่เดิมชานพระนามไว้
 ในสมัยกรุงธนบุรีว่า เจ้าฟ้าสุพันธุ์วงค์ มีสมญาว่า เจ้าฟ้า
 เหม็น ครั้นเมื่อถึงสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ ตั้งพระราชวงศ์ใหม่
 พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าพระราชทานพระนามเปลี่ยน
 ใหม่ เป็นเจ้าฟ้าอภัยธิเบศร์ ข้าราชการเรียกพระนามโดย
 ย่อว่า เจ้าฟ้าอภัย ตรัสว่าเรียกพระนามเช่นนั้นไปพร้อมกับ
 พระนามเจ้าฟ้าอภัยทศครั้งแผ่นดินสมเด็จพระนารายณ์ และ
 เจ้าฟ้าอภัยครั้งแผ่นดินพระเจ้าอยู่หัวท้ายสระ ซึ่งล้วนไม่เป็น
 สวัสดิมงคลแก่เจ้าของพระนามนั้น จึงโปรดให้เปลี่ยนพระ
 นามใหม่ว่า เจ้าฟ้าธรรมาธิเบศร์ และเมื่อ พ.ศ. ๒๓๔๙
 เมื่อโปรดให้มีพระราชพิธีอุปราชาภิเษกสมเด็จพระเจ้าลูกเธอ
 เจ้าฟ้ากรมหลวงอิศรสุนทรชนเป็นกรมพระราชวังบวรสถาน
 มงคล จึงโปรดให้สมเด็จพระเจ้าหลานเธอองค์นี้ ทรงกรม
 เป็นเจ้าฟ้ากรมขุนภักดีรัตนสุทนต์ แต่ไม่ปรากฏว่าได้รับราชการ
 ใดๆ มีกล่าวพระนามถึงก็แต่ในฐานะที่เป็นพระบรมราชวงศ์
 อันสูงศักดิ์ เช่นการเกณฑ์สำรับเลี้ยงพระ จัดเรือเล่นสักรวา

เบนตัน กับอีกครึ่งหนึ่งคือเมื่อพระบาทสมเด็จพระพุทธ
 ยอดฟ้าฯ ทรงพระดำเนินด้วยพระบาทเปล้าเข้าขบวนแห่
 ชักพระศรีศากยมุนี จากท่าพระไปจนถึงเสาชิงช้าด้วย
 อำนาจแห่งพระราชศรัทธาและทรงปีติยินดี ในขณะที่ทรง
 พระชรามีพระชันษาถึง ๗๒ ปี และทรงพระประชวรอยู่ด้วย
 พอดีเสด็จชนพลับพลาที่หน้าวัด ทรงเซพลาดเจ้าฟ้ากรม
 ขุนกษัตราอนุชิตรับทรงพระองค์ไว้ได้ เจ้าฟ้ากรมขุน
 กษัตราอนุชิตคงจะทรงใกล้ชิดสนิทในพระองค์ ด้วยทรงเป็น
 พระเจ้าหลานเธอที่กำพร้า ทรงพระกรุณาชุบเลี้ยงมาแต่
 ยังเยาว์ ทงหน้าจะมีท่วงทีใด ๆ ที่น่าเป็นห่วง ดังเช่นเมื่อ
 กรมพระราชวังบวรมหาสุรสิงหนาทสวรรคต เมื่อปีกุน จ.ศ.
 ๑๑๖๕ (พ.ศ. ๒๓๔๖) พระเจ้าเวียงคนาม คือองเชียงสือที่
 เคยเข้ามาพึ่งพระบรมโพธิสมภารอยู่ในกรุงเทพฯฯ ช้านานนั้น
 แต่งทูตคุมสิ่งของเข้ามาทูลเกล้าฯ ถวาย และช่วยในการ
 พระศพ ยังมีพระราชสาส์นเตือนพระสติเข้ามาด้วยว่า สมเด็จพระ
 พระอนุชาธิราชซึ่งเป็นกรมพระราชวังบวรสวรรคตแล้ว
 พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวก็ทรงพระชราลงทุกวัน ยังแต่
 พระเจ้าลูกยาเธอ พระเจ้าหลานเธอมีกำลังมากเสมออีกนั้นอยู่

การข้างหน้ากลัวจะไม่เรียบร้อย ขอให้ยกสมเด็จพระเจ้า
 ลุกยาเธอพระองค์ใหญ่ เจ้าฟ้ากรมหลวงอิศรสุนทรขึ้นดำรง
 ที่^๘เป็นกรมพระราชวังบวร จะได้มีกำลังและพาหนะมากขึ้น
 บ้านเมืองจึงจะเรียบร้อย

การ^๘ก็เป็นจริงดังนั้น ด้วยในปีมะเส็ง จ.ศ. ๑๑๗๑
 (พ.ศ. ๒๓๕๒) พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าเสด็จ
 สวรรคต ยังมีทันได้ถวายพระเพลิงพระบรมศพ เจ้าฟ้า
 กรมขุนกษัตราธิบดีก็สมคบกับ เจ้าพระยาพลเทพ (บุญนาค)
 จะแย่งราชสมบัติ เจ้าพระยาพลเทพ^๘ผู้เดิม^๘ชื่อนายบุญนาค
 (บ้านแม่ลา) ซึ่งในปลายแผ่นดินพระเจ้าตากเคยสมคบกับ
 พระยาสุรศักดิ์และพรรคพวกยกทัพเข้ามาตีกรุงธนบุรีได้ ครั้น
 พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้า^๘ซึ่งทรงติดราชการทัพอยู่ ณ
 เมืองเขมร ทรงทราบว่าบ้านเมืองเกิดจลาจลจึงเสด็จกลับ
 มาปราบปราม ก็พากันเข้าสวามิภักดิ์ถวายราชสมบัติ ครั้น
 สันรัชกาลที่ ๑ ก็หวนกลับมาคิดการใหญ่ถึงจะเกิดศึกกลาง
 เมือง เนื้อความแตกจึงถูกจับพร้อมทั้งพรรคพวก เจ้าฟ้า
 กรมขุนกษัตราธิบดีนั้น เล่าไว้ว่าเจ้าพระยาอภัยภูธรเป็น^๘ผู้
 ล้อมจับในขณะที่ทรงเสด็จเข้าไปถึงในระหว่างประตูสอง

ชั้น ถูกสำเร็จโทษพร้อมทั้งพรรคพวก เมื่อวันที่พุธขึ้น ๕ ค่ำ
เดือน ๑๐

ในรัชกาลที่ ๒ พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้าพระ-
ราชทานวังท่าพระให้เป็นที่ประทับของพระเจ้าลูกยาเธอ
กรมหมื่นเจษฎาบดินทร์ คือพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้า
เจ้าอยู่หัว

พระราชประวัติย่อของ พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว

พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว พระนามเดิม
พระองค์เจ้าชายทับ เป็นพระราชโอรสองค์ที่ ๓ ในพระ-
บาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ประสูติในรัชกาล
ที่ ๑ ณ วันจันทร์ เดือน ๔ แรม ๑๐ ค่ำ ปีมะแม ตรงกับ
วันที่ ๓๑ มีนาคม พ.ศ. ๒๓๓๐ ขณะเมื่อพระราชบิดายัง
ดำรงพระยศเป็นสมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมหลวงอิศรสุนทร ทรงเป็น
โอรสองค์ที่ ๑ ในเจ้าจอมมารดาเรียม ซึ่งต่อมาในรัชสมัย
ของพระองค์ทรงเฉลิมพระปรมาภิไธยเป็นสมเด็จพระศรี-
สุลาลัย

๒๕

ในรัชกาลที่ ๒ ทรงสถาปนาพระยศเป็นกรมหมื่น
 เจษฎาบดินทร์ เมื่อ ณ วันอาทิตย์ เดือน ๑๐ แรม ๓ ค่ำ
 ปีระกา พ.ศ. ๒๓๕๖ ได้ทรงกำกับการกรมท่า กรมพระคลัง
 มหาสมบัติ กรมพระตำรวจว่าความฎีกา และรับราชการ
 ต่าง ๆ ต่างพระเนตรพระกรรณ

เสด็จขึ้นเสวยราชย์ ณ วันพุธ เดือน ๘ แรม ๑๑ ค่ำ ปี
 วอก พ.ศ. ๒๓๖๗ สวรรคต ณ วันพุธ เดือน ๕ ขึ้นค่ำ ๑
 ปีกุน พ.ศ. ๒๓๙๓ พระชนมพรรษา ๖๔ พรรษา

ทรงมีพระราชโอรสธิดาที่ประสูติก่อนบรมราชาภิเษก
 เป็นพระองค์ชาย ๑๔ องค์ พระองค์หญิง ๒๔ องค์ รวม
 ๓๘ พระองค์ ประสูติเมื่อบรมราชาภิเษกแล้ว ๑๓ พระองค์
 เป็นพระองค์ชาย ๘ พระองค์ พระองค์หญิง ๕ พระองค์
 รวมเป็นพระองค์เจ้าชาย ๒๒ พระองค์ พระองค์เจ้าหญิง
 ๒๙ พระองค์ รวมทั้งสิ้น ๕๑ พระองค์

ในรัชกาลที่ ๓ พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว
 พระราชทานวังท่าพระให้เป็นที่ประทับของพระเจ้าลูกยาเธอ
 พระองค์เจ้าลักขณานุคุณ

พระประวัติพระองค์เจ้าลักขณานุคุณ

พระองค์เจ้าลักขณานุคุณ เป็นพระราชโอรสในพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวองค์ที่ ๘ และเป็นโอรสองค์ที่ ๒ ของเจ้าจอมมารดาบาง โดยเป็นพระอนุชาร่วมเจ้าจอมมารดาเดียวกับพระองค์เจ้าหญิงวิลาศ พระธิดาองค์ใหญ่ ซึ่งได้ทรงสถาปนาขึ้นเป็นกรมหมื่นอัปสรสุดาเทพ ด้วยเป็นพระธิดาที่ได้รับใช้ใกล้ชิดสนิทในพระองค์ และทรงเลื่อมใสในพระพุทธศาสนา มีพระศรัทธามั่นอยู่ในศีลธรรม จึงทรงพระเมตตาและไว้วางพระราชหฤทัยมาก กล่าวกันว่าพระองค์เจ้าลักขณานุคุณก็เป็นพระโอรสที่ทรงพระเมตตามากที่สุด ประสูติ ณ วันพุธ เดือนยี่ แรม ๔ ค่ำ ปีวอก พ.ศ. ๒๓๓๕ สิ้นพระชนม์ในรัชกาลที่ ๓ เมื่อวันที่อาทิตย์ เดือน ๖ แรม ๖ ค่ำ ปีมะแม พ.ศ. ๒๓๗๘ พระชันษา ๒๓ ปี มีพระธิดาอยู่องค์เดียว คือหม่อมเจ้าหญิงโสมนัส ซึ่งประสูติเมื่อวันที่อาทิตย์ เดือนอ้าย แรม ๖ ค่ำ ปีมะเมีย ตรงกับวันที่ ๒๑ ธันวาคม พ.ศ. ๒๓๗๗ เป็นกำพร้าเมื่อพระชันษาเพียง ๕ เดือน พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าฯ จึงทรงรับเข้าไปชุบเลี้ยงไว้ในพระบรมมหาราชวัง ประทับอยู่ที่ตำหนักของเสด็จย่า เมื่อทรงพระเจริญวัยก็ทรง

สถาปนาขึ้นเป็นพระเจ้าหลานเธอ พระองค์เจ้าหญิงโสมนัส
วัฒนาวดี ได้สนองพระเดชพระคุณเป็นผู้ปรนนิบัติรับใช้
ใกล้ชิดพระองค์มาจนสิ้นรัชกาล ถึงรัชกาลที่ ๔ พระบาท
สมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ
สถาปนาขึ้นเป็น สมเด็จพระนางโสมนัสวัฒนาวดี ตำแหน่ง
พระบรมราชอัครเทวีตามที่พระบรมวงศานุวงศ์และเสนาบดี
กราบบังคมทูลถวาย มีพระราชโอรสพระองค์หนึ่ง คือ
สมเด็จพระเจ้าฟ้าชายโสมนัสซึ่งประสูติก่อนกำหนดและสิ้นพระ-
ชนม์ในวันเดียวกัน เมื่อวันเสาร์เดือน ๑๐ ขึ้น ๗ ค่ำ ปี
ชวด ตรงกับวันที่ ๒๑ สิงหาคม พ.ศ. ๒๓๙๕ สมเด็จพระ
นางโสมนัสก็ทรงพระประชวรเนื่องจากการประสูตินั้น
สิ้นพระชนม์เมื่อวันอาทิตย์ เดือน ๑๑ แรม ๑๒ ค่ำ ปีชวด
พ.ศ. ๒๓๙๕ พระชันษา ๑๙ ปี

เมื่อพระองค์เจ้าลักขณานุคุณสิ้นพระชนม์แล้ว พระ-
ราชทานวังท่าพระให้เป็นที่ประทับของพระเจ้าลูกยาเธอ
พระองค์เจ้าชุมสาย ซึ่งต่อมาทรงเป็นกรมขุนราชสีหวิกรม

พระประวัติกรมขุนราชสีหวิกรม

กรมขุนราชสีหวิกรม พระนามเดิมว่า หม่อมเจ้าชุมสาย
เป็นพระราชโอรสองค์ที่ ๒๑ ในพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าฯ

เจ้าอยู่หัว ประสูติในรัชกาลที่ ๒ ก่อนพระราชบิดาจะเสด็จขึ้น
 เถลิงราชสมบัติ เมื่อวันพุธ เดือน ๔ แรม ๑๐ ค่ำ ปีชวด
 พ.ศ. ๒๓๕๙ แล้วทรงดำรงฐานันดรศักดิ์ตามราชประเพณี
 เป็นพระเจ้าลูกยาเธอ พระองค์เจ้าชุมสาย ในรัชกาลที่ ๓
 ต่อมาในรัชกาลที่ ๔ ทรงสถาปนาเป็นกรมหมื่นราชสีหวิกรม
 แล้วทรงเลื่อนเป็นกรมขุนราชสีหวิกรม เมื่อปีเถาะ
 พ.ศ. ๒๔๑๐ โปรดให้กำกับกรมช่างศิลา และกรมช่าง
 สิบหมื่น สิ้นพระชนม์ในรัชกาลที่ ๔ เมื่อวันศุกร์ เดือน ๑๑
 ขึ้น ๙ ค่ำ ปีมะโรง พ.ศ. ๒๔๑๑ ในเจ้าจอมมารดา
 เอมใหญ่ กรมขุนราชสีหวิกรมมีหม่อมหม่อมน้อย ซึ่งมีชื่อเสียง
 อยู่ในสมัยนั้นว่า เป็นหญิงที่งามมาก ทั้งเป็นธิดาพระยาราช-
 มนตรี (ภู) ต้นสกุลภมรมนตรี จางวางข้าหลวงเดิมในรัชกาล
 ที่ ๓ และเป็นคนโปรดปรานมาก เพราะเป็นผู้มีสติปัญญา
 บำรุงจัดการภาษีขนอนตลาดให้เจริญยิ่งขึ้น ทั้งเป็นผู้กำกับ
 จัดการโรงทานด้วย จึงมีคนยำเกรงรักใคร่ ทั้งบริบูรณ์
 ด้วยทรัพย์สมบัติ เช่นมีเคหาฐานใหญ่โตในเวลานั้นอยู่ที่
 ตำบลท่าพระริมแม่น้ำเป็นต้น เดิมหม่อมหม่อมน้อยได้เป็นหม่อม
 ของกรมหมื่นมาตยาพิทักษ์ มีโอรสธิดา ๒ องค์ คือหม่อม
 เจ้าหญิงสารพัดเพชร กับหม่อมเจ้าประเสริฐศักดิ์ ซึ่ง

ภายหลังทรงสถาปนาขึ้นเป็นพระองค์เจ้า ครั้นกรมหมื่น
 มาตยาพิทักษ์สิ้นพระชนม์แล้ว ต่อมาภายหลังหม่อมน้อย
 ได้เป็นหม่อมของกรมขุนราชสีห์ มีโอรสธิดาอีก ๖ องค์ จะ
 กล่าวพระนามแต่ ๒ องค์ คือ หม่อมเจ้าประวิช (ตัง) ทรงเป็น
 ช่างตีฆ้องเสียงองค์หนึ่ง ได้ทรงทำการช่างปรากฏอยู่ในทาง
 ราชการเป็นอันมาก และพี่พระหัตถ์ หม่อมเจ้าปฤษฎางค์ซึ่ง
 ภายหลังทรงสถาปนาเป็นพระองค์เจ้า ด้วยทรงมีความชอบ
 ได้รับราชการเป็นทูตไทยประจำลอนดอนองค์แรก ครั้นต่อ
 มาถูกตำหนิโทษด้วยไปทรงผนวชเป็นภิกษุอยู่ที่ลังกา นอก
 จากนั้นกรมขุนราชสีห์มีหม่อมอีกคนหนึ่งคือคุณหญิงพึ่ง เป็น
 ธิดาคุณอัมพวัน โอรสพระเจ้าตาก (สิน) มีพระธิดาด้วยกัน
 องค์หนึ่ง คือหม่อมเจ้าหญิงมลิวรรณ กรมขุนราชสีห์นั้น ทรง
 เป็นต้นสกุลชุมสาย

พระองค์เจ้าปฤษฎางค์พระโอรสองค์เล็กของกรมขุน-
 ราชสีห์ได้ทรงบันทึกพระประวัติของท่าน ในสมัยที่ทรงพระ-
 เยาว์ มีบางตอนทรงเล่าถึงสภาพของวังท่าพระในสมัยรัชกาล
 ที่ ๔ ที่ท่านเคยประทับอยู่กับพระบิดา ซึ่งยังไม่มีอะไร
 เปลี่ยนแปลงไปจากสมัยที่เคยเป็นพระราชวังเดิมของพระบาท
 สมเด็จพระนั่งเกล้าฯ มากนัก จึงคัดตัดตอนมาให้เห็นความ
 เปลี่ยนแปลงตามลำดับ

บันทึกความจำเรื่องพระราชวังเดิม
ของพระองค์เจ้าปฤษฎางค์

ที่พระราชวังเดิมที่เสด็จอยู่นั้น เป็นดังนี้ วังมีกำแพง
ใบสีมัลล้อมรอบอย่างวังเจ้าฟ้า มีประตูสามหน้า มีต้นสนคู่
ที่ในประตู มีโรงม้าหลังประตูข้าง ๑ โรงเสลียงข้าง ๑
เป็นแก่งจีน ๒ ห้อง มีห้องพระโรงตรงทางออกประตู ข้าง
ด้านตะวันตกห้องพระโรงมีแก่งแฝด เป็นที่ชำระความ มีศาล
เจ้าอยู่ที่ฝาหลังแก่ง ที่ไหว้เจ้าเขียนรูปมังกรนำกล้อยู่ในศาล
สลักลายปิดทองเสาแก่ง เครื่องบนตัวไม้ใหญ่ ๆ เขียน
ลวดลายสีน้ำมันปิดทองบ้าง เป็นแก่งสีเหลี่ยม กว้างเท่า
ห้องพระโรง ด้านตะวันออกห้องพระโรงมีตึกคลังมั่นคง
น้อยว่าเป็นคลังเงินทอง เสื้อผ้า มีเรือนแถวริมกำแพงด้านนั้น
ตลอดไปถึงกำแพงหน้าวัง เป็นที่อยู่ของช่างทอง หลัง
กำแพงหน้าวังก็มีบ้านเจ้ากรมปลัดกรม ต่อกับห้องแถวด้าน
ตะวันออก มาจนหลังโรงม้า มีช่องระหว่างบ้านเจ้ากรม(?)
กับห้องแถว หลังกำแพงด้านหน้าภาคตะวันตก ก็มีเรือน
แถวไปจนถึงบ้านเจ้ากรม? (ปลัดกรมจางวางอะไรไม่ทราบ)

ซึ่งอยู่ที่มุมกำแพงหน้าวังกับกำแพงด้านตะวันตก ข้างด้าน
 ตะวันตกก็มีเรือนแถว ต่อบ้านมุมกำแพงเข้ามาต่อกับบ้าน
 ว่างว้าง? ซึ่งอยู่มุมหน้าศาลชำระความบ้านนั้นใต้ถุนเป็นคูก
 มีประตูช่องกุฎเข้าออกจากวงที่นั้น มีทางเดินหน้าเรือนแถว
 และบ้านเจ้ากรมปลัดกรม มีห้องแถวกับบ้านเจ้ากรม
 ปลัดกรมว่างว้างหรืออะไร เป็นหย่อม ๆ ด้านเรือนแถว
 รอบวัง เว้นแต่ด้านตะวันออก หลังตึกคลังเข้าไป เป็นส่วน
 ข้างใน ไม่มีห้องแถว

ตั้งแต่หลังท้องพระโรงหลังศาลชำระความเข้าไป แนว
 เดียวกัน เป็นส่วนข้างในทั้งนั้น มีกำแพงแก้วคั่นเป็นเขต
 ด้านตะวันตกมีประตู มีลับแลปูนบังหลังประตู เขาว่า
 เป็นทางพระเข้าบิณฑบาต ตอนข้างใน ด้านตะวันตก
 เกือบสุดเขตวัง มีประตูมั่นคง เรียกว่าประตูหิน ออกไป
 ลงตำหนักแพ ตรงประตูช่องกุฎออกกำแพงพระนครมี
 กำแพงสองข้างทาง แต่กำแพงพระนครไปจนเกือบถึง
 ตำหนักแพ มีประตูที่สุดกำแพง เรียกว่าฉนวนกำแพงฉนวน
 ด้านเหนือเป็นเขตโรงสีข้าวและฉางข้าวหลวง ตำหนักแพ
 ๓ ห้อง เฉลียงรอบ กั้นเข้าไปในเขตโรงสี มีกำแพง

กั้นเขตย่อเข้าไป หลังตำหนักแพเป็นลานว่างสี่เหลี่ยม
 กว้างยาวประมาณ ๗ วา ด้านใต้กินบ้านพระยาราชมนตรี
 เข้าไปจนไปติดกับรั้วไม้ยกพื้นเขตบ้านด้านหน้า หน้าห้อง
 ย่อมุมเข้าไปในเขตบ้านแต่ในเข้ามาถึงแนวหน้าห้อง
 เป็นแนวเดียวกับประตูกำแพงฉนวนเขตบ้านไปต่อกับ
 กำแพงฉนวนและมีเพิงห้องแถวตลอดไปถึงหลังบ้าน ด้าน
 หลังก็ต่อกับกำแพงเมือง มีเพิงห้องแถวตลอดไปจนถึง
 โรงช้างอาละวาดนอกกำแพงเมือง ซึ่งเป็นเขตบ้านพระยา
 ราชมนตรีปลูกเป็นเรือนตุ๊กตาไว้ให้พระองค์ประเสริฐศักดิ์
 ขยายยึดออกไปจนเสมอแนวหน้าโรงช้าง ชวากข้างลงน้ำ
 เป็นเขตบ้าน มีเรือนแถวนอกบ้านมีสะพานคนเดินไปลงเรือ
 ที่แม่น้ำหน้าเรือนแถว มีกำแพงเขตบ้านข้างโรงช้างไปทาง
 แม่น้ำ จนถึงมุม “ห้องข้างใน” มีประตูใหญ่ออกจากบ้าน
 ที่นี้มี “โรงหมี่” โรงขายของสองข้างประตู แนวหลังโรงช้าง
 เป็นเขตบ้านพระยาราชมนตรีกับพระองค์ประเสริฐศักดิ์
 ต่อกัน มีนางข้าวอยู่ในเขตบ้านพระยาราชมนตรี มีเรือนแถว
 เฉลียงด้านเดียว ต่อฉางไปจนตลอดเขตบ้านลงแม่น้ำ

ที่นี้จะกลับกล่าวถึงพระราชวังเดิมต่อไป (ที่ต้องกล่าวถึงเขตบ้านพระยาราชนนตรีก็เพราะเกี่ยวกับเขตตำหนักแพที่กินที่บ้านเข้าไป ซึ่งเป็นเพราะเป็นกันเอง "ไอ้ภู" งามของกรมหมื่นเจษฎาบดินทร์ จึงคาบเกี่ยวที่ทางกันได้ ส่วนบ้านพระยาราชนนตรีและพระองค์ประเสริฐศักดิ์นั้น จะได้กล่าวในที่อื่น จะทำแผนที่ทั้งวังและบ้านไว้ให้ชัดเจนโดยละเอียดด้วย) ตอนหลังท้องพระโรงเข้าไปเป็นตำหนักแฝด ยาวยื่นเข้าไป เฉลียงด้านหน้าต่อกับท้องพระโรง เป็นทางเดินไปขึ้นหอพระที่มุมท้องพระโรง (ในกำแพงแก้วเขตข้างใน) ทางตะวันออก มาลงชลาระหว่างตำหนักแฝดกับตำหนัก ๗ ห้อง ด้านตะวันตก มีประตูทั้ง ๒ ด้าน

ท้องพระโรง ๕ ห้อง เฉลียงรอบ กันฝาด้านหลังเอาเฉลียงไว้เป็นเขตข้างใน ชายคาเฉลียงท้องพระโรงกับตำหนักแฝดต่อกัน มีรางยาวตลอด และรางตำหนักแฝดก็เอาน้ำมารวมลงรางนี้ด้วย จำได้ว่าถ้าฝนตกหนักแล้ว ที่นั้นน้ำล้นรางเป็นน้ำพุซ่าใหญ่

หลังท้องพระโรงมีพระทวารเล็กเข้าออกห้องทรงธรรมได้ (ห้องทรงธรรมเห็นจะเป็นสำหรับข้างใน) มีพระทวาร

ใหญ่กลางท้องพระโรง มีพระทวารและอัครจันทร้ออกหน้า
 ท้องพระโรง ๒ ออกด้านสกัดตะวันตก ตะวันออกด้านละ ๑
 มีชลาสามด้าน มีประตูกำแพงแก้ว ทรงพระทวาร ๒ ประตู
 ด้านสกัดมีด้านละประตูตรงลานด้านหน้า ศาลชำระความมี
 ประตูเล็กเข้าจากทางท้องพระโรงได้ ศาลด้านหน้าโถงไม่มี
 ฝา มีเฉลียงด้านหน้า

ตำหนักแฝด ๕ ห้อง เฉลียงรอบ มีพระทวารด้านสกัด
 ๒ ทงสองด้าน ด้านยาวมีแต่ด้านละ ๑ มีการงานต้องทำ
 อัครจันทรชนพระแกรด้านหลังสำหรับสะควกแก่คนใช้เข้า
 ออกพระแกรท้องพระโรงถักลวดทงนั้นตำหนักแฝดคูเหมื่อน
 ไม่มี

ตำหนัก ๗ ห้องยาวเท่าตำหนักแฝด เรียงกันไปมีชลา
 ระหว่าง กว้างเท่าชลาท้องพระโรงเรียงเป็นแนวเดียวกันยื่น
 เข้าไปทางหลังศาลชำระความมีกำแพงแก้วเป็นเขตตำหนัก
 ๗ ห้องด้านตะวันตก มีประตูไปจากลานตำหนักไปลงดิน
 หลังตำหนัก ท้องพระโรงกับตำหนักแฝดชั้นล่างก่อปูน ชั้น
 บนเป็นเครื่องไม้ฝาไม้ทงนน ตำหนักแฝดชั้นล่างก่อปูนแต่
 ด้านชลาระหว่าง ๒ ตำหนักแต่แนวเฉลียง ในประธานเป็น

เสาลงดิน ไม่มีฝาที่คันทันหลังตำหนัก ๗ ห้อง ลุ่ม ฝนตก
หน้า ๆ ท่วมสักคืบ ๑

หลังตำหนักแฝด ตำหนัก ๗ ห้องเข้าไป มีชลาถมขึ้น
มาเสมอชลาหว่างตำหนัก กว้างเท่า ๆ กัน มีเรือนแถว
ซัดตะถื่อปูนขาว ตลอดไปจนสุดเขตตำหนัก ๗ ห้อง ๒
หลัง ยาวเท่า ๆ กันมีช่องระหว่างเรือนแถว เป็นทางเดิน
เสาไม้ใต้ถุนสูงโปร่ง แถวตอนหลังตำหนักแฝดเป็นห้อง
เครื่องตอนหลังตำหนักแฝดเป็นห้องคนอยู่ ถัดเข้าไปก็มี
เรือนแถวอีก ๑ แถว เหมือนอย่างแถวหน้าเท่า ๆ กัน มี
ทางเดินระหว่างเรือนแถว กว้างเป็นชลา ถมขึ้นไปให้พื้น
หน้า แต่ไม่ได้ปูกระเบื้องหน้าวัวชลาห้องพระโรงคาคปุ่น

ข้างปลายเรือนแถวสุดเขตตำหนัก ๗ ห้อง มี "หอนก"
๒ ห้อง โถงสกัดเขตชลาระหว่างเรือนแถวอยู่ ๑ หลัง

หลังตำหนักแฝด หลังตะวันตกกคุณถมชลาสูงขึ้นไปตอน
๑ กว้างพอปลูกศาลาโถง ๒ ห้องเล็ก ๆ เฉลียงรอบได้ กว้าง
เท่ากับเรือนแถวเป็นศาลา ๔ เหลี่ยม มีเฉลียงรอบ สำหรับ
เลี้ยงลูกเล็ก ๆ นั่งเล่นและกินข้าว รันเรือนแถวหลังห้อง
เครื่องเข้าไป ให้พอปลูกได้ มีทางเข้าออกระหว่างศาลาและ

ห้องเครื่องและเรือนแถวหลังต่อเข้าไป ล่องถนนศาลาก่อปูน มีประตูเข้าเต็ก ๆ เออว้าวไปเลี้ยงไว้ซีได้

สวนหลังตำหนักแฝดได้กล่าวแล้วในตอนต้น

หลังเรือนแถว ๆ ที่ ๒ เข้าไป เป็นที่คินว่างเปล่า มีสระใหญ่ ๔ เหลี่ยมอยู่กลางใกล้กำแพงวังด้านตะวันออก ต่อกับวังกรมสมเด็จ ระหว่างสระกับกำแพง มีต้นตาลเรียงไปตามกำแพงสับสนอยู่ ๑ หมู่ สัก ๑๐ ต้น หรือกว่า เรียกกันว่า “ตงตาล” ผีกระสือชุม เห็นแวม ๆ เวลาเดือนมืดเสมอ เต็ก ๆ กลัวกันนัก ใครกลัวเล่นเอาเถิดเล่นไอ้โม่งกัน หนีไปทางนั้นแล้วคนอยู่โยงกลัวไม่ตามไปจับ ที่นั้นเป็นตงซี ผีกระสือจึงชอบไปเที่ยวกินช้ที่นั้น

ตามแนวกำแพงวังด้านเหนือ มีห้องแถว มีสะพานยาวเดินหน้าห้องเพราะน้ำท่วม เรียกแถวนี้ว่า “แถวลาว” ตลอดไปถึงมุมกำแพงวังด้านตะวันออกที่สุดเรือนแถว มีบ้านสำหรับจางวาง? ๑ บ้าน

ต้นทางเข้าไปในแถวลาวทางตะวันตก มีกำแพงแก้ว สกัคมีประตู กำแพงแก้วก่อเลยมาทางใต้ ทำเป็นล่องถนนบ้านเจ้ากรม? มีห้องนั่งอีก ๑ บ้าน ตีกว่าบ้านอื่น ๆ มี

ประตูกำแพงเข้าบ้าน อัมจันทร์ชนนอกชานบ้านที่ประตู
กำแพงถนนนอกชาน มีกระเบื้องเคลือบโปร่งเป็นกำแพง
แต่ผนังบ้านเป็นไม้

ต่อแถวลาไปจากประตูเข้าแถวลา มีบ้านฝากระดาน
อีก ๑ บ้าน , ใต้ถุนโปร่งเสาฝาไม้

แถวกำแพงด้านตะวันตก มีบ้านอีก ๒ บ้านระหว่าง
เรือนแถว

ที่ดินที่ว่าง ระหว่างเรือนแถวหลังห้องเครื่องและเรือน
แถวด้านตะวันตก เป็นที่ลุ่ม น้ำท่วมหนาน้ำ หน้าฝนชุกเป็น
เวลา ๆ ทุ่งนั้น เป็นที่สำหรับเด็ก ๆ เล่นน้ำ (สกปรกจริง)
เล่นเรือกันอย่างสนุกสนาน

ที่หน้าวังนอกกำแพง มีตึก ๒ ชั้น อยู่ข้างขวามือเข้า
ไปที่ประตูวัง หลังคามุงกระเบื้องจีน ผนังกระเบื้องหน้า
วัวเป็นโรงหม้อ แต่ครั้งรัชกาลที่ ๓ ประทับอยู่ที่วังนั้น
พระองค์ทรงสร้างขึ้น มีหม้อมียาจำหน่ายและมีที่อยู่สำหรับ
คนใช้ด้วย ข้างซ้ายประตูวังมีตึกคู่กันอยู่อีก ๑ หลัง แบบ
เดียวกัน แต่เป็นตึกชั้นเดียว เป็นโรงทาน สร้างแต่ครั้ง
นั้นเหมือนกัน ด้วยพระองค์ทรงฝึกฝนอยู่ในทางบุญทาน

ทรงเลื่อมใสอยู่ในพระพุทธศาสนา เป็นสัมมาทิฐิมาแต่ยัง
ทรงพระเยาว์ มิใช่ซุงเป็นเชือกนอนอยู่บนคองรอบ สำหรับ
กันข้างตกมันอาละวาด เพราะเป็นทางข้างลงน้ำ

การอยู่กิน กำลังพาหนะเวลาเสด็จอยู่บนวัง ก่อนท่าน
เปี้ยตาย ที่วังมีคนอยู่แถวลาตลอด สุดแถวลาสารวัตทอง
ข้างสีลาอยู่บ้านที่นั่น เสด็จว่ากรมช่าง ๑๐ หมู่ ปลัดกรม
แสง อยู่บ้านต้นทางเข้าประตูแถวลาขุนพิพิทพ่อปลัดกรม
แสงนัยว่าเป็นพระญาติข้างเจ้าคุณจอมมารดาเฒ่า เกี่ยวกับ
เจ้าพระยาภูธราภัย เลยนับญาติไปถึงกรมภูธเรศเข้าด้วย
อยู่บ้านที่ประตูคิน ว่างวางข้างอยู่บ้านระหว่างเรือนแถว
กำแพงตะวันตก นายพยอมพี่ปลัดกรมแสงอยู่หลังบ้านใน
แถวนี้เหมือนกัน พวกคนใช้มหาดเล็กช่างไม้อยู่เรือนแถว
หลังห้องเครื่อง สุดเรือนแถวทางตะวันออก ที่มีศาลาหอนก
ตาครุฑช่างทองอยู่ ผู้หญิงคนใช้ที่มีฝวอยู่เรือนแถวหน้าต่อ
แก่งไป ที่ไม่มีฝวอยู่ในตำหนักแฝดหลังท่านเพชรอยู่

ส่วนข้างหน้าออกไป ที่ประตูกำแพงวังหน้าศาลาชำระ
ความเจ้ากรมช่างอยู่บ้านริมประตูเข้าออกด้านแม่น้ำ ใต้ถุน
เป็นตาราง เมื่อปฤษฎางค์ยังเยาว์ ยังมีคนโทษใส่พวงคอ

ล่ามโซ่ไปอาบน้ำ บางคนมีตะโพงกใส่คอกก็มีคราวหนึ่ง
 เรือนแถวต่อไปคั้นนั้น ก็มีคนอยู่ไปจนถึงมุมกำแพงหน้า
 ว่าง ที่มุมมีบ้าน ๆ หนึ่ง แม่นมสาริตอยู่เป็นแม่นมปฤษฏางค์
 กับนมพี่อีกคน ๑ ห้องแถวหน้าว่างก็มีคนอยู่ตลอดไปจนถึง
 ประตู ส่วนเรือนแถวแต่โรงม้าไปมีคนอยู่บ้าง บ้านที่มุม
 กำแพงด้านหน้ากับด้านตะวันออกต่อกัน ตามิ่งผู้เฒ่าทำ
 เป็นบาเรียนอยู่คั้น เรือนแถวพวกข้างทอง ก็มีคนอยู่ที่
 ด้านตะวันออกเหมือนกัน ตึกคลังว่างเปล่าเปิดอยู่เต็ก ๆ
 กลัวไม่กล้าเข้า เพราะมืด

คนท่งสนในวังเวลานั้น ไม่ต่ำกว่า ๒๐๐ คนท่งชาย
 หญิงเต็กผู้ใหญ่ ที่โรงม้าก็มีม้า เสด็จทรงเป็นครั้งคราว

เสด็จยกพันชนบรรทม ที่เฉลียงตำหนัก ๗ ห้องมีลูกกรง
 รอบ อ้อมจันทร์ชน ๒ ข้าง เพราะในห้องท่านร้อน ไม่ใคร่
 บรรทม เสวยบนยกพันนั้น ข้า ๆ ไม่ได้เห็นเครื่องจัดถวาย
 ใส่โต๊ะเงิน โต๊ะเงินก็มีแต่ไม่เห็นใช้ ใช้แต่ชั้นถม กระโถน
 ก็ใช้ กระโถนทองเหลือง กระโถนถ้วย เครื่องจัดใส่ตะลุ่มมุก
 ทงคาวหวานจานเชิง

ท้องพระโรงถ้ามีงานการจึงจักวาดที่ ๑ โดยปรกติใช้
เป็นโรงงาน ช่างไม้ ช่างเขียน ช่างสลัก ช่างประดับกระจก
จนถึงช่างเขียนผู้หญิง ออกมาเขียนทองผ้าลายทรง ก็เขียน
ที่ท้องพระโรง บางทีมีช่างทหารในญวนมาทำงานสมทบ ถ้า
เร่งรัดก็เลี้ยงสำหรับทำงานจนกลางคืนติดกัน จุดใต้จุดตะเกียง
แดงไปทั้งนั้น

เมื่อครั้งทำเรือพระที่นั่งวังเหลา ก็เกณฑ์เอาช่างสนับ
มาเย็บม่านที่วัง ดูไม่ว่าช่างอะไรเรียกเอาใช้ได้หมด ไม่
ช้าแต่ช่าง ๑๐ หมู

ต่อมาในรัชกาลที่ ๕ ชั้นแรกพระราชทานวังท่าพระให้
เป็นที่ประทับของกรมหมื่นอดุลยลักษณสมบัติ

พระประวตกรมหมื่นอดุลยลักษณสมบัติ

กรมหมื่นอดุลยลักษณสมบัติ เป็นพระราชโอรสของ
พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว องค์ที่ ๒๙ ประสูติใน
รัชกาลที่ ๒ เมื่อวันที่เสาร์ เดือน ๑๑ แรม ๑๒ ค่ำ ปีเถาะ
พ.ศ. ๒๓๖๒ ในสมัยที่พระราชบิดายังดำรงพระยศเป็น
พระเจ้าลูกยาเธอ กรมหมื่นเจษฎาบดินทร์ เดิมมีพระนามว่า

หม่อมเจ้าอุไร แล้วเลื่อนฐานันดรศักดิ์ขึ้นเป็นพระเจ้า
 ลุกยาเธอ พระองค์เจ้าอุไร เมื่อในรัชกาลที่ ๓ ตาม
 ราชประเพณี ใน พ.ศ. ๒๓๖๗ พระชันษาได้ ๕ ขวบ
 ถึงรัชกาลที่ ๔ ทรงสถาปนาขึ้นเป็นกรมหมื่นอดุลยลักษณ-
 สมบัติ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๐๓ เจ้าจอมมารดาของท่านคือเจ้าจอม
 มารดาเขียว เป็นธิดาของกรมขุนสุนทรภู่เบศรี ฯ นิมิไซ
 เชื้อสายในพระราชวงศ์จักรี เดิมมีนามว่าหม่อมเรือง ตั้ง
 ภูมิลำเนาอยู่ที่เมืองชลบุรี เมื่อบ้านเมืองเป็นจลาจลครั้ง
 เสียกรุงเก่าแก่พม่าเข้าศึก ได้มีอุปการะแก่กรมพระราชวัง-
 บวรมหาสุรสิงหนาทและได้ปฏิญาณเป็นพี่น้องกัน เมื่อ
 ประดิษฐานพระราชวงศ์ กรมพระราชวังบวร ฯ จึงทูลขอให้
 ยกขึ้นเป็นเจ้า เดิมได้เป็นที่เจ้าบำเรอภุชรา ราชินิกุล ครั้น
 ต่อมามีความชอบในราชการสงคราม จึงทรงสถาปนาเป็น
 กรมหมื่น แล้วเลื่อนเป็นกรมขุนสุนทรภู่เบศรี ฯ รับราชการ
 ในกรมพระราชวังบวรมหาสุรสิงหนาท โปรดให้สร้างวัง
 ประทานที่ริมคลองคูเมืองเดิมทางฝั่งเหนือ ตรงพระราชวัง
 บวรขำม (อยู่ริมปากคลองวัดชนะสงครามปากตะวันตกไป
 จนจดเขตกรมแพทย์ทหารบก) วังนี้จนถึงรัชกาลที่ ๓ เป็น

วังของเจ้าฟ้าอิศรพงศ์ ภายหลังพระทนายาทได้ครอบครอง
ต่อมาจนถึงตลอดชีวิตของพระยาพจนปรีชา (ม.ร.ว. สำเร็จ
อิศรศักดิ์) ผู้เป็นพระนัดดา โดยเหตุนี้ ถนนสายนั้นจึงมีชื่อว่า
“ถนนเจ้าฟ้า”

กรมหมื่นอดุลยลักษณสมบัตินั้น เติมในรัชกาลที่ ๓
ทรงสร้างวังพระราชทานที่ถนนสนามชัย ในบริเวณที่ดิน
แปลงนั้น โปรดให้สร้างวังพระราชทานเจ้านายรวม ๕ วัง
ติดต่อกันเป็นหมู่เช่นเดียวกัน วังที่พระราชทานกรมหมื่น
อดุลยฯ เป็นวังที่ ๓ หน้าวังออกทางถนนสนามชัย เสด็จอยู่
มาจันรัชกาลที่ ๕ จึงโปรดเกล้าฯ ให้เสด็จมาประทับที่วัง
ท่าพระแทนกรมราชสีหวิกรม ได้ประทับอยู่จนตลอด
พระชนม์ (ราว ๕ ปี) ส่วนวังถนนสนามชัยที่ประทับอยู่
ก่อนนั้น พระราชทานเป็นที่ประทับของกรมหลวงประจักษ์
ศิลปาคม ภายหลังจึงโปรดฯ ให้สร้างโรงพยาบาลเล็กชั้น
ณ ที่ดินแปลงที่เคยเป็นวังหมื่นนั้น กรมหมื่นอดุลยฯ ได้ทรง
กำกับกรมแสงและกรมช่างศิลา สิ้นพระชนม์ในรัชกาลที่ ๕
เมื่อวันพฤหัสบดี เดือน ๓ แรม ๑๑ ค่ำ ปีระกา พ.ศ. ๒๔๑๖

พระชันษา ๕๕ ปี ทรงเป็นต้นสกุล “อุไรวงศ์” มีพระโอรส
ธิดาหลายองค์ จะกล่าวถึงแต่องค์หนึ่งคือหม่อมเจ้านิลวรรณ
ซึ่งทรงสถาปนาเป็นพระองค์เจ้านิลวรรณ ในรัชกาลที่ ๕
เมื่อ พ.ศ. ๒๔๓๘ ด้วยทรงช่วยทำราชการในกรมแสงและ
กรมช่างศิลป์ ตลอดจนทำการช่างอื่น ๆ ตั้งแต่รัชกาลที่ ๔
ตลอดมา

หลังจากกรมหมื่นอดุลยลักษณสมบัติสิ้นพระชนม์แล้ว
ก็ไม่ปรากฏว่าได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ผู้ใดไปประ-
ทับที่วังท่าพระอีก

เสด็จประทับอยู่ ณ หอนิเวศพิทยาในพระบรมมหา
ราชวัง มีพระชันษาใกล้จะครบ ๒๐ ปี ถึงเวลาที่จะทรงมี
วังประทับอยู่ต่างหาก สมเด็จพระพุทธเจ้าหลวงจึงทรงพระ
ราชดำริว่า วังท่าพระซึ่งเคยเป็นพระราชวังเดิมของพระบาท
สมเด็จพระนั่งเกล้าฯ นั้นว่างอยู่ แต่ตำหนักเก่าชำรุดผุพัง
หมด ท้องพระโรงยังเหลือด้อยแต่พนและเสา เสด็จประทับ
เป็นพระราชวงศ์อันสูงศักดิ์ ทรงเป็นพระราชปนัดดาของ
พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าฯ ด้วย สมควรจะพระราชทาน
วังนั้นให้เป็นที่ประทับ จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้
รื้อตำหนักของเดิม พร้อมทั้งสิ่งปลูกสร้างอื่น ๆ ที่ชำรุดลงเสีย

สร้างตำหนักชนใหม่เป็นตึกอย่างฝรั่งตามสมัยนิยมในยุคนั้น
 ๓ หลัง คือสร้างต่อจากหลังท้องพระโรงไปทางทิศเหนือ
 หลังหนึ่ง สร้างถัดไปทางทิศตะวันตกเรียงตามแนวเดียวกัน
 หลังหนึ่ง สำหรับใช้เป็นที่พักประทับถัดจากตำหนักทั้ง ๒ หลัง
 ไปทางทิศเหนือสร้างเป็นตึกแถวยาวแปดห้องสกัดไว้อีก
 หลังหนึ่ง สำหรับเป็นที่อยู่ของหม่อมห้ามและโอรสธิดา
 เช่นเดียวกับแผนผังเดิม ส่วนท้องพระโรงนั้น ทรงพระราช
 ดำริว่า เป็นท้องพระโรงของพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าฯ มา
 แต่ก่อน ได้ทรงบังคับบัญชาราชการงานเมืองอยู่ ณ ท้องพระ
 โโรงแห่งนี้ตลอดรัชกาลที่ ๒ สมควรจะรักษาไว้เป็นประวัติ
 ศาสตร์ จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ซ่อมขึ้น สิ่งใดที่
 ชำรุดเสียหายไปแล้ว ก็ให้สร้างเสริมเสียใหม่ให้มีสภาพ
 เหมือนของเดิม นอกจากนั้นก็โปรดให้สร้างตึกชั้นเดียว
 เป็นห้องเครื่องห้องคลังและที่อยู่อาศัยของมหาดเล็กข้าหลวง
 ค่ายพร้อมสรรพ มีข้อความกล่าวถึงเรื่องขึ้นวัง ปราบกฏอยู่
 ในจดหมายเหตุพระราชกิจรายวันว่า “ถึงกำหนดพระฤกษ์
 ณ วันที่ ๑๖ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๔๒๖ ตรงกับวัน ๔ ๑๖
 บีมะแมเบญจศก จุลศักราช ๑๒๔๕ เสด็จทรงพระราชยาน
 ไปประทับวังพระองค์เจ้าจิตรเจริญ ที่ริมประตูออกไป

ทำพระ ซึ่งเดิมเป็นวังของพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้า
เจ้าอยู่หัวนั้น ทอดพระเนตรบนตำหนักและที่ต่าง ๆ ทั่วทุก
แห่ง ครั้นได้พระฤกษ์เวลา ๕ โมง ๕ นาที โปรดเกล้าฯ ให้
พระองค์เจ้าจิตรเจริญทรงเครื่องขาวขึ้นพระแท่นมณฑล ทรง
รตนาพระราชทานในการขึ้นวังใหม่ ทรงรดด้วยพระเต้า
เบญจकरणองค์ใหญ่ ด้วยคำรับว่า เป็นการสมควรที่จะรับ
พระราชทานได้ เพราะเป็นแต่องค์ใหญ่ แล้วโปรดให้
ต่างกรมรดทุกองค์ แล้วเสด็จมาประทับบนตำหนัก พระองค์
เจ้าจิตรเจริญแต่งพระองค์มาแล้ว ทรงรตนาพระมหาสังข์-
ทักษิณาวัว พระราชทานพรต่าง ๆ เป็นอันมากแล้วเสด็จ
กลับพระบรมมหาราชวัง ที่วังพระองค์เจ้าจิตรเจริญวันนั้น
เป็นวันสวดมนต์และขึ้นวังใหม่ในวันนั้น

เสด็จปู่ได้ครอบครองวังทำพระตั้งแต่นั้นมา ทรงพระ
กรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานพระบรมราชานุญาตให้
เสด็จทวด คือพระองค์เจ้าพรรณรายเสด็จออกมาประทับ
ด้วยกัน ด้วยเสด็จยากรมขุนชุตติยกลยานนพวงสนพระชนม์
ไปยังไม่ทันครบปี ท่านจึงทรงเสรำโศกว่าเหวี่ยงน้ก เมื่อ
ไม่มีห่วงใยทางในพระบรมมหาราชวังแล้ว ยังเหลือพระ
โอรสอยู่แต่พระองค์เดียว จึงเสด็จออกมาประทับอยู่ที่
ตำหนักหลังตะวันตกจนตลอดพระชนมายุ

สิ่งปลูกสร้างต่าง ๆ ในวังท่าพระตลอดเวลา ๖๔ ปีที่
เสด็จบุ้ทรงครอบครองอยู่นั้น ที่รื้อไปก็มี ที่เปลี่ยนแปลงก็มี
และที่สร้างเพิ่มเติมขึ้นก็มี จะเล่าให้ฟังเท่าที่ทราบ

เมื่อแรกที่เสด็จบุ้มาประทับนั้น สิ่งที่ปลูกสร้างไว้แต่เดิม
ซึ่งพระองค์เจ้าปฤษฎางค์ทรงเลากยงเหลืออยู่เป็นหลายอย่าง
แก่งเงินที่อยู่ข้างท้องพระโรงทางตะวันตกนั้นยังอยู่ต่อมาอีก
นาน จึงได้ทรุดเอียงและแตกร้าว ทรงคิดหาทางแก้ไข
พยายามจะรักษาไว้ โดยซ่อมเสริมสิ่งที่พังไปแล้วเสียใหม่
เรียกวิศวกรฝรั่งมาตรวจหาวิธีที่จะค้ำยันไว้ตามหลักวิชา
อย่างใหม่ มัวแต่ปรึกษากันอยู่คนโน้นมาคคนนั้นมาค คิน
วันหนึ่งแก่งก็เลยตัดบญุหารอตัวเองลงมาเสียงครืนใหญ่
บดินคงเหลืออยู่แต่กำแพง

ตระรางและโรงเรือนที่สร้างไว้ตามริมกำแพงวังนั้นก็ยังอยู่
ต้องรื้อเสียเมื่อขยายถนนมหาราช และถนนหน้าพระลาน
ด้วยต้องร่นเขตวังเข้ามาทางสองด้าน ทำกำแพงวังใหม่
ทางด้านถนนหน้าพระลาน และสร้างตึกแถวทางด้านถนน
มหาราช ประตูวังก็ทำใหม่สองครั้ง ครั้งหลังที่ทำเป็น
คอนกรีตนทรงออกแบบเอง

ท้องพระโรงนั้นทรงซ่อมแซมอยู่เสมอ ระวังไม่ให้ชำรุด
 ทรวดโทรม ด้วยสมเด็จพระพุทธเจ้าหลวงมีพระราชดำรัส
 ฝากไว้ เครื่องบนและกระเบื้องหลังคาผู้แตกต้องเปลี่ยน
 ใหม่หลายครั้ง ในที่สุดเปลี่ยนใช้กระเบื้องซีเมนต์ทำเทียม
 แทนกระเบื้องดินเผาของเดิม ซึ่งมักจะบิดเบี้ยวทำให้หลังคา
 รั่ว อยุมาพันหลวมสนั่นสะเทือนด้วยคานผุ และไม้พินของ
 เดิมนั้นสีกร่อนจนบางเกินไปด้วยรับราชการมานาน ก็
 ทรงเพิ่มต่อหม้อหล่อคานเสริมแล้วปูพื้นไม้สักใหม่ทับลงบน
 พื้นไม้เก่าอีกชั้นหนึ่ง เพื่อไม่ให้ไม้พินของเดิมสูญหาย
 กระจัดกระจายไปเสีย เมื่อซ่อมใหญ่ครั้งแรกก็ไม่ประทับใจ
 ที่หุ้มเสาไว้แต่เดิมออกเพื่อเปลี่ยนเสียใหม่ จึงได้พบเสา
 ต้นหนึ่งตกน้ำมัน ปิดทองเปลวไว้ประปราย ผู้หลักผู้ใหญ่ที่
 เคยทราบเรื่องเก่า ๆ เล่าต่อกันมาว่า สมัยที่พระบาทสมเด็จพระ
 พระนั่งเกล้าฯ ประทับอยู่ที่พระราชวังเดิมนี้ ในรัชกาลที่ ๒
 ที่ท้องพระโรงกนฝาเพ็ญมไว้ตามแนวเสาด้านหน้าตลอด แยก
 ในประธานเป็นเขตชั้นใน ด้านหน้าตั้งพระแท่นติดกับเสา
 ต้นที่ ๒ จากตะวันออกไป ประทับข้างบรรทมข้าง เอกเขนก
 บัญชาราชการงานเมืองอยู่บนพระแท่นเป็นประจำ เมื่อ

ทราบประวัติของเสาศันนั้นก็เคยเกรงกันอยู่แล้ว ครั้นเมื่อ
ได้เห็นเสาศานในตักน้ำนั้นอีกด้วย ก็ยิ่งตื่นเต้นเล่าลือกัน
ยิ่งขึ้น มีผู้แอบมาบนบาน และเมื่อสำเร็จผลสมปรารถนา
ก็ขออนุญาตมาถวายพวงมาลัยบูชาเนื่อง ๆ หากมิใช้ที่
หวงห้าม บัจจุบันนี้คงมีดอกไม้พลาสติกประดับรุ่งรังไปหมด
บันไดตำหนักที่ขึ้นจากหลังท้องพระโรงไปที่หน้ามุขนั้น
เดิมเมื่อแรกสร้างไว้เป็นบันไดเวียน เสด็จบูไม่โปรด ตรัส
เรียกว่า “กระโถกตกตาย” ทรงรื้อเปลี่ยนแปลงเสียใหม่ดังเช่น
ที่เป็นอยู่ในปัจจุบันนี้

ตำหนักหลังที่เสด็จบูเคยประทับนั้น ทรงพระกรุณา
โปรดเกล้าฯ พระราชทานบานพระบัญชาพระที่นั่งในหมู่พระ
ราชมณเฑียรเกล้า ซึ่งรอลงเพื่อสร้างพระที่นั่งจักรีมาใช้ทำ
พระแกล อยู่ต่อมาเมื่อชำระตุรุดโทรมซ่อมไม้ไหวงก็ทรง
เปลี่ยนแปลง เหลือที่รักษาไว้ได้บ้างอยู่ในห้องแต่งพระองค์
และห้องทรง คือที่เป็นบานเกล็ดทาสีเลียนเป็นลายไม้สี
เหลือง

ห้องใต้ชั้นต่ำเดิมเป็นคูลาโล่ง ๆ ไม่มีฝา ทรงทำบาน
ประตูเป็นบานไม้สองชั้น พับเปิดปิดเป็นประตูหรือ

หน้าต่างก็ได้ กว้างหรือแคบก็ได้ สำหรับใช้เป็นห้องเสวย
เวลาเลี้ยงแขก ห้องพักแขก พักอาหาร และเก็บศิลปวัตถุ
ห้องโถงชั้นต่ำแห่งอื่นก็เป็นห้องคลัง และที่อยู่ทำงาน
ของข้าหลวง

นอกจากนั้นยังมีเรือนบริวารอยู่หลายหลัง ที่หรือเก่า
สร้างใหม่แล้วกลับไปตามกาละ ในบริเวณหลังวัง ที่เป็น
เรือนของเจ้ากรม ปลัดกรม สมุหบัญชี จางวางอยู่กันเป็น
ครอบครัวตั้งแต่ก่อน สุกท้ายเป็นโรงรถโรงม้า เมื่อเสด็จ
ไปประทับอยู่ที่วังท่าพระนั้นยังไม่ได้ทรงใช้รถยนต์

วังท่าพระนั้นก็มีซาตาเกี่ยวกับช่างเสียจริง ๆ เจ้านายที่เคย
ประทับอยู่ที่วังนี้ ทรงเป็นช่างและรับราชการทางช่างเสีย
เป็นส่วนมาก เมื่อทรงทำการช่างใด ๆ ก็มักจะเรียกช่าง
มาทำที่วังเพื่อจะได้ทรงควบคุมได้ถนัด ในสมัยที่เป็นวังของ
เสด็จปู่ก็ทำการช่างกันในวังนี้เอง ๆ มีงานช่างที่ทำเป็น
ประจำปีอย่างหนึ่ง คือทำซุ้มเฉลิมในงานเฉลิมพระชนมพรร
ษาทุก ๆ ปี แทนที่เสด็จปู่จะทรงใช้ไฟสีประดับวังให้สว่าง
ไสวเช่นที่คนอื่นทำกัน ท่านทรงแต่งวังอย่างง่าย ๆ แปลก

มิให้ต้องเปลืองเงินมาก แทนที่จะติดไฟราวห้อยเป็นเฟื้อง
 เป็นสาย ท่านให้ติดแต่ในช่องโบเสมา ใช้ไม้ระแนงหรือไม้ไผ่
 ทำโครงเป็นรูปต่าง ๆ กรูกระดาศสี่ ประดับลวดลายบ้าง
 กลึงบ้าง ตั้งเป็นลัษณะบังดวงไฟเปลี่ยน ๆ ไปไม่ซ้ำกัน
 แล้วตกแต่งด้วยของแปลกๆ ที่อยู่ใกล้มือ เช่นโบสาเก ลูกพุ่ม
 ปล้องไม้ไผ่ ที่หน้าประตูวังตั้งซุ้มที่บูชา ใต้ซุ้มมีม่านเหมือน
 โรงละครเล็กๆ ปิดเปิดให้คนดูเป็นเวลา มีการแสดงเครื่อง
 กลไกต่าง ๆ ทุกปี เช่นทำเรื่องไกรทอง ใช้กระจกเงาบุพื้น
 มีฉากท้องฟ้าและทิวไม้บังหลัง เปิดฉากมีตุ๊กตาบนรูป
 ไกรทองกำลังพนมมือถือดอกนั่งอยู่บนแพหยวกเล็ก ๆ มี
 สายชักให้เคลื่อนไหววนเวียนอยู่บนกระจก ชักจระเข้ไม้ ออก
 มาจากอีกซีกหนึ่งไล่กวนเวียนอยู่สักครู่ก็ปิดฉาก หรือเมื่อ
 ปีที่มีการเรียไรเงินสร้างเรือพระร่วง ก็ทรงทำเป็นเรือรบ
 เล่นอยู่ในมหาสมุทร มีคลื่นกระดาศขยุกขยิก ทำให้เรือ
 เคลื่อนไหวได้เหมือนกำลังเล่นผ้าคลื่น พอมีควันออก
 จากปล่องก็มีเสียงหวูด ถ้ามีเสียงปืนดังก็มีควันทางปาก
 กระบอกปืน มีตุ๊กตาสตางค์ตั้งไว้ด้วย ชวนบริจาคเงิน

สร้างเรือรบ ถ้ามีเสียงสตางค์ลวงลงตู่จากก็เปิดบ่อย ปีนัน
 เด็ก ๆ ผู้ชายสนุก เพราะมีโอกาสได้สูบบหรี่ได้โดยไม่ถูกเอ็ด
 แต่ที่จริงก็สนุกทุกปี ได้ดูท่าของจำลองเล็ก ๆ ได้เป็นผู้ช่วย
 จัดการแสดง และเป็นนักสืบออกไปฟังเสียงวิจารณ์ ด้วยมี
 ประชาชนมาชื่นชมแน่นทุกปี ดูแล้วก็ใจซงต่าง ๆ ติบ้าง
 ชมบ้าง จึงมีข่าวที่หน้าชบชั้นบ้างนำปลมพระทัยบ้างไปเล่า
 ถวายทุกวัน เช่นเขาชมว่า “เอ อ้ายบ้านนี้ช่างคิดทำอะไร
 สนุก ๆ แะะ” หรือติว่า “พุทโธแค้นเอง แต่มันก็ช่างคิดทำ
 ดีหรือก”

ชาวท่าช้างมีโอกาสได้ดูกีฬาที่สนุกตื่นเต้นอีกอย่างหนึ่ง
 คือ ดูพระเศวตรตกมัน ท่าช้างยังคงเป็นท่าช้างอยู่จนถึง
 รัชกาลที่ ๗ พระเศวตรที่ยังเหลือคือ พระเศวตรวชิรพ้าห์
 กับพระเศวตรคชเคชน์ดิลกกี้นโรงอยู่เสียที่สวนดุสิต จึง
 มีใ้กลงอาบนำที่ท่าช้างดังแต่ก่อน พระเศวตรเชือกสุดท้าย
 ที่ยื่นโรงในพระบรมมหาราชวังคือ พระเศวตรรุจิราภาพรรณ
 แกเป็นเพื่อนเล่นของชาวท่าช้างทุกคน เวลาที่อารมณ์ดีเมื่อ
 มีคนเตรียมมกล้วยอ้อย มะพร้าวอ่อนไว้ให้เวลาออกมาอาบนำ
 แกจะยกวงขนจบริบของจากมือคนโดยเรียบร้อย แต่บางที่

ถูกพรายกระชิบกตงตัวเป็นผู้มีอิทธิพล ยืนวงไปล้วงหยิบ
 ขวดเหล้าในร้านไปกำนัลถวายเอาต้อ ๆ เจ้าของก็เพียงแต่
 โหมโหมแถมเอ็นดูไม่ถือสาอะไร แต่ถึงเวลาที่ตกมันก็หงุดหงิด
 ทำอะไรแผลงๆ ต่างๆ ผู้คนตื่นเต้นห้อมล้อมดูกันสนุกสนาน
 วันไหนพระเศวตรตกมัน พอออกจากประตูวิเศษไชยศรี
 ก็มีเสียงตะโกนบอกต้อ ๆ กันว่า “พระเศวตรตกมัน” พวก
 แม่ค้าต้องรีบเก็บร้านเก็บกระຈาดหมด แอบไปเสียให้พันหู
 พันตา มิฉะนั้น แก่กรรมมาคว้าไปโยนไปขยี้หมด รถรางเล่น
 มาต้อ ๆ แก่เกิดหมั่นไส้ขึ้นมาว่าทำไมถึงจะต้องเล่นในราง ก็
 จัดแจงเข็นออกมาเสีย เจ้าลากรถมาทำทางเก้ก้งไม่ถูกใจ
 ก็แย่งรถเจ้ากลากเสียเอง พอเบือแล้วก็ยกไปโยนทิ้ง
 พวกนักดูอยู่ถึงไหน ๆ พอรู้ข่าวก็พากันมา ที่เป็นนักกีฬา
 เก่งกล้าก็วิ่งตามดูกันเกรียวกราว เล่นเอาเถิดกับพระเศวตร
 พร้อมทงตงตัวเป็นโหมษกไปด้วย พระเศวตรกำลังทำอะไร
 อยู่ที่ไหนประกาศรู้ทั่วกันหมด พวกที่ไม่ชอบผจญภัยก็ตตัว
 ดุบนกำแพง บนต้นไม้ บางที่จนสายก็เอาเข้าโรงไม่ได้
 ยังวิ่งเล่นไล่คนอยู่แถวท้องสนามหลวง ร้อนถึงรถดับเพลิง
 ต้องมาช่วยจัดการ พอได้ช่องตอนแก่เปลอ ๆ หันหน้าไป

ทางประตูวิเศษไชยศรี ก็เดินเข้าที่แถว ๆ ทาง แยกก็ตกใจ
 วิ่งหนีเข้าโรงไปเอง วันที่พระเศวตรล้มชาวท่าช้างเคร่าโศก
 กันทั่วหน้า เวลาค่ำทหารรักษาวังนั้บร้อยลากตะเหมใส่พระ
 เศวตรออกจากประตูวิเศษไชยศรีไปทางท่าช้าง มีผ้าขาว
 คลุมสูงเป็นภูเขา (ต้องใช้ผ้าสักกั้เมตรคลุมจึงจะมีดกั้กะไม่
 ถูก) สองข้างทางประชาชนย่านท่าช้างทุกคนรวมทั้งที่มาจาก
 ท่อนพากันมากอยส่ง ยืนเงียบกริบหน้าตาไหลด้วยเสนาจะ
 อาลัยแก ลากเอาลงแพไปฝั่งหรือทำอะไรที่ไหน บ้าไม่ยัก
 ได้ถามไว้ หรือจะถามแต่ล้มเสียแล้วก็ไม่ทราบ แต่ ننมา
 ท่าช้างก็มีแต่ช่างช้อพังแบ่นกับพังสมบุญลงอาบน้าอีก ๒
 เชือก แต่กั้เงียบเหงาไม่มีใครสนใจ มีข่าวของกล้วยอ้อย
 จะให้บ่นกั้ให้กันไปแกน ๆ ไม่มีใครยัวเข้าเป็นเพื่อนเล่น
 กับพังแบ่น แต่ไฟลไปล้อเลียนกระเข้าเข้าเหย่คนที่มรูปร่าง
 สมบูรณ์พูนสุขว่าสวยเหมือนพังแบ่น เพื่อให้ผู้ที่ถูกชม
 อาละวาดให้ดูแทน อยู่มาเศรษฐีจิกตกต่ำ ชาวหน้าหายาก
 สิ้นเปลืองมากด้วย แกกินจุ ก็เลยถูกย้ายไปตั้งภูมิลำเนาอยู่
 ต่างจังหวัด ตั้งแต ننมาท่าช้างกกลายเป็นท่าช้างแต่ช้อมา
 จนทุกวันนี้.

ลงมา” บ้าง “มีคนเขาเห็นผีอยู่บนต้นจันทน์” บ้าง เสียดจับ
 จึงทรงลืมนของไว้ที่ตำหนักนั้นบ่อยที่สุด ไม่ซองบุหรีกไม้ขีด
 ไฟและหนังสือที่ทรงค้างอยู่เป็นต้น ใครมีท่าว่ากลัวผีถูกใช้
 ให้ลงไปหยิบ และมักต้องไปบ่อย ๆ จนกว่าจะหายหน้าซีด
 เดินช้าเกินไป เดินเร็วเกินไป ที่เดือดร้อนมากที่สุดคือทรง
 ใช้ให้ไปรินน้ำชามาถ้วยหนึ่ง ถ้ามีเสียงอะไรแกรกรากกวิ้ง
 ไม่ได้ ต้องเดินประคองไม่ให้กระฉอก กลัวสมเด็จมากกว่าผี
 ก็ต้องแข็งใจทน แต่ก็ไม่เคยมีใครถูกผีหลอกสักที ครั้นถึง
 สมัยเต็กรุ่นบา ตำหนักสวนนรอรแล้ว สถานฝึกหัดเปลี่ยน
 เป็นในห้องบรรทมซึ่งมีตู้พระอัฐิเป็นตู้ไม้ทึบบานเป็นกระจก
 เงา เวลาเข้าไปมืด ๆ เห็นเงาตัวเองวูบวาบในกระจกนึกว่า
 ใครเดินมาจากในตู้ นั้น หัวใจจะหยุดเสียให้ได้ และที่ห้อง
 พระโรง ซึ่งถ้าเป็นเวลาที่ว่างอยู่ เพียงแต่จะต้องเดินผ่าน
 ไปเฉย ๆ ก็ไม่สู้กระไร แต่ถ้าเป็นเวลาที่มีพระศพตั้งอยู่ด้วย
 พอลงบันไดหน้ามุขไปได้ ๓-๔ ชั้นก็ต้องนั่งลงร้องไห้จน
 กว่าจะมีใครสงสารแอบเลี้ยงมาอาสาไปเป็นเพื่อน เสียดจับ
 ท่านก็คงทรงทราบด้วยไม่ปรากฏว่าเคยมีขณะใดที่ท่านจะไม่
 ทรงทราบลึกซึ้งลงไปถึงจิตใจของลูก แต่ท่านทรงเฉยเสีย

ทำเหมือนไม่รู้เท่าเพราะไม่ได้ตั้งพระทัยจะเข้ม่งวดหนัก
หัดไปสอนไปโตขึ้นก็สามารถควบคุมจิตใจได้เอง

บ้าเกิดที่วังท่าพระอยู่ที่นั่นมาจนโต ที่วังท่าพระนั้น
เป็นวังเก่า มีประวตยียาวชั้บช้อน ชาวบ้านในระแวกนั้น
เคารพนับถือกันว่า มีสิ่งศักดิ์สิทธิ์และวิญญานคุ้มครองอยู่
เมื่อเจ็บไข้ได้ทุกข์ ก็มักขออนุญาตเข้าไปบูชาบนบานกันอยู่
เสมอ คนที่เคยอยู่ในวังก็เล่าว่า เคยเห็นผี ถูกผีหลอก ผีอำ
กันมานักต่อนัก บ้าเคยทูลถามเสด็จปู่ เช่นเดียวกับที่หลาน
ถามบ้าบดิน ท่านรับสั่งว่า “พ่อไม่เคยเห็นผี แต่เคยมีเหตุ
การณ์เกิดขึ้นบางครั้ง ที่อธิบายไม่ได้ว่า เกิดขึ้นได้อย่างไร
เช่นครั้งหนึ่ง พ่อล้มตาดันชนกลางดึกรู้สึกหนาว มองดู
หน้าต่างข้างเตียงเห็นเบียดอยู่ทงสองบาน แสงเดือนส่องทอด
เข้ามาที่พนห้องสว่างเป็นลำ พ่อก็ลุกขึ้นนั่งบนเตียงคิด
จะเดินไปปิดหน้าต่าง เห็นข้างนอกเดือนหงายสว่างจ้า พระ
จันทร์กำลังเต็มดวงส่องลอดกิ่งจันทร์เป็นบางส่วน ที่ถูก
กิ่งไม้บังอยู่ก็เห็นเป็นเงาดำประปราย ลมพัดกิ่งไม้โยกไปมา
งามเหลือเกิน นั่งดูอยู่เป็นครู่ใหญ่ด้วยคิดจะจำไว้เขียน พอ
จะนอนต่อจึงลุกไปปิดหน้าต่างเออมมือออกไปเจาะหน้าต่าง

ปิดลงกลอนเรียบร้อยแล้วทั้งสองบาน ไม่เข้าใจเลยว่าฝุ่น
หรือละเมอหรืออะไร ทำไมจึงเป็นไปได้เช่นนั้น อธิบาย
ไม่ได้จนบัดนี้

อีกครั้งหนึ่งพอกำลังนั่งกินข้าวอยู่ข้างบน ได้ยินเสียงใคร
เคาะโลหะอะไรอย่างหนึ่งทีในห้องใต้ชั้นต่ำ ดังรัวกังวาน
“ได้ยินถนัดหมดทุกคน” (ห้องใต้ชั้นต่ำอยู่ชั้นล่างตรงกับ
ห้องเสวย เป็น ที่ทรงเก็บศิลปวัตถุและเครื่องดนตรี มักจะ
ปิดใส่กุญแจไว้ เปิดเป็นเวลาเช่นลูก ๆ ลงไปเล่นบิงปองกัน
หรือครูมาสอนหนังสือ ในเวลาว่าง มีแขกเป็นต้น) “จึง
ต่างก็โจษกันเชื่อว่าเสียงใครเคาะอะไรในห้องนั้น จะมีใคร
เข้าไปเคาะได้อย่างไร ในเมื่อห้องก็ปิดใส่กุญแจไว้ พอ
ออกความเห็นว่าจะเป็นหนูขึ้นไปไต่บนหม้อวง เหยียบ
ไม้ตีหม้อซึ่งวางพาดอยู่ กระทบไปถูกลูกหม้อเข้า จึงให้เด็ก
ลองลงไปเปิดห้องเคาะพิสูจน์ดูก็ไม่ใช่ ทั้งไม่มีเครื่องดนตรี
ใดๆ เกิดเสียงเหมือนเช่นนั้นเลย ครั้นลองเคาะเครื่องโลหะ
อื่น ๆ ต่อไปอีก ก็ปรากฏว่าดังเหมือนเสียงที่เคาะพระ-
พุทธรูปทรงเครื่อง ต่างพูดเถียงกันว่าทำไมดังขึ้นเองได้
พอก็เอ่ยชวนว่า “ครูแรงรี ถ้าครูแรงจะได้ไหวครู” พอพูด

ขาดคำก็มีเสียงเคาะชนอีกครั้งหนึ่ง ดังร่ำกังวานได้ยินชัด
 ทุกคน นักเป็นอีกเรื่องหนึ่งที่มาเหตุผลมาอธิบายไม่ได้ว่า
 ทำไมจึงเป็นเช่นนั้น จึงคิดไปเสียในทางที่ว่าครุมาเตือนสติ
 มิให้เป็นคนประมาทขาดความเคารพครูบาอาจารย์ พ่อก็เลย
 ให้อุครูตั้งแต่นั้นมาทุกบิณฑก

เสด็จปู่ท่านทรงสอนไว้ว่าเห็นอะไร ได้ยินอะไรแปลก ๆ
 ควรจะพิจารณาหาเหตุผลดูให้ถ่องแท้เสียก่อน อย่าเพิ่งคิดว่า
 ผีหลอก คนกลัวผีนั้นมักจะโดนตักันมาเสียหนักแล้ว เช่น
 ขโมยแกล้งทำผีหลอก เจ้าทรัพย์มัวแต่กลัวผีไม่กล้าดู บิดห
 บิดตานอนคลุมโปง ขโมยเลยจนทรัพย์สิ้นไปได้ตามสบาย
 เป็นต้น ท่านทรงเห็นว่าคนกลัวผีเป็นคนโง่ที่สุด มีเหตุผล
 น้อยที่สุด เพราะแม้แต่ตัวเองก็ไม่ว่าตัวกลัวอะไร ขอน
 บ้าก็เห็นจริงตามที่ท่านรับสั่งทันที เพราะเคยรู้เห็นเป็นใจ
 กับผีปลอมมาแล้ว จะเล่าให้ฟัง

เมื่อบ้าเล็ก ๆ ยังอยู่ที่วังท่าพระนั้น บริเวณวังชั้นในมี
 กำแพงรอบ มีประตูเข้าออก นอกจากทางท้องพระโรงอยู่
 ๒ ประตู ประตูด้านหน้าอยู่ข้างท้องพระโรงทางตะวันตก มีผู้
 รักษาประตูชื่อยายผิง จึงเรียกว่าประตูยายผิง ทางด้านหลัง

มีประตูอยู่สุดศาลาข้างห้องเครื่อง มีผู้รักษาประตูชื่อยายพัด
 ก็เรียกประตูนี้ว่า “ประตูยายพัด” ประตูนี้ออกไปยังบริเวณ
 ว่างชั้นนอก ซึ่งเป็นที่อยู่ของเจ้ากรม จางวางและพวกมหาด
 เล็ก และออกไปนอกวังได้ทางประตูหลังวัง ซึ่งทะลุทางถนน
 มหาราช พวกข้าหลวงชอบเข้าออกทางด้านนี้ด้วยใกล้กว่า
 ทางด้านหน้า แต่ประตูยายพัดนั้นพอค่ำก็ปิด เว้นแต่ใคร
 จะญาติกับยายพัดให้เกยอคมเบ็ดรับส่งพิเศษได้ จึงจะได้
 รับความสะดวกไม่ต้องเดินอ้อม แต่ยายพัดแกไม่ค่อยยอม
 ปล่อยให้ใคร ซ้ำแกเป็นคนปากจืด ไม่ชอบใจใครก็ดำไม่เว้น
 หน้า พวกสาว ๆ เกลียดแกทงหนน ยังมีเรื่องผัดใจอีกข้อหนึ่ง
 คือที่ข้างกระโถดำนกแดง มีต้นมะลิกันแดงต้นใหญ่ดอก
 ดกเก็บได้มาก ๆ ทุกวัน ดอกมะลิกันแดงนี้ ชื่อจริงคือ ดอก
 กรรณิกา แต่เป็นพระนามของเสด็จย่า คือ “กรรณิกาแก้ว”
 ชาววังทำพระจึงไม่มีใครเรียกชื่อจริง ยักย้ายไปเรียกเสียว่า
 ดอกมะลิกันแดง ทง ๆ ที่พระนามของท่านก็ไม่เคยเรียกกัน
 เรียกแต่ว่า “เสด็จข้างใน” หมายความว่า ทรงเป็นเจ้านาย
 ฝ่ายในและประทับอยู่ในวังหลวง เช่นเดียวกับดอกรำเพย
 ชาววังก็ไม่เรียกเหมือนกัน เพราะพ้องกับพระนามของ

สมเด็จพระเทพศิรินทร์ “รำเพยภมราภิรมย์” เปลี่ยนเรียกกัน
 เสียว่า “ดอกกระบอก” ตามที่มีต้นฐานเหมือนกระบอก
 สีเหลือง ยายพัดแกผูกขาดเก็บดอกมะลิกันแดงแต่ผู้เดียว
 ใครไปแย่งเก็บแกก็ตำเอาเจ็บๆ แสบๆ พวกข้าหลวงสาวๆ
 พากันเจ็บใจ คิดอ่านแก้เผ็ดโดยทำผีหลอกยายพัดกัน
 เอาลูกพุ่มขนาดไล่เลี่ยกับหัวกะโหลกมาเขียนหน้าเขียนตา
 เสียบไม้ปักไว้ในไหกระเทียม เอากระดาษหนังสือพิมพ์
 ม้วนๆ ผูกไว้เป็นตัวและแขนขา แอบเอาไปตั้งไว้โคนต้น
 มะลิกันแดงตั้งแต่กลางดึก พอตี ๔ กว่าๆ ยายพัดก็ถือ
 ตะเกียงมาส่องเก็บดอกไม้ตามเคย พอแกเหลือบไปเจอผี
 เขาก็กลับหลังหันวิ่งตอกลับห้อง คณะทำผีแอบดูอยู่ข้างบน
 กระได สนุกกันสุดขีด วิ่งตามไปแอบฟังข้างหน้าต่างห้อง
 ของแกได้ยินแกสวดมนต์ละล้าละลักได้หน้าสึมหลังก็กำริบ
 ยกผีตามไปตั้งไว้หลอกแกที่หน้าต่างอีก ครั้งแรกได้ผล
 แกงแง่มประตูจะออกมาข้างนอกด้วยเกิดมีความจำเป็นชน
 แต่เจอผีอีก ต้องรีบปิดกลับเข้าไปสวดมนต์ใหม่คณะทำผี
 ก็ยังย่ำใจไม่ยอมเลิก แต่สัปดาห์เดียวแกก็นึกเฉลียวใจขึ้นมา
 หรืออย่างไรไม่ทราบ แข็งใจรวบรวมความกล้าหาญ ออกมา

สัพให้แล้วรุดไป เลยจับผีได้ ในวันนั้นคณะทำผีพากัน
ยมแห่ง เพราะพ่อแม่ซึ่งซึ่งมิได้มีส่วนร่วมทำผิดด้วยเลย
พลอยถูกยายพดคำตงแต่เข้าจนเย็น

ทันทันจะเล่าถึงเหตุการณ์ที่พบด้วยตัวเอง เรื่องนี้เกิด
ขึ้นที่คลองเตย ในสมัยรัชกาลที่ ๗ เสด็จจับทรงทำงานอยู่
จนตึกทุกคน บ้าต้องอยู่ช่วยพิมพ์หนังสือถวาย คืนหนึ่ง
ทำงานเสร็จเสด็จจับจะเข้าบรรทมแล้ว บ้ากลับไปนอนเป็น
เวลาตี ๔ เห็นคุณย่ากำลังหลับ ก็พยายามทำอะไรให้เงียบ
ที่สุด เพื่อไม่ให้คุณย่าตื่น แต่นอนหลับไปไม่นานนักก็ตื่น
ขึ้น ด้วยได้ยินคุณย่าลุกขึ้นทำอะไรกุกกักอยู่ช้านาน นึกสงสัย
จึงถามคุณย่าว่าเป็นอะไรไปหรือเปล่า คุณย่าก็ว่า “ลูกชน
เถอะลูก มีเรื่องจะเล่าให้ฟัง” แล้วคุณย่าก็เล่าว่าได้ยินเสียง
เหมือนใครกระซิบที่ข้างหูว่า “ตื่นเถอะ มัวแต่นอนอยู่นั้น
แหละ ขโมยขึ้นแน่ะ” จึงตกใจตื่นขึ้น ลุกไปสังเกตการณ์
ก็ดูเงียบเขียบอยู่ เป็นห่วงวังท่าข้างจริง น่ากลัวจะเป็นที่
นั้นเสียแล้ว รอให้เข้าเสียดก่อนจะไปดู แต่ยังไม่ทันไป พอ
สว่างคนที่วังท่าพระก็มาถึง ถู้อจดหมายจากคุณเจ้ากรมซึ่ง
เป็นผัดแลรรักษาวังท่าพระ รายงานมาว่าเมื่อราวตี ๕ คนงาน

งัดประตูตำหนักเข้าไปขโมยงาช้างคู่หนึ่งแล้วบินกำแพงวังหนีไป

อีกเรื่องหนึ่งที่จะเล่าให้ฟัง เกิดขึ้นที่วังท่าพระในระหว่างที่มิงงานศพคุณย่า ซึ่งบ้าไปค้างอยู่ที่นั่น คอยดูแลตั้งแต่คุณย่าเสีย จนได้รับพระราชทานเพลิงแล้ว คินวันหนึ่งเมื่อพระสวดเสร็จแล้วก็นั่งไปอยู่ก้นบนตำหนักในห้องที่เคยเป็นห้องเสวยของเสด็จปู่ นั่งคุยกันอยู่หลายต่อหลายเรื่อง และในที่สุด ก็วกมาเรื่องผี ที่ใครเคยได้ยินได้พบมาอย่างไรก็เล่าสู่กันฟัง บ้าเล่าขึ้นมาว่า “ทีนี้มีผีชอบกระเซ้าเด็กด้วยปิดไฟไฟ ๆ เคยโดน เห็นไฟเปิดทิ้งอยู่ก็เดินไปปิดสวิตช์ ยังไม่ทันถึงไฟก็ดับพบบลงเสียก่อน มีท่านองหน้อย ๆ วันหนึ่งคุยกันอยู่ถึงเรื่องนี้ที่ตรงหน้า मुख มีคนพูดว่าไม่เชื่อว่าดับเองได้ เข้าใจว่า คงจะเป็นเพราะสวิตช์หลวมหรือมีใครแอบมาปิดเพื่อล้อเล่น หรือจงจกไต่ไปโดนเข้า คนชกแล้วก็เลยคิดว่าผีหลอก เขาอยากจะมีโอกาสได้พิสูจน์แน่ๆ พอพูดจบไฟที่หน้า मुख ชอนนก็ดับให้ดูทันที เดียวปิดดวงนั้นเปิดดวงนี้ กลับไปกลับมาเหมือนมีคนมาปิดเปิดสวิตช์ไฟเล่น ทั้ง ๆ ที่มองเห็นสวิตช์ซึ่งอยู่ห่างจากที่นั่งกันอยู่สัก ๓ เมตรเท่านั้น

คนอยากพิสูจน์หนึ่งตัวแข็งจ้องสวิทช์ไฟตามไม่กระพริบทีเดียว
 แม้จนเมื่อไฟกลับเปิดเป็นปกติแล้ว ก็ไม่กล้าลุกไปตรวจสอบ
 ดูสวิทช์ไฟตามลำพังดังที่ได้พูดโอ้อวดไว้” พี่สาวกึ่งหนึ่งคุย
 อยุ่ด้วยเป็นคนหนึ่งที่ชอบพิสูจน์เรื่องผีนก ด้วยไม่รู้ว่าจะ
 ควรเชื่อหรือไม่ จึงมีความสนใจในเรื่องนี้มาก ออกความ
 เห็นสันนิษฐานไปต่าง ๆ ว่าจะเป็นเพราะเหตุนั้นเหตุนี้ ใน
 ที่สุดก็พูดขึ้นว่า แหมอยากเห็นให้ประจักษ์แก่ตาบ้างจริง
 แล้วพนมมือพูดอย่างคะนอง ๆ ว่า “ขอให้เห็นแก่ตาบ้างสัก
 ที่เถิดเจ้าประคุณ” บ้าก็เอ็ดเอาว่า “นี่ ทำอวดดีทำทายเป็นไร
 มิอะไรอย่างนี้ไม่ดีนะ ประมาทจะโดนตีเข้าสักวันหนึ่งดอก”
 พูดจบสักอึดใจเดียวไฟในห้องนั้นก็ดับพื้บลง แต่ไฟที่เฉลียง
 ข้างนอกยังคงเปิดอยู่สว่างเป็นปกติ สองเข้ามาเห็นสวิทช์ไฟ
 ซึ่งอยู่ห่างจากที่นั่งคุยกัันอยู่สัก ๘ เมตรได้ถนัด ทุกคนหัน
 ไปคิดว่ามีใครเล่นตลก ก็ไม่มีใครใกล้กรายเลย ยังคงนั่ง
 อยู่ที่เก่าทุกคน และตกตะลึงงีบกริบกันหมด สักครู่หนึ่ง
 ก็กลับเปิดอย่างเก่า บ้าจึงว่า “เอาไ้เห็นแล้ว ว่าไงละพิสูจน์
 ดูซิ” พี่สาวกรอ้งว่า จึงจกละม้งสวิทช์ก็คงหลวมแล้ววิ่งไป
 ตรวจสอบรอ้งว่า “เอ สวิทช์แข็งแฮะ จึงจกก็ไม่ยกมิ” พอ

กลับมานั่งที่เดิมไฟก็ดับให้คู่อีก คราวนี้พี่สาวก็ร้องว่า “อย่า
เล่นนะ ๆ ไม่เอาละไปนอนดีกว่า”

อีกเรื่องหนึ่งเกิดขึ้นเมื่อวันพระราชทานเพลิงศพคุณย่า
บำกะนั้นมีพระที่มีการเกี่ยวข้องกับคุณย่าไว้สององค์ คือ ๑
นิมนต์เจ้าคุณเทพกวี (ประยูร) วัดเทพศิรินทร์ให้มานำศพ
จากวังท่าพระไปยังสุสานหลวงวัดเทพศิรินทร์ ทั้งนี้ เพราะ
เมื่ออามีอายุได้ ๒๐ ปี คุณย่าได้ไปเรียนสมเด็จพระพุทธโฆ
ษาจารย์ เจ้าอาวาสวัดเทพศิรินทร์ในสมัยนั้น ขอสามเณรดี ๆ
ที่มีอายุเท่ากันมาให้อาบวชแทนตัวและอุปการะสักกรุปหนึ่ง
ท่านก็จัดสามเณรประยูรเปรียญ ๕ ประโยคมาให้คุณย่าบวช
และอุปการะตั้งแต่นั้นเป็นต้นมาจนเป็นพระเทพกวีในบัดนี้
รุ่งขึ้นเข้ากะนิมนต์เจ้าคุณเทพวรมุนี (ฟุ้ง) วัดพระเชตุพน
ให้ไปบังสุกุลอัฐิที่เมรุ แล้วนำอังคารมาทำพิธีบรรจุที่ “ศาลา
แดง” คือศาลาที่คุณย่าสร้างถวาย ใช้เป็นโรงเรียนสำหรับ
สอนพระปริยัติธรรมแก่ภิกษุในวัดนั้น และเป็นที่บรรจุอัฐิ
อังคารของสกุล งอนรต ด้วย เจ้าคุณเทพวรมุนี เป็นผู้
ดูแลรักษาศาลาแดงนั้นตั้งแต่สมัยแรกสร้างขึ้นมาจนทุก
วันนี้ และคุณย่าก็ได้เป็นผู้อุปการะท่านตลอดมา ก่อนถึง

กำหนดวันงานสองวัน เจ้าคุณเทพกวีมีกิจจำเป็นต้องไปที่บ้านในจังหวัดปราจีนบุรีด้วยโยมป่วยหนัก ท่านนัดไว้ว่าจะกลับมาในเช้าวันงาน เพื่อให้ทันมานำศพเวลาบ่าย ๒ โมง ครั้นถึงวันงานก็ส่งรถไปคอยรับท่านที่วัดเทพศิรินทร์ เวลาเที่ยงครึ่งตามนัด ขณะที่กำลังรอเวลาอยู่ เจ้าคุณเทพเมธากร (โย) วัดเทพศิรินทร์ ก็โทรศัพท์มาบอกว่า เจ้าคุณเทพกวีมิได้กลับมาตามกำหนด ไม่ทราบว่าเป็นเพราะเหตุใด เห็นเวลากระชั้นเต็มที จึงปรึกษากันให้เปลี่ยนตัว จึงส่งรถไปที่วัดพระเชตุพน ดูว่าเจ้าคุณเทพวรมุนีอยู่หรือไม่ ถ้าอยู่ให้นิมนต์ท่านมานำศพทันที รถออกไปไม่ถึง ๑๐ นาทีก็กลับมา ทุกคนใจเสียนึกว่าท่านคงไม่อยู่ ต่อเข้ามาใกล้จึงเห็นตัวท่านนั่งอยู่ในรถด้วย คนที่ให้ไปรับมากระซิบบอกว่าท่านเตรียมจะไปธุระที่ไหนก็ไม่รู้ ครองผ้าเรียบร้อยนั่งรออยู่ที่หน้ากุฏิ พอเข้าไปนิมนต์ ท่านก็พยักหน้าหันไปหยิบย่ามลุกตามมาทันที จึงได้มาเร็ว พอถึงเวลาจะเคลื่อนศพ มัวแต่รุ่นวายก็เลยพากันไปเมรุไม่ได้พูดอะไรกับท่าน เมื่อกระบวนศพถึงเมรุเห็นเจ้าคุณเทพกวียืนคอยรับศพอยู่แล้ว ท่านแสดงความเสียใจว่าเกิดเหตุสุดวิสัยขึ้น ท่านเดินทางมา

ด้วยรถไฟเที่ยวแรกตามกำหนด แต่มาตามทางมีชาวนาเผา
 หน้่าฟางตามท้องนาข้างทางรถไฟ ไฟลุกลามมาไหม้ไม้หมอน
 ตรงคอสะพานรถไฟแห่งหนึ่งเสียหาย ขบวนรถไฟผ่านมา
 ไม่ได้ ต้องหยุดเสียเวลาช้่อมอยู่ถึงสองชั่วโมง พอมาถึงวัด
 รถที่ส่งไปรับก็กลับไปเสียแล้วด้วยหมดเวลา เมื่อยกศพตั้ง
 บนเมรุเสร็จแล้ว พ่อก็เข้าไปหาเจ้าคุณเทพวรมณี กราบ
 ขอประทานโทษท่านที่ไปนิมนต์จุกละหุก ท่านก็ยิ้มตอบว่า
 ไม่เป็นไร พ่อก็เรียนถามท่านว่า เจ้าคุณกำลังจะไปธุระที่อื่น
 อยู่มิใช่หรือ กระผมไปทำให้เสียธุระดอกกระมัง ท่านก็หัน
 ยิ้มเฉยอยู่สักครู่ จึงตอบว่า อาตมภาพมีเรื่องประหลาดจะเล่า
 ถวาย “เมื่อคืนอาตมภาพฝันถึงคุณท่าน ว่าท่านไปหาที่กุฏิ
 สั่งว่า พรุ่งนี้เวลาบ่ายโมงครึ่งเจ้าคุณอย่าไปไหน ลูกเขาจะ
 มานิมนต์ ในฝันว่า อาตมภาพถามท่านว่าจะมีประสงค์ให้ไป
 ทำอะไร ก็ได้รับตอบว่า พรุ่งนี้ลูกเขาจะมาเรียนให้ทราบเอง
 อาตมภาพก็ไม่ทราบว่าจะเชื่อความฝันหรือไม่ แต่เมื่อ
 ไม่มีธุระอะไรก็เตรียมตัวรอๆ พ้งอยู่ ถ้าเลยบ่าย ๒ โมงแล้ว
 ไม่มีอะไรก็จะไปที่เมรุ” เมื่อเหตุการณ์นั้นแปรไปเสียเช่นนั้น
 บ้าจึงเปลี่ยนนิมนต์เจ้าคุณเทพกวีน้าขบวนรถอัฐิไปส่งที่วัด
 พระเชตุพนในเช้าวันรุ่งขึ้นแทน

เมื่อเสร็จงานแล้วก็วิจารณ์กันถึงเรื่องนี้ ลงความเห็น
 กันว่าคุณย่าคงยังห่วงใยจึงช่วยจัดธุระต่าง ๆ ให้ลูกตามเคย
 เหมือนเมื่อยังมีชีวิตอยู่ เกรงจะเกิดชลูกชลักไม่เรียบร้อยขึ้น
 แต่บางคนเห็นว่า เหตุเกิดขึ้นเพราะบ้าจัดรายการไว้ไม่ถูกใจ
 คุณย่าจึงได้จัดแก้ไขเสียใหม่ เขากล่าวว่า “มีอย่างหรือจัด
 ให้เจ้าของวัดมารับศพไปเอง จะเป็นเกียรติยศงดงามอะไร
 ต้องให้ผู้อื่นนำไป เจ้าของวัดคอยต้อนรับศพไว้จัดการเผา
 เสร็จแล้วก็นำอัฐิไปมอบให้เจ้าของวัดที่คอยรับอยู่นำไป
 บรรจุจึงจะถูก ท่านเห็นว่าจัดไม่ได้เรื่องจึงต้องมาจัดแจง
 แก้ไขเสียใหม่” บ้าก็ย้อนถามว่า แล้วจะกล่าวหาว่าคุณย่าเป็น
 ผู้วางเพลิงไหม้หมอนรางรถไฟ เพื่อเปลี่ยนกำหนดงานให้
 เป็นไปตามประสงค์ด้วยหรืออย่างไร ก็มีแต่เสียงฮาครืนไม่มี
 ใครยอมตอบ เรื่องเป็นเช่นนี้หลานจะคิดว่าอย่างไร

เรื่องผีต่างๆ ที่บ้าเล่านี้ เชื่อได้ว่าเป็นเรื่องที่เกิดขึ้น
 จริงๆ มิใช่นิทานที่แต่งขึ้นหลอกหลวง หลานจะตัดสินใจว่า
 จะควรเชื่อว่ามีผีหรือไม่ก็สุดแต่ใจ เป็นเรื่องที่ยืนยันไม่ได้
 อธิบายขัดแย้งก็ไม่ได้ แต่อย่างไรก็ตาม ถึงหากจะเป็นผีจริง
 ก็ไม่ใช่ผีที่น่ากลัว เป็นผีที่เป็นมิตรที่คอยช่วยเหลือเมื่อ

จะเดือดร้อน คอยเตือนสติเมื่อประมาทพลาดพลั้ง และ
 เป็นเพื่อนกระเช้าเข้าเหย้าให้สนุกสนาน เห็นจะเป็นผีที่
 โบราณท่านเรียกว่า “ผีเรือน” คือผีปู่ย่าตายายที่ล่วงลับไป
 แล้ว ยังมีความห่วงใยลูกหลานอยากจะช่วยเหลือด้วยน้ำใจ
 เมตตาปรานีเหมือนเมื่อครั้งยังมีชีวิตอยู่ ถ้าเราไม่ได้ทำผิด
 คิดร้ายสิ่งใดก็คงมีเมตตาช่วยคุ้มครอง เวลาที่เรามีความ
 เสียใจน้อยใจในการที่อุตสาหะทำความดีแล้วไม่มีใครเห็นว่า
 เราดีนั้น แต่ก่อนเขามักจะปลอบกันว่า “ช่างเถอะถึงคนไม่
 เห็นผีสว่างเทวดาก็คงเห็น” หรือเมื่อใครทำไม่ดีไม่ควรก็ว่า
 “ไม่อายุผีสว่างเทวดา” นี่ก็เป็นผีใจดีเหมือนกัน มีหน้าที่คอย
 จ้องดูคนเพื่อเป็นพยานให้ว่าใครจะทำดี ใครจะทำชั่ว ช่วย
 เยอะแยะคนหน้าไม่อายุ และเห็นอกเห็นใจคนใจน้อย
 ความจริงการทำความดีนั้นไม่ควรหวังสิ่งตอบแทน ถ้าทำ
 ความดีเพื่อหวังจะได้รับบำเหน็จรางวัลตอบแทนแล้วก็กลายเป็น
 เป็น “รับจ้าง” ไม่ใช่ “บำเพ็ญความดี” การทำความดีนั้น
 ถ้าหากเราตั้งใจทำความดี และภูมิใจในการกระทำของเรา
 แล้ว ก็ได้รับรางวัลทันที คือได้ความปลื้มใจสบายใจจาก
 ตัวเอง ควรจะคิดเสียว่าความสรรเสริญและบำเหน็จรางวัล

จากผู้นั้นเป็นผลพลอยได้ จักว่าเป็นกำไรสองต่อ ส่วน
 ความชั่วคราวความผัดพดกันเช่นเดียวกัน ถ้าทำเข้าแล้ว ตัวเราเอง
 จะเป็นผู้ได้รับทุกข์ ต้องเดือดร้อนใจ ต้องหวาดหวั่นคอยบีบ
 บัง และอับอายขายหน้ายิ่งกว่าใคร ไม่ต้องให้ผีมาทำโทษ
 ซ้ำ ที่จริงเรื่องผีบ้างมีจะเล่าได้อีกหลายเรื่อง เป็นเรื่องที่
 เกิดขึ้นใกล้ ๆ ตัวมีส่วนรู้เห็นด้วยกันทั้งนั้น แต่ก็เป็นไปใน
 ทำนองเดียวกันนี้ ส่วนผีร้ายต่าง ๆ นั้นไม่เคยพบ ได้ยิน
 แต่คนอื่นเล่า ๆ กัน จะจริงหรือเท็จก็ไม่รู้ บ้าไม่ยกนำเรื่อง
 ที่ไม่เป็นหลักฐานมาเล่าให้ฟัง แต่อย่างไรก็ดี บ้าขอตัดเตือน
 หลาน ๆ ว่าอย่าได้แสดงกิริยาจากระต่าง ดูถูกดูหมิ่น สิ่ง
 เรายังพิสูจน์ไม่ได้ว่ามีจริงหรือไม่เป็นอันขาด เพราะจะไม่
 เกิดประโยชน์หรือเป็นมงคลแก่ตัวโดยทางใดเลย จะเชื่อ
 สิ่งใดหรือไม่เชื่อ ก็ต้องวางตัวเป็นกลางพิจารณาหาเหตุผล
 โดยรอบคอบดีกว่า เมื่อคิดว่าไม่น่าเชื่อ ก็จงเพียงแต่เลิก
 สนใจเสีย ไม่ควรทำสิ่งใดให้เป็นที่บาดหมางขัดขวางน้ำใจ
 และศรัทธาของผู้นั้น.

กระโต

จักร (จักรรถ) ถามว่า

“บ่่าจ่า ได้ยินคนชมกันมากกว่าเสด็จบู่ทรงทำบันได
คั่นก ถึงจะสูงกขนลงไม่เหน้อย ท่านทรงมีหลักหรือ
เคล็ดลับอย่างไรรือไม่ ท่านเคยทรงสอนใครไว้อย่างไร
บ้างจ๊ะ”

เรื่องบันไดของเสด็จบู่^๕นั้น คนชมและชอบกันมากจริงว่า
ขนลงสบาย มีผู้ทูลถามท่านก็ทรงสอนให้ ไม่เคยทรงหวงแหน
วิชาใด ๆ เลย หลักที่เกี่ยวกับทางวิชาโหราศาสตร์ เช่นว่า
ต้องทำกัชนี ห้ามหันไปทางทิศไหนอะไรเหล่านั้น ไม่เคย
ได้ยินตรัสถึง แต่เคยได้ยินทรงวิจารณ์คำที่ว่า โบราณห้าม
มิให้ทำบันไดหันไปทางทิศตะวันตกนั้น ท่านว่าน่าจะเป็น
เพราะเวลาบ่ายแดดจัด ลงบันไดมาแดดส่องตาเต็มที อาจจะ
ทำให้หน้ามืดตาลายตกบันไดลงมาได้ แต่ส่วนหลักทาง
สถาปัตยกรรมทรงแนะนำแก่ผู้^๕ที่ขอเรียนเช่นลายพระหัตถ์ที่
ทรงมีไปถึง สมเด็จพระสังฆราชเจ้า กรมหลวงวชิรญาณวงศ์
(ม.ร.ว. ชื่น นพวงศ์) กิ่งนี้

(สำเนา)

วันที่ มกราคม ๒๔๘๒

นมัสการแด่สมเด็จพระวชิรญาณวงศ์

เมื่อวันที่ ๒๑ นี้เกล้าผมต้องปีนกระโถนเมรุที่วัดกัลยาณ
มิตรเสี้ยย่าแยแต่ละชั้นสูงเกือบศอกหนึ่ง แล้วก็มีมากขึ้น
ด้วย เพราะทำเมรุยกพื้นขึ้นไปสูงเต็มที่ ทำให้นึกถึงเจ้าคุณ
ด้วยได้บอกส่วนทำกระโถนแก่เจ้าคุณไว้ แต่บอกอย่างลวกๆ
เกรงเจ้าคุณจะเข้าใจไม่แจ่มแจ้ง จึงเขียนหนังสือบอกเข้ามา

การทำกระโถนต้องพิจารณาเนื้อที่ว่ามีจะทำได้ยาวเท่าไร
ถ้ามีที่ยาวมากก็ควรทำชั้นให้กว้าง ถ้ามีที่ยาวน้อยก็ควรทำ
ชั้นให้แคบ แต่ถึงจะบีบชั้นให้แคบก็ไม่ควรให้แคบกว่าส่วน
ยาวแห่งเท้าคน คือ ๒๕ เซนติเมตร ไม่เช่นนั้นก็จะชั้นลง
ลำบาก ตามปกติแห่งกระโถนเรือนแล้วทำชั้นกว้าง ๓๐
เซนติเมตรเป็นพอดี ถ้าชั้นกว้างทางส่วนสูงก็ต้องให้เตี้ยลง
ถ้าชั้นแคบทางส่วนสูงก็ต้องให้สูงขึ้นเขากำหนดส่วนให้ทำ
ดังนี้

เอา ๖๐ เซนติเมตรอันเป็นขนาดอย่างกว้างของมัชฌิม
บุรุษตั้งลง เอาขนาดกว้างแห่งชั้นหักออกเสีย เหลือเท่าใด

เอา ๒ หาร ลัพธ์นั้นเป็นบ่งชน คือขนาดสูงแห่งชั้นกระเด

ตัวอย่าง $60 - 30 = 30 = 15$ เป็นบ่งชน
๒

หรือยกย้ายให้ชนแคบเป็น $60 - 26 = 34 = 17$ ก็ได้
๒

เหมือนกัน ถ้าทำให้ได้ส่วนตามที่เขากำหนดไว้ รับรองได้ว่า
เป็นชนลงสบายได้เคยทำตามมาแล้ว แม้จะมีมากชนกชน
ไม่เหน้อย.

(ลงพระนาม) นริศ

ช่างสิบหมู่

จักร (จักรรถ) ถามว่า

ที่เรียกว่า ช่างสิบหมู่นั้น คือช่างอะไรกันบ้างจะ
เรื่องช่างสิบหมู่นั้น เคยมีผู้ทูลถาม เสด็จบุ๋ทรงอธิบายไว้ว่า
ช่างสิบหมู่มีชื่อปรากฏในทำเนียบศักดิ์ดินาพลเรือนและทหารใน
กฎหมายเก่า คือ

๑. ช่างเขียน
๒. ช่างแกะ
๓. ช่างสลัก
๔. ช่างกลึง
๕. ช่างหล่อ
๖. ช่างปั้น
๗. ช่างหุ่น
๘. ช่างรัก
๙. ช่างบุ
๑๐. ช่างปูน

“ตามปกติการปกครองเมืองสมัยโบราณย่อมจัดเป็นจตุสดมภ์
คือ กระทรวง เวียง วัง คลัง นา กระทรวงใดมีกิจจะต้องทำสิ่งซึ่ง
ต้องประกอบด้วยฝีมือช่าง ก็ต้องหาช่างชนิดที่ต้องการใช้มา
รวบรวมตั้งไว้เป็นกรมช่างในกระทรวงนั้นเพื่อใช้ จึงได้มีกรมช่าง
มากมาย กระจัดกระจายอยู่ในที่ต่าง ๆ หลายกระทรวงด้วยกัน
ตามที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวตรัสไว้ ตั้งจะยก
ตัวอย่างให้เห็นเช่นกระทรวงวัง มีกรมทหารในเป็นกรมรักษา
พระองค์ แต่มีกรมช่างทหารในชั้นอยู่ในกรมทหารในนั้นอีกชั้นหนึ่ง

เจ้ากรมเบ็นที่หลวงประดิษฐนิเวศน์ เห็นได้ตามชื่อว่า มีหน้าที่ปลูก
สร้างเรือนหลวงในพระราชนิเวศน์ คงมีขึ้นด้วยเหตุที่เจ้ากรมหรือ
ปลัดกรมคนใดคนหนึ่ง ในกรมทหารใน เป็นผู้เข้าใจการปลูกสร้าง
จึงตรัสใช้ ผู้รับสั่งนั้นก็ต้องเสาะหาช่างมาเบ็นลูกมือ งานมากขึ้น
ช่างมากขนกก็ต้องตงขนเบ็นกรมทหารใน ยังกรมมหาดเล็กก็มีกรม
ช่างมหาดเล็กเบ็นกรมขนอยู่อกเหมือนกัน มีช่างเขียน ช่างบัน
และอื่นอก คล้ายกับกรมช่างสิบหมู่ นั้นก็เพราะพระเจ้าแผ่นดิน
ต้องพระราชประสงค์จะทำอะไรเล่นเบ็นส่วนพระองค์ จึงรวบรวม
ช่างต่าง ๆ มาเบ็นมหาดเล็ก เอาไว้ในกรมมหาดเล็กมากเข้า ก็ตง
เบ็นกรมขน อันนั้นฉันใด กรมช่างสิบหมู่ก็ฉันนั้น ช่างสิบหมู่เบ็น
แต่ชื่อกรมที่รวบรวมช่างไว้ มีสิบหมู่ด้วยกัน ไม่ใช่ช่างในบ้านใน
เมืองมีแต่สิบอย่างเท่านั้น พระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าประดิษฐวรการ
ผู้ซึ่งได้ควบคุมช่างสิบหมู่เมื่อรัชกาลที่ ๕ ได้แต่งโคลงบอกชื่อ
หมู่ช่างซึ่งท่านได้ควบคุมไว้มีดังนี้

“เขียน, กระจดาช, แกะ, หุ่น, บัน, ปูนรัก, นุสา

กลึง, หล่อ, ไม้สูง, สลัก, ช่างไม้

จำนวนหมู่ช่างในโคลงนั้นนับได้ ๑๓ หมู่ เกินกว่าชื่อไปสามหมู่
คิดว่าจะเติมเข้าที่หลัง”

กรมช่างสิบหมู่^๕ ในรัชกาลที่ ๖ เปลี่ยนชื่อเป็นกรม-
 ศิลปากร ถึงรัชกาลที่ ๗ โปรดให้จัดตั้งราชบัณฑิตยสภาขึ้น
 มีงานแบ่งเป็น ๓ แผนก คือ หอสมุด พิพิธภัณฑ^๖ และ
 ศิลปากรสถาน โอนงานจากกรมศิลปากรเดิมแยกไปขึ้นกับ
 กระทรวงวังส่วนหนึ่งเรียกว่า กรมวังนอกสำหรับทำการช่าง
 ในส่วนพระองค์ โอนไปเป็นศิลปากรสถานส่วนหนึ่ง เสด็จบุ
 ทรงเป็นอุปนายกควบคุมงานแผนกนั้น ซึ่งซ่อมสร้างสถานที่
 และสิ่งต่าง ๆ ของแผ่นดิน ทั้งเริ่มวางโครงการจะจัดตั้ง
 โรงเรียนฝึกการช่างต่าง ๆ ขึ้น เพื่อให้นักเรียนได้อาศัยฝึก
 งาน ด้วยช่างนั้นจะสามารถและชำนาญก็ต่อฟังงานเป็นครู
 เช่นที่โบราณท่านว่า “งานเป็นครูของช่าง” เริ่มรับนักเรียน
 ๒๓ ๒ ๒ ๒๗ เช่นช่างเขียน ช่างปั้น ครั้น
 เมื่อเปลี่ยนการปกครอง จึงยุบราชบัณฑิตยสภา ตั้งเป็น
 กรมศิลปากรขึ้นใหม่ งานของกรมช่างสิบหมู่เดิมปัจจุบันนี้
 คือกองสถาปัตยกรรมของกรมศิลปากร.

วังหลวง

เล็ก (เอมจิตร) ถามว่า

ข้าเจ้า เล็กตามข้าเข้าไปในวัง ได้เห็นอะไรต่ออะไร
ที่เล็กสนใจอยากรู้ประวัติและรายละเอียดหลายอย่าง
ถ้าเล็กนึกอะไรได้ก็จะขอลามข้าเรื่อย ๆ ไปนะจ๊ะ

๑. เข้าไปในสวนศิवालย์ เล็กรู้จักแต่พระที่นั่งบรม
พิมานองค์เดียว ส่วนทางด้านหลังพระที่นั่งออกไปนั้น
ไม่ทราบว่าเป็นอะไร คือที่มีลักษณะเหมือนวิหารอยู่
กลางสนาม และที่มียอดแหลม ๆ อยู่ทางทิศตะวันตก
ระหว่างสวนศิवालย์กับพระที่นั่งอมรินทร์ กับอีกหลังหนึ่ง
อยู่สุดสวนทางทิศใต้เป็นหอหรือพระที่นั่งอะไร สำหรับ
ใช้ทำอะไรจ๊ะ

เรื่องต่าง ๆ ในหวังหลวงนี้ข้าขอเล่าแต่สั้น ๆ พอเข้าใจ
และเล่าเพิ่มเติมถึงเรื่องเก๋ต่าง ๆ ที่ไม่สู้มีใครทราบ ส่วน
รายละเอียดนั้นต้องอ่านจากหนังสือตำนานซึ่งมีอยู่มาก

ที่มีลักษณะเหมือนวิหารอยู่กลางสนามนั่นคือ “พุทธรัตน
สถาน” ซึ่งเป็นชื่อในราชการ ตามธรรมเนียมเรียกกันว่าโบสถ์

พุทธรัตน เป็นที่ประดิษฐาน “พระพุทธรูปขจรรัตน” คือพระ
แก้วสีขาว ซึ่งเป็นพระพุทธรูปสำคัญองค์หนึ่ง

ที่ปราสาทห้ายอดที่อยู่ทางทิศใต้ชั้น คือพระที่นั่งศิवालย์
มหาปราสาท สร้างในรัชกาลที่ ๕ แต่ก่อนเคยเป็นที่ประดิษ-
ฐานพระบรมรูปในรัชกาลก่อน ๆ ซึ่งภายหลังจึงได้ย้ายมา
ประดิษฐานที่ปราสาทพระเทพบิดรจนทุกวันนี้ พระที่นั่ง
องค์นี้เสด็จบุตรว่า หลังคาเครื่องยอดแบบนาคแต่คองาม
แต่ตามหลักวิชาช่างแล้วใช้ไม่ได้เลย เพราะรวกแก้เท่าใด
ไม่หาย ท่านทรงห้ามช่างที่เป็นศิษย์ว่าไม่ควรถือเป็นแบบ
อย่าง ฉะนั้นในปัจจุบันนี้ไม่ได้ใช้ทำอะไร

ส่วนปราสาทองค์ที่ตั้งอยู่ตรงแนวกำแพงระหว่างสวน
ศิवालย์ด้านใต้กับพระราชฐานชั้นในชั้นคือพระที่นั่งมหาราช
ปราสาท สร้างในรัชกาลที่ ๔ ทราบว่าขณะนั้นเป็นที่ประดิษ-
ฐานพระพุทธรูป ประวัตติของพระที่นั่งองค์นี้เสด็จบุตร
อธิบายไว้ดังนี้

“เรื่องมหาราชปราสาทที่ถามเมื่อคืนวานชั้นนี้ว่าทำขึ้นสำหรับ
อะไรนั้น ได้สืบถามผู้ใหญ่แล้วได้ความว่าทูลกระหม่อมท่านทรงคำนึง
ถึงปราสาทกับพระเจ้าแผ่นดินว่า แผ่นดินพระพุทธรูปยอดฟ้าได้ทรง

สร้างพระที่นั่งดุสิตมหาปราสาทขึ้นสำหรับพระนคร แผ่นดินพระ
 นั้่งเกล้า ๆ ได้ทรงสร้างพระที่นั่งสุทไธสวรรย์ขึ้นแทนที่เดิมเป็นพลับ
 พลาสูงที่ทอดพระเนตรแท้ พระองค์เองได้ทรงสร้างพระที่นั่งอาภรณ์
 พิโมกษ์เป็นที่รับพระกรเจ้านายโสกันต์ข้างพระที่นั่งดุสิต เดิมเห็น
 จะเป็นพลับพลาเล็ก อย่างพระที่นั่งดุสิตาภิรมย์ที่มุมพระที่นั่ง
 อมรินทร์ ก็เป็นปราสาทตามทำนองพระนั่งเกล้า ๆ ทรงแก้พลับพลา
 สูงเป็นปราสาท ทรงพระดำริเห็นว่าพระพุทธรูปเลิศล้ำไม่ได้ทรง
 สร้างปราสาทเลยออกจะเสีย ๆ จึงทรงพระดำริสร้างถวาย แต่ธรร
 ษาไรที่ต้องการปราสาทก็ไม่มี จึงสร้างขึ้นกระนั้นเองโดยไม่ได้คิด
 จะใช้อะไร ให้ชื่อ "มหารัศพรปราสาท" เป็นพระนามที่ระลึกถึง คือ
 มหา อิศระ"

พระที่นั่งศิवालายนั้นจะทรงสร้างขึ้นโดยประสงค์จะให้
 เป็นปราสาทที่สร้างประจำรัชกาลเช่นที่เสด็จบูรบั้งหรือไม่
 ก็เพ็ญไม่ได้ทุกถ้ามไว้ แต่เรื่องนี้มีอยู่เสมอที่ทำสิ่งใดขึ้น
 แล้วทำตามกันไปเรื่อย ๆ ผู้รู้ต่าง ๆ มักจะชู้ยอยู่เสมอ
 ว่าธรรมเนียมเขาต้องอย่างนั้นอย่างนี้ จนผู้ใหญ่แต่ก่อนท่าน
 เป็นห่วงต้องตักเตือนห้ามปรามไว้เสมอว่าจะกลายเป็นธรรมเนียม
 ธรรมเนียม มีตัวอย่างคือ พระเจดีย์ใหญ่ที่วัดพระเชตุพน รัชกาล

ที่ ๑ ทรงสร้างขึ้นองค์หนึ่งเพื่อบรรจุพระพุทธรูปศรีสรรเพชญ์ แล้วรัชกาลที่ ๓ ทรงสร้างอีก ๒ องค์ ทรงพระราชอุทิศถวายเป็นพระเจดีย์ประจำรัชกาลที่ ๒ และที่ ๓ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าฯ จึงต้องทรงสร้างเพิ่มขึ้นอีกองค์ ๑ แต่มีพระราชดำรัสแก่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าฯ ว่า พระเจดีย์วัดพระเชตุพนนั้น กลายเป็นใส่กะเนนพระเจ้าแผ่นดินไป ถ้าใส่กะเนนอยู่เสมอจะไม่มีที่สร้าง ควรจะถือว่า พระเจ้าแผ่นดินทั้ง ๔ พระองค์นั้นท่านได้เห็นกันทั้ง ๔ พระองค์ จึงควรมีพระเจดีย์อยู่ด้วยกัน ต่อไปอย่าให้ต้องสร้างทุกแผ่นดินเลย

๒. ศาลาเล็ก ๆ ที่อยู่ที่ศาลาพระที่นั่งอมรินทร์ทาง
ด้านตะวันตกนั้นคืออะไรจะ ทำไม่ถึงต้องกราบ ทำไม
ถึงห้ามไม่ให้ใครขึ้นไปนั่ง

ศาลาเล็กนั้นมีนามว่าพระที่นั่งสนามจันทร์ เป็นพระราชอาสน์ที่พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้าฯ เคยโปรดประทับ จึงได้ห้ามกันไว้ไม่ให้ใครขึ้นไปนั่งร่วม เสด็จบู๊เคยกราบบังคมทูลถามพระบาทสมเด็จพระพุทธเจ้าหลวงถึงเรื่องพระ

ที่ห้ององค์ในสมัยที่ท่านยังรับราชการเป็นเสนาบดีกระทรวง
วัง มีกระแสพระราชดำรัสอธิบายไว้โดยละเอียด จึงอัญเชิญ
มาให้อ่านได้ทราบประเพณีโบราณไว้ด้วยดังนี้

(สำเนา)

วันที่ ๑๘ ธันวาคม ร.ศ. ๑๒๕

ขอเดชะ

กรมหลวงประจักษ์รับสั่งว่า พระราชนิคมไม้โปรดเกล้าฯ ให้ผู้
หนึ่งผู้ใดขึ้นบนพระที่นั่งสนามจันทร์ แม้แต่เจ้านายก็ขึ้นได้เพียง
ชั้นลดที่เฉลียง ข้าพระพุทธเจ้าจึงมีความสงสัยว่าถ้าข้อความทั้งนี้
เป็นการถูกต้องแล้ว การถือน้ำกลางปีในศก ๑๒๖ เครื่องทองใหญ่
ซึ่งสำหรับใต้ฝ่าละอองธุลีพระบาททรงจุดถวายบังคมพระบรมอัฐิ
นั้นจะทำการใด จะงดเสียดีไช้ที่ จะแก้ไขได้อยู่ก็แต่ตั้งในประ
ทานให้หมื่นข้างด้านเหนือ แลทอดที่สมเด็จพระบรมโอรสาธิราชซึ่ง
จะทรงจุดถวายแทนที่ชั้นลดเฉลียงด้านเหนือ

ฯจะควรประการใดแล้วแต่จะโปรดเกล้าฯ

ขอเดชะ

(ลงพระนาม) นริศ

(สำเนา)

วันที่ ๑๘ ธ.ค. รัตนโกสินทรศก ๑๒๕

สวนดุสิต

ถึงกรมหลวงนริศ

เรื่องพระที่นั่งสนามจันทร์ ตามนิยามที่ฉันถือมาตั้งแต่รัชกาล
ที่ ๔ ว่า เป็นราชบัลลังก์ของพระพุทธเลิศหล้า ตัวเองก็ไม่เคยขึ้นแล
ไม่เห็นใครเคยขึ้น ยกไว้เสียแต่คนทำงานวาดเขียน ปิดทองขัดกวาด
ก็ เป็นลักษณะเดียวกันกับพระแท่นเศวตฉัตรในท้องพระโรง ฤๅในที่
พระบรรทม เวลาไปแต่งที่ทางเขาก็ขึ้นไปกันได้ รับสั่งให้ขึ้นไปบน
นั้นก็ได้ แต่ใครขึ้นไปนั่งเล่นฤๅนอนเล่นก็เป็นบ้า ครั้นมาใน
แผ่นดินปัจจุบันนี้ เมื่อภายหลังๆ มา ฉันเห็นใครขึ้นไปนั่งห้อยเท้า
ฤๅขึ้นไปนอนหงายอยู่บนนั้น เมื่อเวลาไม่ได้เสด็จออกท้องพระโรง
อมรินทร์แล้ว เป็นแต่ชั่วคราวชั่วคราวไปเยี่ยมทางพระแกลเห็น จึง
ได้แต่บ่นว่าแต่ก่อนเขาไม่ได้ขึ้นไปนั่งเล่นกันเลย แต่วังหน้าเสด็จมา
ยังนั่งแต่ที่เฉลียง เครื่องนมัสการวังหน้าก็ตั้งที่เฉลียง ทำไมจึงได้
ดันกันขึ้นไปนั่งไปนอน ที่ซึ่งเป็นราชบัลลังก์ของพระพุทธเลิศหล้า
บรรทมพึงพาบอยู่เสมอ บ่นๆ เช่นนี้เขาก็ได้ยินกันไปเช่นกรมประ

จักษ์กล่าวนั้น ก็ไม่เคยมีใครห้ามปรามกวดขัน •แต่แต่ก่อนมาไม่มี
ใครอาจล่วงเกิน เช่นวงหน้าที่ฉันเห็น ๒ คน ก็ไม่เห็นใครขืน ก็เห็น
จะไม่มีใครห้ามแต่ท่านไม่ขืนเองทั้งที่เคยเป็นที่พักของวงหน้าเวลาจะ
เข้ามาเฝ้า หยุดฟังรหัดรเหียนอยู่นั้นครู่หนึ่ง จึงเข้าห้องพระโรง
เคยมาดังนี้ วงหน้าคนหลังนั้น แกลงทำตามอย่างพระปิ่นเกล้าฯ ซึ่ง
แก่ได้เห็นมา

(พระปรมาภิไธย) สยามินทร์

ส่วนเรื่องกราบนั้นเมื่อเด็ก ๆ ถูกสอนให้กราบ บ้างก็เคย
ทูลถามเสด็จปู่ว่ากราบอะไร กราบทำไม เพราะไม่เห็นด้วย
ในการที่ต้องกราบศาลาหลังหนึ่ง แต่เสด็จปู่ทรงอธิบายว่า
ที่ให้กราบตรงพระที่นั่งสนามจันทร์นั้น เป็นแต่กราบแถม
ด้วยเป็นพระราชอาสน์ แต่ความจงใจที่แท้จริงนั้นคือ กราบ
พระบรมอัฐิในหอพระธาตุมณเฑียร คือหอเล็ก ๆ ที่ติดอยู่
กับพระที่นั่งไพศาลทางตะวันตก ซึ่งตรงกับพระที่นั่งสนาม
จันทร์ทางทิศใต้พอดี และท่านยังทรงสอนไว้ด้วยว่า ถ้าเป็น
วันงานพระราชพิธีทักษิณานุประทาน คือวันทำบุญถวายพระ
บรมอัฐิก็ให้เว้นเสียไม่ต้องกราบ เพราะถ้ากราบในวันนั้น

ก็เป็นกิ้งกาวกราบหอเปล้า ๆ ด้วยเจ้าพนักงานเชิญพระบรม
 อัฐิออกไปตั้งไว้บนพระที่นั่งเศวตฉัตรในพระที่นั่งอมรินทร์
 หมดแล้ว “กิ้งกาว” นั้นเป็นศัพท์ที่นิยมใช้กันในรัชกาลที่ ๕
 หมายความว่า “เก้อเสียเปล้า”

ขอเล่าแถมนอกคำถามไว้เสียด้วย เสด็จปู่เคยตรัส
 อธิบายประทานบ้างไว้ว่า ที่กล่าวไว้ในพงศาวดารว่าในตอน
 ปลายรัชกาลที่ ๑ พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าทรงพระ
 ประชวร อยู่ถึง ๓ ปี เสด็จออกขุนนางไม่ได้ จึงเสด็จออก
 ขุนนางที่พระบัญชาพระที่นั่งไพศาลทักษ์วันตก ให้ขุนนาง
 ฝาที่ซาลาพระที่นั่งอมรินทร์ เช่นที่เกิดมีเรื่องเล่าว่า
 นักร้องซึ่งเป็นสมเด็จพระอุทัยราชาเจ้ากรุงกัมพูชา ผู้เป็น
 บุตรนักร้องเองซึ่งเคยทรงอุปการะมาแต่ก่อนเข้ามาเฝ้า ครั้น
 เมื่อจะกลับไปก็เข้าไปเฝ้ากราบถวายบังคมลาเอาเอง ไม่มีผู้ใด
 นำตามอย่างตามธรรมเนียม จึงทรงพระพิโรธทำให้ได้ความ
 อภัยสนั่น คือซาลาตรงนั้น ท่านทรงช้พระบัญชาที่ศักดิ์สุด
 ซาลา พระที่นั่งอมรินทร์ทางทิศใต้ ซึ่งอยู่ถัดหอพระธาตุม
 ณฑกเข็รมานั้น แล้วตรัสว่าผู้ใหญ่ท่านเล่าไว้ว่า บรรทมอยู่
 ริมพระบัญชานั้นเป็นประจำ เพราะฉะนั้น คนแต่ก่อนกราบ
 หอพระอัฐิก็โน้มใจกราบระลึกถึงที่ ๆ เคยประทับเคยเฝ้าด้วย

๓. กล้วยพลาเล็ก ๆ อีกหลังหนึ่ง ทัพพานเป็นกระจก ๆ
อยู่ริมกำแพงด้านตะวันตกสุดศาลาพระที่นั่งอมรินทร์
เหมอนกันนั้น คืออะไรจะ

พระที่นั่งองค์ที่ว่าเหมอนกล้วยพลาอยู่ริมกำแพงแก้วด้าน
ตะวันตกสุดศาลา พระที่นั่งอมรินทร์นั้นคือพระที่นั่งดุสิตา-
ภิรมย์สำหรับทำพิธีเล็ก ๆ น้อย ๆ เช่นสวดพระปริตร

แต่ก่อนนี้โปรดให้นิมนต์พระสงฆ์เปลี่ยนเวรกันเข้าไป
รับพระราชทานฉัน ณ พระที่นั่งองค์นี้ทุกวัน โดยพระราช
ประสงค์จะบำรุงพระสงฆ์ ดังได้กล่าวไว้ในพระประวัติของ
เสด็จปู่ว่า เมื่อทรงพระเยาว์ หน้าที่ราชการที่ทรงปฏิบัติเป็น
สิ่งแรกคือ เป็นผู้แทนพระองค์ไปประเคนภัตตาหารเลี้ยง
พระที่นิมนต์มาฉันเวร ณ พระที่นั่งองค์นี้

๔. ได้ยินเล่า ๆ กันว่าประตูอะไรที่ไหนจะ ที่ว่าเป็น
ทางเสด็จพระราชดำเนิน โดยเฉพาะห้ามมิให้ผู้อื่นเข้า
ออกประตูนั้นเป็นอันขาด

ประตูพระที่นั่งต้องเรียกว่าพระทวาร พระทวารที่วานั้น
คือ “พระทวารเทวราชมหเสศวร” เป็นพระทวารพระที่นั่ง

ไพศาลทักษิณ ทรงเบื้องหลังที่ประดิษฐานพระสยามเทวา
 ธิราช เบื้องออกมาสู่พระที่นั่งอมรินทร์ ทรงบันไดเบื้องหลัง
 พระที่นั่งบุษบกมาลา คือบุษบกองค์ที่มีฐานเหมือน
 ราชรถนั่นเอง

เรื่องที่ว่าผู้นั่งเข้าออกไม่ได้เลยนั้นเห็นจะไม่จริง พนัก
 งานบัตกวาดย่อมเข้าออกได้ง่ายๆ ได้ทำนองเดียวกับพระราช-
 อาสน์นั้นเป็นแน่ แต่มีธรรมเนียมที่ส่งสอนกันมาให้กราบ
 แสดงความเคารพเสียก่อน ในสมัยโบราณพระทวารเทวราช
 มเหศวรเป็นพระทวารที่สำคัญมาก ด้วยเป็นทางเชื่อม
 ระหว่างพระที่นั่งอมรินทร์ซึ่งเป็นท้องพระโรงเขตพระราช-
 ฐานฝ่ายหน้ากับพระที่นั่งไพศาลเขตพระราชฐานฝ่ายใน ซึ่ง
 เป็นที่ประทับรโหฐานจริง ๆ แม้แต่สมเด็จพระเทพศิรินทร์
 ในสมัยเมื่อดำรงพระอิสริยยศก็เป็นพระราชเทวีแล้ว ก็เคยมี
 ที่ประทับเดิมอยู่ที่ชานพักพระที่นั่งไพศาลนั่นเอง พระทวาร
 นั้นจึงเป็นทางเสด็จพระราชดำเนินลงมายังท้องพระโรงโดย
 เฉพาะ ทงพระที่นั่งบุษบกมาลาก็คือสี่หีบญชร คือที่เสด็จ
 ออกในเวลาเผยพระเกียรติยศ เช่นรับทูตต่างประเทศ เปรียบ
 เหมือนเสด็จออกพระที่นั่งพุททาลกานูจนสิงหาสน์ในปัจจุบัน

นี้ ผู้ใดล่วงล้ำเข้าออกก็น่าจะต้องมีความผิด ต่อมาภายหลัง
เมื่อมิได้ใช้เป็นที่ประทับแล้ว ความสำคัญ ความกวัดข้นย่อมน
หย่อนลงบ้าง แต่ผู้ที่เกิดทุนพระบรมเดชานุภาพ และเคารพ
ในขนบธรรมเนียมโบราณราชประเพณี จึงยังระวังรักษา
ระเบียบแบบแผนเดิมไว้ไม่ยอมละเมิด เช่นเมื่อครั้งเสด็จบุ
ทรงเป็นผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ในรัชกาลที่ ๗ นั้น เมื่อ
มีงานพระราชพิธี พระที่นั่งอมรินทร์ แต่จะต้องเสด็จขึ้นไป
ปฏิบัติพระราชกิจบนพระที่นั่งไพศาล เช่นทรงจุดเทียนบูชา
พระสยามเทวาริราชเป็นต้น มีหมายกำหนดการให้เสด็จขึ้น
ทางพระทวารนี้ ท่านก็ไม่ทรงยอมเปลี่ยนเป็นทรงพระดำเนิน
อ้อมไปเข้าประตูย้าค่าเสด็จขึ้นพระที่นั่งไพศาลทางฝ่ายใน

บางครั้งเคยทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ใช้เข้าออก
ในโอกาสที่สมควรก็มี ในสมัยก่อนบ้ำไม่ทราบด้วยเกิดไม่ทัน
แต่ในรัชกาลที่ ๗ จำได้แน่นอนครั้งหนึ่ง คือในคราวจัด
งานรับเสด็จพระเจ้ากรุงเดนมาร์กองค์ปัจจุบันนี้ แต่ครั้งยัง
ดำรงพระยศเป็นมกุฎราชกุมาร เสด็จมากรุงเทพฯ ตรงกับ
งานพระราชพิธีฉัตรมงคล ได้เสด็จเข้ามาประทับร่วมกับ
เจ้านายไทยในพระราชพิธีนั้นที่พระที่นั่งดุสิตด้วย เวลานั้น

พระที่นั่งจักรีชารุดยังไม่ได้ซ่อม จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้จัดงานพระราชทานเลี้ยงรับรองที่พระที่นั่งอมรินทร์ ตั่งโต๊ะเสวยรูปตัวยูไว้ตรงกลางหน้าพระที่นั่งเศวตฉัตร รายรอบนอกด้วยโต๊ะเล็ก ๆ สำหรับข้าราชการซึ่งเข้าไปประจำที่รออยู่ก่อน เจ้านายทั้งไทยและฝรั่งเสด็จเข้าไปทางประตูอำคำ ประทับกันอยู่บนพระที่นั่งไพศาล เมื่อถึงเวลาเสวยพระเจ้าอยู่หัวทรงจูงเจ้าหญิงอักษะเสด็จพระราชดำเนินลงทางพระทวารเทวราชมเหศวรก่อน ถัดไปมงกุฎราชกุมารแห่งเคนมาร์กทรงจูงสมเด็จพระบรมราชินี ต่อจากนั้นเจ้านายทั้งไทยและฝรั่งที่ได้รับเชิญก็จูงกันตามเสด็จลงมาเป็นคู่ ๆ เมื่อเสวยเสร็จแล้วเสด็จกลับขึ้นไปเสวยกาแพบนพระที่นั่งไพศาลทางเก่า แล้วจึงเสด็จไปในการเต้นรำที่ศาลาสหทัยสมาคม

ส่วนเรื่องที่ว่าราชบริพารจะตามเสด็จเข้าออกทางพระทวารนั้นไม่ได้ บ้างเข้าใจว่ามีหลักอยู่ที่ความสง่าผ่าเผย ในงานพระราชพิธีแต่ก่อนเมื่อพระบรมวงศานุวงศ์ยังมีมากเจ้านายฝ่ายหน้าเผากับข้าราชการฝ่ายหน้าที่พระที่นั่งอมรินทร์ เจ้านายฝ่ายในเผ่าที่พระที่นั่งไพศาล ข้าราชการของรัฐบาลพระบาท

ฝ่ายในเฝ้าที่ห้องพระโรงหน้า ล้วนแยกเป็นส่วนสัดไม่ปะปน
 กัน เสด็จออกทรงพระดำเนินผ่านบรรดาฝ่ายในที่คอยเฝ้า
 แล้ว ก็เสด็จออกพระที่นั่งอมรินทร์ทางพระทวารเทวราช
 มเหศวร หรือบางทีก็เสด็จออกทางข้างหน้าก่อน แล้วเสด็จ
 ขึ้นให้ข้างในเฝ้า พี่น้องผู้ชายชอบเล่าให้ฟังถึงสมัยรัชกาล
 ที่ ๖ ว่า เมื่อเสด็จออกพระทวารเทวราชมเหศวรนั้นเป็น
 เวลาที่ส่งผ้าผืนหนาตีนเต้านัก ก่อนเวลาเสด็จพระราช
 ดำเนินก็ยอมนั่งรอเวลาคุยกันไปตามเรื่อง พระทวารก็ปิดอยู่
 พอได้ยินเสียงพระทวารลั่นดังอาด ระฆังซึ่งติดอยู่ที่มือของ
 รูปทวารบาลที่ฉลักไว้ที่บ้านพระทวารก็ดังกรังกรัง ๆ ทราบ
 ได้ทันทีว่าจะเสด็จออกแล้ว ต่างรีบสำรวจตนลุกขึ้นยืนพร้อม
 กัน พอพระทวารเปิดเต็มทีฉาบข้างที่ติดอยู่หลังบ้านพระ
 ทวารกระทบกับอีกข้างหนึ่งซึ่งติดอยู่ที่บ้านแผละดังฉ่าง ก็
 จะปรากฏพระองค์ผ่านช่องพระทวารออกมาทันที จะทรง
 ยืนหนึ่งอยู่บนชานพักบันได ทอดพระเนตรลงมาข้างล่างรับ
 ความเคารพ ผู้ที่เฝ้าอยู่ในห้องพระโรงมองขึ้นไปจะเห็น
 พระองค์ทรงเครื่องเต็มยศ มีพระที่นั่งบุษบกมาลาเป็นกรอบ
 เขาว่าเป็นภาพที่งดงามจับใจเหลือที่จะพรรณนา ได้เห็นที่ไร
 ขนลุกทุกที

ในบรรยากาศเช่นนี้หากมีราชบริพารตามเสด็จย่อม ๆ
 ย่อม ๆ ก็ย่อมจะขาดความเรียบร้อยสง่าผ่าเผยไปอย่างน่าเสียด
 าย และเนื่องจากการแบ่งเขตฝ่ายหน้าฝ่ายในเช่นที่กล่าวมา
 แล้ว ผู้นอกจากเจ้านายทรงพระเยาว์ก็ตามเสด็จไม่ได้
 อยู่เอง

๕. ทำไมพระที่นั่งจักรีจึงสร้างเป็นฝรั่งครึ่งไทยครึ่ง ไครเป็นคนออกแบบจะ

พระที่นั่งจักรีนั้นสร้างขึ้นในสมัยแรกที่พระบาทสมเด็จพระ
 พระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวขึ้นเสวยราชย์ การที่สร้างเป็นแบบ
 ฝรั่งปนไทยเดิมบ้างเคยเข้าใจว่าเป็นการจงใจสร้างด้วยความ
 คิดที่จะใช้ประโยชน์ภายในอย่างฝรั่งแต่มิให้เสียบรรยากาศที่
 แวดล้อมอยู่ด้วยพระที่นั่งแบบไทย แต่ได้ทราบจากท่านบำพูน
 ทรงเล่าถึงสาเหตุที่สร้างเช่นนี้ว่าเดิมตั้งใจจะทำเป็นตึกแบบ
 ฝรั่งแท้ โดยจ้างช่างฝรั่งที่เคยสร้างที่ทำการรัฐบาลที่สิงคโปร์
 มาทำ ภายใต้การควบคุมของเจ้าพระยาภาณุวงศ์ ทั้งนี้ เพราะ
 พระที่นั่งที่มีอยู่ล้วนชำรุดทรุดโทรมและมีขนาดเล็กไม่มีที่โถ
 โถงพอจะใช้รับแขกบ้านแขกเมืองให้สมพระเกียรติยศ จึง

ไทรอพระที่นั่งหมู่หนึ่งลง แล้วสร้างขึ้นใหม่ในบริเวณที่เดิม
 พอลงมือสร้างไปแล้วถึงชั้นที่สอง สมเด็จพระยาบรมมหา
 ศรีสุริยวงศ์ซึ่งดำรงตำแหน่งผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ใน
 ระหว่างที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวยังไม่ทรง
 บรรลุนิติภาวะไม่พอใจ เห็นว่าประเพณีพระเจ้าแผ่นดินของไทย
 ไทยแต่ก่อนมา ย่อมมีที่ประทับเป็นปราสาทสามฤดู การ
 สร้างตึกฝรั่งประทับเป็นการลบหลู่โบราณราชประเพณี เพื่อ
 อนุโลมตามใจท่านจึงได้ปรึกษากันหาทางแก้ไขว่า เมื่อได้
 ลงมือสร้างเป็นตึกฝรั่งไปมากแล้วก็ต้องเป็นอันเลิกตามเลย
 แต่ยังไม่พอแก้หลังคาเสียใหม่ได้ ให้มีเครื่องบนเป็นปราสาท
 สามยอดแทน จึงเป็นอันตกลงทำตามนั้น

ช่างทำเครื่องบนก็น่าจะเป็นช่างที่มีชื่อเสียงในยุคนั้น คือ
 พระองค์เจ้าประดิษฐวรการ ที่ทราบแน่แท้ หม่อมเจ้า
 ประวิช ชุมสาย เป็นช่างออกแบบปั้นปูนลวดลายภายใน
 พระองค์เจ้าจันทรสุเทพ ช่างหลวงประจำพระราชวังเป็นผู้
 ออกแบบและทำลายหน้าบัน ทำเสร็จแล้วคนทั้งหลายพากัน
 บ่นว่าคุณน่าเกลียด เหมือนแต่งตัวใส่เสื้อฟร็อกโค้ตแล้วใส่
 ชฎา

พระที่นั่งจักรีนั้นไม่ใช่พระที่นั่งองค์เดียว แต่พระ
 ราชมณเฑียรหมู่หนึ่งซึ่งแต่ก่อนใช้ทั้งเป็นที่รับรองเลี้ยงดู
 แยกเมือง ทำการพระราชพิธีส่วนพระองค์ และเป็นที่
 ประทับรโหฐานด้วย มีทั้งเขตฝ่ายหน้าฝ่ายในพระที่นั่ง
 แต่ละองค์ก็มีนามโดยเฉพาะ เช่นพระที่นั่งอมรพิมานมณี
 สุทธาศรีอภิรมย์ บรมราชสถิตยมโหฬาร มุขสถานบรมอาสน์
 สมมติเทวราชอุปบัติ ตำรังสวัสดิ์อันัญวงศ์ นิพัทธพงศ์ถาวร
 วิจิตร แต่เรียกกันเป็นสามัญอย่างอื่นเช่นเรียกตามสีว่า
 ห้องทอง ห้องน้ำเงิน เป็นต้น

ที่ห้องใต้ชั้นต่ำของพระที่นั่งจักรีด้านหน้า เป็นที่พัก
 รักษาการณ์ของทหารมหาดเล็กรักษาพระองค์และราช
 องครักษ์ เสด็จบุ้รับสั่งแล้วว่าเจ้านายรุ่นพระองค์ท่านเคย
 บรรทมอยู่เวรรักษาการณ์ที่ใต้ชั้นต่ำพระที่นั่งนั้นกันมาทางนั้น

ในภายหลังการประทับอยู่ในพระบรมมหาราชวัง ทำให้
 ไม่ทรงพระสำราญ ด้วยอากาศไม่บริสุทธิ์ มีกลิ่นเหม็นจาก
 บริเวณใกล้เคียงรบกวนอยู่เนื่องๆ จึงแปรพระราชฐานไป
 ประทับอยู่ ณ พระราชวังสวนดุสิต พระที่นั่งจักรีจึงมีผู้ได้ใช้
 ต่อมา ตลอดจนในรัชกาลที่ ๖

เมื่อถึงในรัชกาลที่ ๗ พระที่นั่งต่าง ๆ ล้วนชำรุดทรุดโทรมถึงกำหนดที่ควรจะซ่อมแซมใหม่แทบทั้งสิ้น พระที่นั่งจักรีนั้นต้องการใช้ประโยชน์อย่างเดียวกับแต่ก่อน คือสถานที่เพื่อจะรับแขกบ้านแขกเมืองให้สมพระเกียรติยศ จึงมีพระราชหัตถเลขาดำเนินกระแสนพระบรมราชโองการดำรัสสั่งให้เสด็จบุ๋ทรงอำนาจการซ่อมพระที่นั่งจักรี โดยช่างของราชบัณฑิตยสภาแผนกศิลปากร มีหม่อมเจ้าอิทธิเทพสรรค์ควบคุม เมื่อช่างฝรั่งชื่อนายมรุกโคปีนขึ้นไปตรวจหลังคาพระที่นั่งดูว่าเสียหายเพียงไร ไม่เคื่องบนหลังคาผูกเลยพลัดตกลงมาขาหักต้องเข้าไปนอนรักษาตัวอยู่ในโรงพยาบาลหลายเดือน จึงปรากฏว่าเคื่องบนพระที่นั่งชำรุดหมด ฝนร่วงลงมาทำให้ลายปูนปั้นและผนังบุเบื้อยแตกร้าวเสียหาย จำจะต้องเปลี่ยนตัวไม้เคื่องบนและเคื่องยอดใหม่

เสด็จบุ๋รับสั่งว่าดีพระทัยที่ได้มีโอกาสทรงอำนาจการซ่อมพระที่นั่งจักรีด้วยรำคาญทรวดทรงเคื่องยอดของเก่าอยู่ว่าน่าจะทำได้ดีกว่านั้น ท่านรับสั่งว่าเมื่อแรกทำช่างฝรั่งก็ทำส่วนของตนให้งดงามตามแบบฝรั่งไป ช่างไทยก็คิดทำเคื่องบนให้งดงามอ่อนช้อยตามแบบศิลปกรรมไทยไป ไม่ได้คิด

ประสมประสานว่างานจะต้องต่อเนื่องกัน พอยกขึ้นไปต่อกัน
ข้างล่างเป็นก้อนมลิกทัก ส่วนข้างบนทำแบบเรียวแหลมบาง
อย่างที่เรียกกันว่า “ไม้เรียวหวดฟ้า” ทำให้ซ่มกันน่าเกลียด
ครงนนจิงทรงออกแบบทรวดทรงเครื่องยอดพระที่นั่งจักร
เสี้ยใหม่ให้อ้วนสนดงที่เห็นอยู่ในปัจจุบันนี้ ส่วนที่อื่น ๆ
เช่นบันไดหน้า มุขเด็จ ท้องพระโรงกลาง ฯลฯ ก็ซ่อมแซม
เปลี่ยนแปลงไปแล้วหลายอย่าง ความจริงมีโครงการที่จะ
ซ่อมใหม่ทั้งหมด แต่เลือกทำเท่าที่ต้องการใช้ก่อน นอก
จากนั้นต้องค่อย ๆ หางบประมาณทำไปเป็นระยะยาว พอถึง
พ.ศ. ๒๔๗๕ โครงการก็ต้องล้มเลิกไป พระที่นั่งที่ยังไม่ทัน
ได้ซ่อมในครงนนถึงบัดนี้ก็เหลือที่จะซ่อมได้ ต้องรื้อไปและ
สร้างซ่อมขึ้นใหม่

ลายปูนปั้นที่ประดับภายในก็คงรื้อแก้ไขใหม่เสียมาก จะ
ย่นยักไม่ได้ด้วยเหตุนี้ได้ทราบโดยทางอ้อม คือเสด็จปู่เคย
รับส่งกับบาถึงเรื่องตราประจำพระองค์ ท่านว่าตรา “น”
นนบาอาจจะนำมาใช้เป็นที่ตราส่วนตัวได้ด้วยเป็นตราส่วน
พระองค์ แต่ตราอาร์มที่มีรูปราชสีห์ถือดาบนั้นเป็นตรา
พระราชทานสำหรับพระเกียรติยศอย่านำมาใช้เกินวาสนา
ทงนเพราะลวดลายในดวงตรานั้นมีพระชฎา ซึ่งมีพระราช

กำหนดกฎหมายบังคับไว้ห้ามมิให้ผู้ที่มีได้รับพระราชทาน
พระบรมราชานุญาตนำมาใช้ บ้างก็ทูลว่าตราพระราชทานเป็น
อย่างไรบ้างยังไม่เคยเห็นสักที เสด็จจับไม่เคยทรงใช้ทั้งดวงเลย
ทรงตัดมาใช้แต่เฉพาะลายราชสีห์ถือดาบ ท่านรับสั่งว่า ถ้า
อยากเห็นก็จะดูได้ที่ในพระที่นั่งจักรี มีลวดลายเป็นตรา
ประจำพระองค์เจ้านายบันฑูเป็นลายประดับไว้ครบทุกองค์
แต่บ้างเป็นชานอกวงก็หาโอกาสที่จะไปดูได้ยาก จนเมื่อ
ซ่อมพระที่นั่งจักรีไปได้มากแล้ว วันหนึ่งตามเสด็จไปทรง
ตรวจงาน จึงทูลถามเสด็จไปถึงตราเหล่านั้นว่าอยู่ตรงไหน
ท่านรับสั่งว่า พอสงสัยเสียแล้ว ชำรุดมาก จะบันทึกใหม่
ก็ไม่งามอะไร ทำให้ทราบได้ว่าลวดลายภายในพระที่นั่งก็
ซ่อมเปลี่ยนเสียใหม่บ้างแล้วในครั้งนั้น

๖. ที่พระที่นั่งดุสิต มีรูปบันเป็นรูปผู้หญิงท่าทาง
เป็นนายหญิงอยู่บนเตียง มีสาวใช้นั่งข้างล่างนั้นเป็นรูป
โคจร แล้วเห็นรูปนั้นก็มีกระโดดขึ้นไปได้แต่ก็ไปหมดอยู่
ตรงนั้นเองทำไว้เพื่ออะไร พระที่นั่งที่อยู่ถัดไปทางใต้
คือพระที่นั่งอะไร เคยใช้ทำอะไรมาก่อนเห็นปีค้อยู่เฉยๆ
ที่ข้างพระที่นั่งมีเขามอใหญ่สร้างไว้ทำไมจะ

รูปปั้นที่อยู่ในซุ้มริมผนังมุขกระสันด้านเหนือระหว่าง
บันไดที่ขึ้นสู่พระที่นั่งดุสิตสถานใต้เนิน สมเด็จพระพุทธเจ้า
หลวงพระราชทานพระกระแสพระราชดำรัสตรัสอธิบายแก่
เสด็จปู่ไว้ว่า คือรูปท้าวศรีสัจจา (มิ) ในแผ่นดินพระนั่งเกล้า
นั้นมีราชินิกุลนานูบาลฝ่ายในอยู่ ๓ คน คือเจ้าคุณปราสาท
ท้าววรจันทร์ (อิม) และท้าวศรีสัจจา (มิ) เป็นที่ไว้วางพระ
ราชหฤทัยมีอำนาจมากบัญชาการสิทธิขาดในวัง รูปนี้โปรด
ให้ทำขึ้นไว้ในสมัยที่ยังมีบุญวาสนา ท้าวศรีสัจจา (มิ) ผู้
มีฉายาที่เรียกกันในวังว่า “เจ้าคุณประตูดิน” มีบทขับร้อง
เพลงขับบทหนึ่ง กล่าวถึงเจ้าคุณประตูดินอยู่ด้วย จึงเข้าใจ
ว่าน่าจะเป็นเพลงสำหรับวงมโหรีหลวงฝ่ายใน ในสมัย
รัชกาลที่ ๓ นั้น มีข้อความดังนี้

เย็นย่ำ

จะกำลังแล้วอยู่รอน ๆ

สาวน้อยพากันจร

ไปเก็บดอกแก้วเล่นเย็น ๆ

ที่เกยเราเคยเห็น

เป็นพวงเป็นพู่หน้าชม

เก็บได้บ้างทดหู

บ้างเดินดูแล้วเด็ดคม

บ้างเก็บไว้ใส่ผ้าห่ม

บ้างแซมผมสำราญใจ

ไซลอนคนหนึ่งจึงร้องห้าม

ที่พวงงาม ๆ อย่าเด็ดไป

ห้ามแล้วหาฟังไม่

จะไปเรียนเจ้าคุณประตูดิน

บทขับร้องทำนองเก่า^๕เอง ที่เสด็จ^๖บุ^๗ทรงนำมาดัดแปลง
เสียใหม่ ใช้ในตำนานางลอยตอนพระรามไปลงสรง เรียกว่า
ทำนองเต่าเห่ โดยทรงพยายามเทียบเคียงถ้อยคำเลียนของ
เดิมมากที่สุด^๘ดังนี้

งามสรรพ	งามกระบวน ^๑ คัง ^๒ คับ ^๓ แถว ^๔ วิถี
สองกษัตริย์เสด็จจรลี	ไปสรงวาร ^๕ เเล่น ^๖ เย็น ^๗ ๆ
สิงหลามตามเสด็จเห็น	เป็น ^๘ หมวด ^๙ เป็น ^{๑๐} หมู่ ^{๑๑} คหน้า ^{๑๒} ชม
บ้างหาหาบ้างเกาหุ	บ้าง ^{๑๓} จับ ^{๑๔} เส้น ^{๑๕} ดู ^{๑๖} แล้ว ^{๑๗} เด็ด ^{๑๘} คม
บ้านเล่นไล่ชนไม้หอม	บ้าง ^{๑๙} โลด ^{๒๐} ลัม ^{๒๑} ละ ^{๒๒} เลิง ^{๒๓} ใจ
นายหมวดคนหนึ่งจึงร้องห้าม	ว่าอย่า ^{๒๔} ซุ่ม ^{๒๕} ซำ ^{๒๖} ซุก ^{๒๗} ชน ^{๒๘} ไป
ว่าแล้วพากันไคล	ตามเสด็จ ^{๒๙} ไปยัง ^{๓๐} ฝั่ง ^{๓๑} น ^{๓๒} ที่

บันไดที่ขึ้น^๑ไปเห็น^๒รูปเจ้า^๓คุณ^๔ประ^๕ตุ^๖ดิน^๗นั้น^๘ ทำ^๙ไว้^{๑๐}เพื่อ
เสด็จ^{๑๑}ขึ้น^{๑๒}ไป^{๑๓}เพื่อ^{๑๔}ออก^{๑๕}สี^{๑๖}ห^{๑๗}บ^{๑๘}ญ^{๑๙}ชร^{๒๐} คือ^{๒๑}ขึ้น^{๒๒}ไป^{๒๓}ประ^{๒๔}ทับ^{๒๕}บน^{๒๖}นั้น^{๒๗}
ให้^{๒๘}ผู้^{๒๙}ที่^{๓๐}อยู่^{๓๑}ใน^{๓๒}พระ^{๓๓}ที่^{๓๔}น^{๓๕}ง^{๓๖}คุ^{๓๗}สิ^{๓๘}ต^{๓๙}เฝ้า^{๔๐} สม^{๔๑}เด็จ^{๔๒}พระ^{๔๓}พุ^{๔๔}ท^{๔๕}ร^{๔๖}เจ้า^{๔๗}หล^{๔๘}วง^{๔๙}มี
พระ^{๕๐}ราช^{๕๑}คำ^{๕๒}ร^{๕๓}ส^{๕๔}อ^{๕๕}ธิ^{๕๖}บาย^{๕๗}ไว้^{๕๘}ว่า “เดิม^{๕๙}เมื่อ^{๖๐}สร^{๖๑}้าง^{๖๒}ชน^{๖๓}ใน^{๖๔}ร^{๖๕}ช^{๖๖}ก^{๖๗}าล^{๖๘}ที่^{๖๙} ๑
นั้น^{๗๐}ยัง^{๗๑}ไม่^{๗๒}มี^{๗๓} พระ^{๗๔}น^{๗๕}ง^{๗๖}เกล้า^{๗๗} ๆ^{๗๘} ทรง^{๗๙}สร^{๘๐}้าง^{๘๑}เติม^{๘๒}ชน^{๘๓}ใน^{๘๔}ร^{๘๕}ช^{๘๖}ก^{๘๗}าล^{๘๘}ที่^{๘๙} ๓
หล^{๙๐}าน^{๙๑}ไม่^{๙๒}เคย^{๙๓}ท^{๙๔}ร^{๙๕}า^{๙๖}บ^{๙๗}เร^{๙๘}ือง^{๙๙}มา^{๑๐๐}ก่อน^{๑๐๑}อาจ^{๑๐๒}จะ^{๑๐๓}ไม่^{๑๐๔}เข้า^{๑๐๕}ใจ^{๑๐๖}พระ^{๑๐๗}ราช^{๑๐๘}คำ^{๑๐๙}ร^{๑๑๐}ส

จึงขออธิบายประวัติของพระที่นั่งคุสิตไว้เสียด้วย เดิมเมื่อ
สร้างกรุงเทพ ฯ พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้า ฯ
ทรงสร้างพระที่นั่งชนองก์หนึ่ง ถ้ายขนาดมาสร้างอย่าง
พระที่นั่งสรรเพชญ์ปราสาทในกรุงเก่า แต่ทำด้วยไม้ทงสน
พระราชทานนามว่าพระที่นั่งอมรินทราภิเชกมหาปราสาท
อยู่มาได้ ๕ ปีฝนตกฟ้าผ่าต้องหน้าบันมุขเด็จไฟไหม้ลูก
กลามไหม้เครื่องบนและหลังคาทงสนเสียหายหมด จึงทรง
พระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้รอลงเสียแล้วสร้างใหม่ แต่เดิม
นั้น มุขหน้ากับมุขหลังยาวกว่ามุขข้าง มุขหลังนั้นยาวไป
จนถึงพระปรัศว์ซ้ายขวา ที่โปรดให้สร้างใหม่มีขนาดเล็ก
ลงย้ายร่นมาตั้ง ณ ที่ข้างหน้า แกะเป็นมุขทงสนเท่ากันทั้ง ๔ ทิศ
ใหญ่สูงเท่าพระที่นั่งสุริยามรินทร์กรุงเก่า พระราชทานนาม
ใหม่ว่า พระที่นั่งคุสิตมหาปราสาท ต่อมาในรัชกาลที่ ๓
พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้า ฯ ทรงซ่อมและสร้างเพิ่มเติม
ขึ้นใหม่หลายอย่าง รวมทั้งสีหบัญชร และรูปเจ้าคุณประตู่
ดินเหนียว สีหบัญชรนเศด็จบุ้ทรงอธิบายถึงความหมายที่
เป็นหลักเดิมไว้ บ้าขอนำลายพระหัตถ์มาให้อ่านด้วยฉบับ
หนึ่งจะได้เข้าใจแจ่มแจ้ง

(สำเนา)

บ้านปลายเนิน คลองเตย

วันที่ ๑๘ กรกฎาคม ๒๔๗๔

ตาโป๊ะ

ได้รับหนังสือของเธอ ปรีक्षाไปด้วยเรื่องคิดจะใส่รูป
ครุฑใต้พระบัญชาหน้าพระที่นั่งจักรี ได้ตริตรองเห็นว่าที่
นั้นมีสิ่งซึ่งจะใส่ได้ ๒ อย่าง

๑. รูปครุฑ ในฐานะที่เป็นพาหนะของพระนารายณ์
พระเจ้าแผ่นดินอยุธยาคือนารายณ์แบ่งภาคมา เวลาเสด็จ
ออกบัลโคนก็เท่ากับนารายณ์ทรงครุฑ นี่เป็นเหมาะอย่าง
หนึ่ง

๒. รูปสิงห์ ในฐานะที่เป็นประเพณีที่เสด็จออกของ
พระเจ้าแผ่นดิน เรียกว่าสิงหาสนบัญชา เหตุว่าพระเจ้า
แผ่นดินอยู่บนเรือน คือที่อยู่พื้นสูง แล้วปลุกโรงคือศาลา
พื้นดินติดกับเรือน เรียกว่าพระโรง เป็นที่วินิจฉัยคดีราษฎร
เพื่อความสะดวกจึงเอาเตียงซึ่งขาดลักเป็นรูปสิงห์ ตั้งในโรง
แอบกับหน้าต่างเรือน พระเจ้าแผ่นดินจะออกพระโรงก็

ก้าวขึ้นบนหน้าต่างออกนั่งเตียงในโรง จึงได้เรียกว่าสิง-
 หาสนบัณฺฑูร เตียงที่ชาฉลักเป็นสิงห์นั้นทำสำหรับพระเจ้า
 แผ่นดินหนึ่ง เป็นของเปรียบว่าพระเจ้าแผ่นดินกล้าดุจสิงห์
 ถ้าทำรูปสิงห์รับบัลโชนี ก็เหมาะที่จะเป็นสิงหาสนบัณฺฑูร
 ยืนแบบเหมาะคืออีกอย่างหนึ่ง

ทรงแล้วแต่เธอจะเลือกทำตามพอใจ ใช้ได้ทั้ง ๒ อย่าง
 รูปครุฑนั้นจะทำต้องระวังไม่ตามที่เขาทำกัน ซึ่งตัวม่อต่อ
 บักลงไปในขา อันมีรูปราวกับว่ากระชุนุ่น ได้ส่งรูปครุฑซึ่ง
 อาได้เขียนไว้ว่าจะใส่วงกลมคอสองพระที่นั่งจักรีแล้วไม่เอา
 นั้นมาให้ เพื่อดูเอารูป บั๊กหางเปลี่ยนได้ตามต้องการ ถ้าทำ
 เป็นรูปสิงห์ จะทำให้สิงห์เขมรก็ได้ หรือจะทำเป็น Lion
 ที่เดียวกันได้ เขากับพระที่นั่งที่เป็นฝรั่ง

(ลงพระนาม) นริศ

ส่วนพระที่นั่งที่อยู่ถัดไปทางใต้นั้นก็สร้างขึ้นในรัชกาล
 ที่ ๑ พร้อมกับพระที่นั่งดุสิตไนทีซึ่งเคยเป็นมุขหลังของ
 พระที่นั่งอมรินทราภิเชกทรอลง มีนามว่า พระที่นั่งพิมาน
 รัถยา พระที่นั่งพิมานรัถยาเคยเป็นที่ประทับ ที่เลี้ยง และใช้

การอื่น ๆ มาหลายอย่าง กรมสมเด็จพระสุตาทันราชประยูรก็
เคยประทับอยู่ ณ พระที่นั่งแห่งนี้ ในขณะที่ตำหนักเดิมที่ท่าน
เคยประทับต้องรอลงเพื่อสร้างพระที่นั่งจักรี คนทั้งหลายในวัง
จึงเรียกพระนามท่านในระยະที่ประทับอยู่ ณ หม่อมพระมหา-
ปราสาทว่า “ทูลกระหม่อมปราสาท” เมื่อเวลาที่ประทับอยู่
ที่อื่นเรียกกันว่า “ทูลกระหม่อมแก้ว” และถัดไปอีกทางใต้
มีเป็นหลังเล็ก ๆ คุกน้อก ๒ หลังนั้น คือพระปรัศว์ซ้ายขวา

สวนที่มีเขามอสูงใหญ่มีถ้ำมีแก่ง อยู่ข้างพระที่นั่งพิมาน
รัตนานันเรียกว่าสวนซ้าย สร้างเป็นสวนเพื่อประดับพระราช-
วังให้ร่มรื่นงดงาม ไม่ได้มีความหมายสิ่งใด เขามอเป็น
แบบอย่างวิธีจัดสวนมาแต่โบราณเห็นจะถ่ายแบบมาจาก
ของจีน ยังมีสวนเช่นนี้อีกแห่งหนึ่ง สร้างในรัชกาลที่ ๒
เคยสร้างอยู่ในสวนศิลาลัยเดี๋ยวนี้ เรียกว่าสวนขวา มีสระ
มีเกาะ สร้างแก่ง ก่อเขา ปลุกลำเนาไม้จำลองมาอย่างงดงาม
โดยพระราชปรารภว่า เพื่อให้พระบรมวงศานุวงศ์ฝ่ายใน
ซึ่งไม่สู้จะมีโอกาสได้ไปชมของจริง ได้ชมเล่นเป็นที่เพลิดเพลิน
เพลินใจ สวนอย่างนี้ควรจะเรียกว่าสวนไทย ด้วยทำจำลอง
เลียนธรรมชาติของไทย.

หอสมุดแห่งชาติรัชมังคลาภิเษก
— จันทบุรี

พิมพ์ที่โรงพิมพ์พระจันทร์ ทำพระจันทร์ พระนคร
นางสนธิวรรณ บุญยศิริพันธ์ เจ้าของ ผู้พิมพ์ ผู้โฆษณา ๒๕๑๑